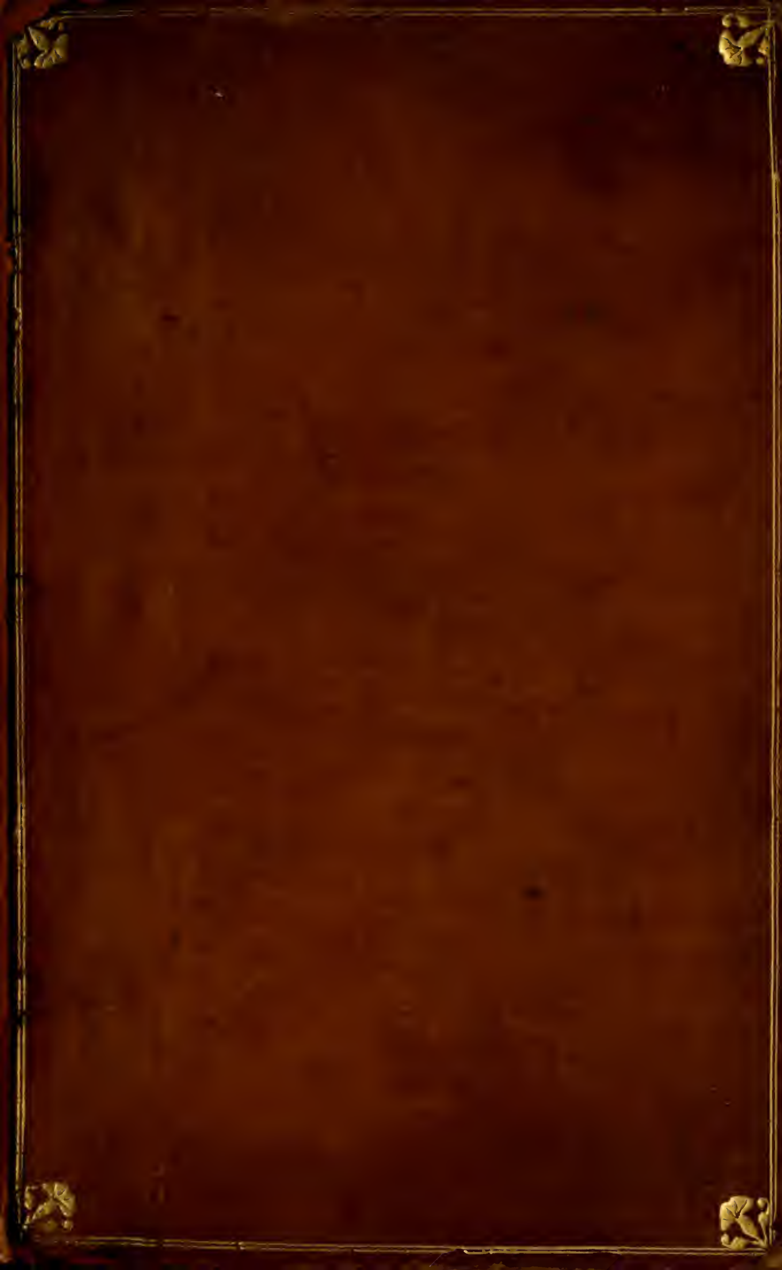

RHETORICORVM

LIBRI IIII.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI THEOLOGI, AC POETAE laureati, ex diſciplina militari diui Iacobi Enſigeri;

Ad Gaſparem Veleſium Alcocerum.

CVM ANNOTATIONIBVS ANTONII Moralij Epiſcopi Meſchuacanenſis, quę rem omnem quàm breuiſſimè explicant.

ANTVERPIÆ,
Ex officina Chriſtophori Plantini.
M. D. LXIX.

Censvra.

Hos quatuor Rhe[illegible]um libros ab eruditißimo viro D. Benedicto Aria Montano Doctore Theologo, & Poëta laureato, artificioso atque docto admodum carmine conscriptos, & breuibus, eruditis ac perspicuis ad marginem annotationibus, ab amplißimo viro D. Antonio Moralio Meschuacanensi Episcopo præstantißimo, illustratos, maximo cum fructu prælo tradi posse censeo. V. Nonas Martias M. D. LXIX.

Augustinus Hunæus
Louanij Theologus Regius.

ANTONIVS MORALIVS EPISCOPVS MESCHVACANENSIS, GASPARI VELESIO ALCOCERO HISPALENSI

S. P. D.

TSI nunquam mihi hactenus contigerit tuam faciem intueri, vir ornatiſſime; tamẽ ex Benedicti Areij Montani crebris ſermonibus (quocũ mihi antea fuerat familiaritas, ac nunc demum ex eodẽ inſtituto ac conuictu maxima interceſſit neceſſitudo) quis eſſes, cognoui. iugis igitur tui mentio, & perpetuę laudes, quibus te mihi vir ille mirus amicos efferendi artifex graphicè depinxit, effecere, vt tam raras tãque varias tui animi dotes, quas in te vir ille ſitas prædicat, ita exoſcularer ac ſuſpicerem, vt nihil mihi in votis proponerem potius, quàm, vt quẽ toties abſentem ex ore de te narrantis pendens ſum admiratus, præſentem contemplari; optatiſſimoq́; colloquio frequenter excipere liceret: quod mihi profectò, niſi tanta maris terræq́; diſtantia diſiungeremur, vt contingeret, curarem. tantum tui deſiderium ex laudatiſſimi viri commendatione concepi. Huius rei gratia inter alia quamplurima, quæ Benedictus noſter ſe digna olim poſteritati donanda comprimit, miris modis mihi Rhetoricorum liber placuit, quem he-

roicis carminibus tuis auſpiciis me excipiente, vtq; abſolueret importunè efflagitante, dictauit. Non enim facile fuit illum grauiſſimis intẽtum ſtudiis, quæ, vt ſacræ paginę libros elucidet, mira laude capeſſit, ad Muſarum fluenta reuocare. Ego verò vt tãti viri acceſſione aliquid mihi gratiæ conciliarem, annotatiunculas quaſdam vice commentarij legentibus futuras, eaſdemq; non incommodas raptim inſerui. Quanquam verò Montanus noſter qui artem hanc præceptis diffuſiſſimam doctorumq; illam excolentium ſtudio penè obrutam in methodũ redigere, Poeſiq; ac ſua innata iucunditate exornare, & breuitati conſulere curauerit, ídq; quod propoſuerat quã optimè præſtiterit; (namque & carminum iucũditate, & magna dictionis perſpicuitate præſtat;) tamen quòd vel eo ipſo quòd carmine hæc ſunt ſcripta, & ob breuitatem interdum atq; ob poetici ſtyli rationem nonnulla indice ſaltem indigent: operęprecium me ſtudioſis omnibus facturum ſperaui, ſi totius rei ſummam quibuſdã annotationibus indicarem; & ne in tuo libro quicquam te non auſpice prodiret, breuem quidem expoſitionem, certam tamen & ad Poetæ mentem accommodatam, ipſe etiã tibi dicare volui. Accipe igitur, eruditiſſime Gaſpar, deſiderãtiſſimi amici munuſculum vel hoc nomine non ingratum, quòd à tui Montani diſcipulo miſſum fuerit. Vale.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI THEOLOGI, AC POETÆ LAVREATI, &c.

RHETORICORVM LIBER I.

AD GASPAREM VELESIVM.

PINGE *mihi egregiam vultu formaq; puellam,*
Cui'q; genæ roſeo ſurgant de lacte colore,
Lumina ſtellanti denigrent luce Pyropũ;
Aſſiſtant labiis Veneres; ſit naſus Amoris
Quam ſolet hamatis pharetram complere ſagittis.
Pinximus. Adde etiam Pario de marmore collum,
Cæruleas tenuis diuertat linea venas,
Perſequere exacté auratos numeraq; capillos,
Pars micet in gemmis: coeat pars diuite nodo,
Partem etiam iubeo permittere lenibus auris:
Diſtingue & teretes digitos, manus ipſa niuenti
Contendat maſſæ; precioſa cetera veſte
Arte laborato ex auro cum murice circum
Scribito; ſed deceat cunctis in partibus, atque
Hæreat, occultoſq; chlamys circumnotet artus.
Perfeci. Ecce tibi ridentia virginis ora
Spiranteis vultus reddo blandeq; tuenteis.
Nil moueor; ſed enim totam conſumpſimus artem.
At mihi non vllo pectus ſuccenditur igni;
Nulla tenet mentem cura, & nihil vſque laboro:
Iam ſatis eſt, vidi, cedo, transferre licebit:
Nec ſequar, abſentis nec erit mihi cura petendæ.
Vnde hoc? nam verba hic deſunt, ſuauiſq; loquendi
Vſus, & his multo mentis formoſior index,
Naturæq; decus, diuinúmq; ab imagine ſermo

Similitudine propoſita ex pictura, probat nullam artem eſſe iucũdam, vbi eloquentia deſideratur.

Vt pictura quantũuis pulchra neminẽ ſui amatorem reddit ob ſermonis defectum, ita & artes omnes eloquentia deſtitutæ, neq; gratum neque commendabilem reddere poſſunt eum qui poſsidet.

Redditus, humanæ pulcherrima munera vitæ.
Crede mihi, Gaſpar, quidquid mortalibus vn-
Contigerit, vel diuitiis quis vicerit Indos, (quam
Seu Seres cultu; claro ſeu ſtemmate natus
Prouocet Alcidem bello, victorq́; coronam
Eripiat, curſu valeat præuertere ceruos.
Quid moror? exactis cumula virtutibus vnum:
Sit ſapiens, ſit multa ſciens, ſit denique quiduis,
Deſit at vna illi facundia, cætera pictum
Iudico, & algentes vmbras, vultusq́; tabellæ
Affictos, ſunt vana & nomina prædita nullo
Viuendi ſenſu, tenebriſq́; abſconditus ignis:
Quas laudes quæ pulcra petat ſibi præmia quiſquis,
Nil homines iuuit, nulla aut monimenta ſuarum
Virtutum, nullas ſpecies oſtenderit vnquam?

Propoſitio, qua quid tractaturus ſit, oſtēdit, & quam methodum ſequi velit.

Ergo vitanda tibi Gaſpar imagine canto
Experiar monſtrare viam, qua mente tenere
Rhetoricam poſſis formam & præcepta loquendi:

Rhetoricē non præbere materiam eloquentiæ, hoc eſt, nō ſuppeditare rerum & verborum copiā, ſed rationem præbere qua quicunq; & eruditione & doctrina præditus ſit, de quacunque re aptè & copioſè & diſtinctè dicere poſsit.

Non quòd in his rerum ſpecies, facundaq́; verba
Comperias, nec enim niſi ſit prudentia rerum.
Tum longo ſtudio, tumque vſu & munere diuûm
Parta tibi, ſi non de pectore copia fandi
Affluat, has ſteriles normas inopesq́; fatemur.
Sed cùm verborum cumulos rerumq́; redundans
Obtulerit natura tibi, aſſiduuſq́; legendi
Et labor & ſtudium, quo non confuſa vagentur
Pectore cuncta tuo, prodanturq́; ordine nullo,
Efficient agitata viris præcepta diſertis:
Vt tanto in numero tempus non omnia quoduis
Arripiant, non in quamuis aliena ferantur
Materiam, propriis ſeruentur commoda cauſis
Illa, hæc præſenti non deſint iure petita:
Ac tandem ne te quantum bene dixeris in re

Pæni-

Pœniteat: neu iudicio te auditor acuto
Respuat impatiens vitij sæuusq; alieni
Arbiter, in nostraq; inuitus iura trahendus.
Hæc etiam præcepta, libros dum voluere doctos
Instituis, comitemq; manum certumq; parabunt
Iudicium, vires quô & formam noscere possis,
Queis niti soleant sapientes, queis ue decere.
Hoc igitur, formare viam qua incedere possis,
Rhetorica est, non nempe pedes gressus ue carenti.

Docet Rhetoricę præcepta multum cõferre ad optimos quosque auctores intelligẽdos. & eorũ artem qua in dicẽdo vsi sunt inuestigandam.

Huic soror est ventre ex vno concepta gemella,
Præcipuo Logicen dixerunt nomine Graij,
Quæ rationis opes, vires, neruosque ministrat
Dicenti, viuos adhibet germana colores:
Hæc vincit, victum illa sequi pareréq; suadet.

Dialecticæ cognitionem exercitationemque necessariã esse Rhetoricã proficiẽtibus. Tres enim sunt artes quæ rationales vocantur, Grammatica, Dialectica, Rhetorica: sed Dialectica rationalis appellationem sibi præcipuè vindicat.

Ridiculos reddunt homines phalerata loquendi
Commenta, & florum dicendi ingestus aceruus,
Multiplici variata modo sententia simplex;
Illis si tantum studium consumimus omne,
Noctes atque dies agitamus inania verba,
Nullo connixi rationum pondere, neruis
Defecti, nullis recti per compita habenis:
Quales ipse viros præstanteis sanguine auito,
Principibus natos summis, seruile videbam
Exercere genus studij cassumq; laborem:
Assiduis instant tantum, intersuntq; magistris
Complentes numerum, vacuis ne sedibus vsquam
Sit locus, & memorant annos à consule primo
Plus decies, postquam repetunt gymnasia, tantum
Rhetoricæ addicti: tandem didicêre præfari
Aut nihil, aut, Patres conscripti, & docta iuuentus;
Etsi mille mihi linguæ & facundia Tulli,
Mille (inquam) si sint linguæ, & facundia Tulli.
Quidnam vltra? nil post INQVAM *hoc deducere possunt.*

Damnat peruersa quorundam studia, qui nullo in Dialectica iacto fundamento, Rhetoricis incumbunt, vanam quandam verborũ & figurarum congeriem affectantes, eâque solam Rhetoricam esse putantes.

O gens vana, inquam, ô vanissima Rhetoricorum
Temporibus nostris omni nudata lepôre,
Imbellis, nullis & prædita viribus, atro
Errore immersi, cæca & caligine rerum;
Tanta nihil vos vt moueat iactura dierum?
Hic vsus patientis erit viridisq; iuuentæ?
Heu queis vos opibus fraudatis robore tanto &
Isto æuo potius tam præcipitante parandis,
Si seruare modum discendi, & lege daretur
Institui, rerumq; caput disquirere primum:
Ad te alia ingressum sacro sapientia templo
Excipit, & gaudens reserat penetralia Gaspar;
Vt qui non leuiter cures virtutis amorem,
Et diuæ doctrinæ vsum, pulcherrima certe
Ornamenta hominum multo & sudore petenda.

Rationem natura omnibus dedit hominibus: quidam sunt qui eius vsu præstant maximè, sed omnibus accedit perfectus vsus ex arte dialectica.

Ergo tibi rationis opes, natura benigna
Quas dedit atque vsus vitæ, quas arte secunda
Perficis, hæ multum audentem maiora iuuabunt,
Substituentq; manus firmas, humerosq; volenti
Vincere dicendo cuiuslibet ardua causæ.
Nonne vides quantos referat tibi commoda fructus
Ars hæc, quam Græco Logicen sermone vocamus?
Non etenim Latiæ norunt confingere Musæ,
Artibus in cunctis valeant quas reddere voces;
Vt nobis longis vtendum ambagibus hic sit,
Aut certè in nostros aduectas remige fines
Compellare sono patrio atque tenore licebit,
Rettuleritq; nihil, dum sit mora nulla vocatis,
Exhibeantq; suas merces, vendantq; rogatæ.

Dialecticæ partes & officia, docendi methodus & discẽdi. Prędicamenta & genera rerum. Similiũ & oppositorum ratio.

Hæc igitur varios fructus dignosq; parari
Asportat: primum, quo possis fine docere,
Quo didicisse queas, rerum quis ductus & ordo,
Quid socias iungat formas, quid ue incitet illis
Dissi-

Diſſidium; iam quos agnoſcant ſingula fines,
Seu genus indigenum fuerit, ſiue aduena rerum:
Adde etiam quæ fonte cadunt & ſtemmate ab vno
In quas nam ſoleant ſedes diducta migrare.
Iudicibus demum adductis, ac teſtibus actis
Audire, & quod quiſque ſuum dicat ue, negetue;
Aſſerere, aut cauſa immunem dimittere iuſtè.
Adde & quæ ratio ſtatuendi iudicis, atque
Teſtis ducendi, quæ ſit vel vtrumque leuandi:
Ad ſummam ſacros ignes, quos mentibus altis
Occuluit natura parens, hæc excitat vna,
Incenditq́; agitans, ac luſtra per omnia præfert,
Quo reperire latens verum nimiumq́; remotum
Vſibus humanis ſolerti indagine poſſis.
An ne putas tantis ornarent laudibus artem
Et ſtudiis colerent Graiæ duo lumina gentis
Nicomachi natus, nuſquamque ingrata magiſtro
Lingua ſeni, tantum niſi præferat illa nitorem?
Anguſtis igitur cùm pingere cuncta figuris
Noueris, atque ſitus ſoleant quos membra tenêre:
Tunc tibi procëras tempus formare dabit iam
Effigies rerum dicendo, omniq́; lepôre
Cuncta ſequi penitus quæ ſunt in corpore membra,
Particulas cunctas vitæ motuſq́; miniſtras
Succeſſu decorare ſuo, viuoſq́; colores
Addere, & obiectis attollere protinus vmbris.
Tunc merces ſperanda tibi & laus magna laborum,
Cum ſpectatores viuis præſtringere ſignis
Iam datur, atque ſtylo nuſquam fallente manuque.
Hoc dabit ergo tibi hæc quam nunc præſcribimus artē,
Longior vt poſſit rerum tibi ſurgere imago,
Diſpoſitis diducta locis, cunctiſque peracta
Partibus; hic nobis labor eſt, hæc cura docendi.

Definitio, & deſcriptio.

Diuiſio.

Inuentio locorum, quę ratio.

Argumentationum figuræ & modi. Redargutionum cognitio.

Laudat dialecticam à iudicio Ariſtotelis & Platonis.

Concluſio & documentum; prius in dialecticis exerceri oportere eum, qui in Rhetoricis proficere ſtudeat, vt pictores prius paruas imagines delineare diſcunt, deinde maioribus operā dant.

Dialecticam ſimilē eſſe dicit minoribus imaginibus quas in tabellis delineare ſolēt picturæ ſtudioſi, rhetoricē verò maioribus & omnibus numeris abſolutis imaginibus aſsimilari.

Nec tibi curandum qualis nam Musa canenti

Potius rationem habendam esse artis, quàm carminis. nãque ornari res ipsa nequit contẽta doceri, vt inquit Manilius.

Assonet, aut quales modulos properemus: ad artem
Accingor: prodesse tibi quàm maxime Gaspar,
Optamus, quam mente velim te posse tenere;
Vtendum breuibus spatiis, quærenda viarum
Quæ citius ducat, quamuis salebrosus anhelo
Interdum locus occurrat, vincendaq; saltu
Rimula, decliui properanda aut semita cursu.

Non hoc ad Poëticam gloriam componi opus, sed ad legentium vtilitatẽ

Namq;, hæc dum meditor, nullis mea tẽpora lauris
Ornantur, virides myrtos hederasque sequaces,
Atque omnem interdum patimur pendêre coronam
Musarũ ante tholos; sint nunc mea præmia, Gaspar,
Maxima, te nostros non fastidisse labores.

Parecbasis qua se elegantius opus æditurum Poëta pollicetur.

Forsitan & magnis aderunt pia numina votis:
Et fuerit cùm gesta Deum Heroumq; canenti
Tempora perpetua repetita & fronde nitescant.
Ipseq; sacra feram, Diuûmq; altaribus ignem;
Et delecta iugis incendam thura Sabæis,
Interea dulci socians pia munera cantu;
Et longam texam historiam, quæ maxima Diuûm
Munera, quid societ pariterqúe hominesqúe deosq;,
Quæ via cælicolas nostras deducat in oras,
Quodqúe iter ad superos pateat mortalibus ægris.
Tu mihi, Gaspar, eris socius, gratusqúe minister
Sacrorum, trepidusqúe ingenti & percitus vsque
Lætitia in nostrum cumulabis gaudia pectus.
Vos & adesse velim gratissima nomina semper,

Cyprianus Vergensis Monachus theologus.

Ludouicus Cathena cancellarius Complutensis.

Laureatus fuit Arias Montanus Cõpluti, anno Christi 1552. qui primus omniũ laureã in illa Academia est adeptus.

Et numquam nostro labentia pectore amici,
Te Cypriane decus nostrum, te magne Cathena
Musarum antistes, quo iudice & auspice quondam
Ornauit viridis primum mea tempora laurus,
Hesperiis optata viris per sæcula multa,
Non concessa tamen: decuerunt munera nostrum

Tanta

Tanta caput: magnum duxi tam pulchra tulisse
Præmia, sed maius te magne Cathena ministro.
Te quoque More animæ nostræ pars altera, téq; et
Altera Serrane, atque ijdem duo pignora, quorum
Auxilio antiquum nomen, veteresqúe ruinas
Iam reparare olim meditatur Corduba mater.
Queis etiam si posse frui nunc fata negarunt
Tam longo absenti spatio, si lumina multas
Diffluere in lachrymas cogunt sperando, licebit
(Non dubium) triste hoc fatum mutantibus astris,
Optatos nimium notosqúe reuisere vultus;
Iam mihi pro tanto voto cædenda paratur
Victima, iam gratos meditamur pectore versus.

Ambrosius Morus Cordubensis rhetor auunculus meus. PetrusSerranus doctor Theologus Cordubensis.

Interea nobis, Gaspar, patientibus adsis
Auribus; & si quid tibi vox non grata Camœnæ
Peccarit, latices si non de fonte petitos
Obtulerit semper, nimium diuersa docenti
Aonidum lucis ignoscas; tradere namque
Instituit præcepta tibi, & quæ nomina, quæqúe
Sit ratio ipsorum numerandi disqúe serendi:
Ne tibi inauditas dum tendit fingere voces,
Mulcentes dulci sitientia pectora fluxu,
Bis tibi sudandum, duplici & quærenda labore
Nomina sint, & ars, possis quo scripta soluto
Sermone & vulgi notulis signata tenere.

Redit ad institutum opus.

Docilitas, qua significat quem ordinem sequi, & quam velit inire rationẽ. neque enim ab antiquorũ methodo se discessurũ esse, neque nomina artis vulgata mutaturum: cùm ad hoc hanc artem paret, vt antiquam orandi rationem ad nostras causas, nostraqúe tempora accommodet.

Principio quæcunque tibi dicenda parantur,
Siue fori strepitus agites ciuilia iura;
Seu grauis intentes penitus discrimina causæ,
Seu populos pietate velis constringere, sanctis
Legibus, obsequio addictos Diuumqúe timori;
Seu pacem, seu bella cupis suadere, vel ortos
In vulgo tentes dictis sedare tumultus;
Vel monimenta Deûm recolis, festosqúe dierum
Cultus,

Primum commune præceptum, vt in quacunque causa vnus finis statuatur, ad quem omnis inuentio & omnia argumenta referantur

Cultus, ac meritis extollere laudibus ipsos
Est animus, ciuemq́; bonum sanctumq́; senatum,
Quodcunque aut celebrare decus, virtutis amorem
Inycere, & sceleris turpeis proponere vultus:
Quidquid id est, quod voce tibi proponis agendum,
Vnius formam statues ante omnia finis:
Fingendum excelso fuerit tibi vertice signum,
Quo tendas, quod sæpe queas repetendo videre,
Ne vagus erranti collustrans omnia cursu,
Nil tandem lassusq́; via, fessusq́; labore
Efficias, iterumque petens, iterumque recursans,
Indigna & populo exibeas spectacula, qui te
Exigat, & turpis tota explodaris arena.
Vidimus in templis multos, cum numina Diuûm
Laudare instituunt, præceptaq́; sancta docere,
Rumpere clamosa constantes voce columnas,
Et tamen in cumulum voluentes omnia cæcum,
Dum varias fingunt species, tentantq́; remota
Semina miscere & toto distantia cælo,
Nil præter somnos tandem aut fastidia suadent,
Indigni sacro ascensu, natiq́; sinistro
Mercurio, atque ausis violantes sancta prophanis:
Vnde fit, vt multi vel non ea templa frequentent,
In quibus ingratis perdendas vocibus aures
Pertimeant, multi risus causasqúe iocorum
Inde petant, indigna pÿs deflendaq́; facta.
Ast tibi tu certos præscribere discito fines,
Quos sæpè obserues dicens, possisqúe tueri,
Conficias quantum ne viæ, quam plurima restent
Tendenti spacia, & ducas spectantia tecum
Agmina, dum fixis oculis, dumqúe auribus hærent.
Occurrent olim forsan non pauca volenti
Dicere, quæ poscant operam, nolintqúe taceri
Singula,

Hoc in toto opere obseruādū est, quod singulorum præceptorum summam duobus vel tribus carminibus poeta complectitur, vt discentium consulat memoriæ.

Vitium ostendit eorum, qui non vnum sibi finem ad dicendum proponunt.

Finis certi constitutio dicentem ducit facile & auditorem iuuat, & plurimum vtrique confert.

Secundum præceptum est, vt si quando plura proponantur dicenda, vnum

Singula, & ostentent tibi prætermissa periclum:
Hæc poteris blandè ingenio officioq; fouere,
Spemq; bonam cunctis promittere, dummodo causæ
Inseruire velint primæ, seriemqúe tenêre,
Et cedant magis optato pro tempore fini;
Atque ita disponas, statuas sic ordine cuncta:
Sic certis spacijs, vt soluens littore primo
Omnia prætereas, & grata voce salutes,
Atque obiter præstes operam; sic denique ad ipsam
Peruenias metam placidus cursuqúe secundo:
Nedum tu innumeris confundere finibus, ipsos
Qui spectant, longo fallas fugiasqúe Meandro,
Aut saltu per cuncta leui fastigia raptus
Præstringas certi cupidos, dubiosqúe remittas.
Proderit ergo prius quidnam conemur habere;
Huc conferre modos omneis, viresqúe ministras,
Atque viam tentare, iterumque iterumque timere,
Et tentare iterum, donec notissima fiant
Singula, quâ plano possimus tendere gressu,
Qûave gradu incerto paulatim, atque vnde petitis
Substruere hoc saxis cumulantes aggere firmo.
Huic fini siue huic metæ, quam tangere curat
Dicendo sibiqúe orator proponit anhelus,
Imposuit nomen perdoctæ Græcia linguæ,
Atque Thema appellans, primum ponenda putauit
Totius momenta tibi sermonis habendi.
Hoc treis in formas abijt, nec sedibus iisdem
Omnes coniunctæ, cupiunt sua quæque tueri
Imperia, & proprios fines agnoscere gaudent!
Namque genus primum, cum quis laudare peractã
Instituit ciuis vitam charíve sodalis,
Seu memorare Deos cupiat puerosq; Deorum,
Gesta ducum, & belli sortes aut munera sanctæ
Iustitiæ,

tamẽ inter ea quod ad præsentẽ causam maximè pertineat, deligatur, ad quod cetera referantur: vt si de fide, de charitate, de spe dicendum sit, vnus finis statuitur religio, ad quã omnia hæc referri possunt. & ita ordine disponenda singula sunt, vt non de pluribus diuersis, sed cohærẽtibus inuicem verba fieri credantur.

Vno fine certo proposito argumẽta examinanda sunt an ad finem illũ faciãt. Quod si non omnia quæ inueniuntur argumenta cohærere & ad propositum finẽ conferre videantur: ingenio tamen & arte formanda sunt, ita vt quanuis non certitudinẽ pariant, probabilitatẽ tamen afferant. Hoc autem dicitur in carmine per translationem sumptam ab ijs qui vias aperiunt nouas.

Quod poeta finẽ vocat, Græci thema appellãt quæ dictio in communi concionatorũ vsu est. Thema autem positionẽ siue constitutionem significat.

Thema omne ad vnum ex tribus generibus pertinet.

Primum genus demonstratiuum laudem vel vituperationem personarum actionũ atque factorũ & rerũ continet

Iustitiæ, & leges, & quas pax longa creauit
Doctrinas, mentis quæcunque inuenta quiete;
Nam sunt qui summis extollant laudibus artem,
Qua meruit tantos olim Polycletus honores,
Qua superare vices naturæ creditus olim
Pingere dum Gnidium numen contendit Apelles:

Carneades philosophus Romam legatus à Græcis missus, altera actione iustitiam laudauit, altera verò iniustitiam iustitiæ prætulit. refertur à Quintiliano lib. xij. c. 1.

Quidam etiam qui non contentus sancta probasse,
Et meritis laudum cumulis ornasse deorum
Prolem iustitiam, atque humani nominis vnum
Præsidium, & nostræ gratissima vincula vitæ,
Ingenium potuit tantæ virtutis ad hostem
Vertere, & iniustas dictis extollere fraudes,
Ac Diuis cælo renuentibus vsque locare.
Nec minor est ratio, si quis scelerata malorum
Exagitare velit facta, aut si fraudis iniquæ
Cõmenta, aut si quodque nefas, si denique quidquid
Ferrea post habitis pepererunt sæcula Diuis:
Hos aditus petere, & solet hinc dicenda parare.

Gratiarum actio ad demonstratiuum genus pertinet.

Tandem si grates referendæ, est hoc genus vnum,
Quod sibi præscriptis hæc vendicat omnia normis:
Cui iam præsenti signatum stemmate nomen „
Demonstratiuum veteres fecêre patroni, „
Demonstrat quoniã tantũ reprobúmq; probũque: „

In demonstratiuo genere nihil suadetur aut dissuadetur. vnde & à nonnullis à Rhetorica ratione reiicitur: nam Rhetorica ars est bene apteq; dicendi ad persuadendum.

Securus, licet, auditor sis, nam hic tibi nullas
Astruit insidias orator, nullaque tendit
Retia, vt ad proprios furtim te transferat vsus;
Ni forsan (sed tutum est id) cogaris amare
Quas probat, & viua depingit imagine formas,
Odisse aut dictis quas insectatur amaris.

Secundum causarũ genus deliberatiuũ dicitur, continetque suasionem & dissuasionem ad populares causas maximè aptum, & cuius præ-

ALTERA *dicendi forma est, quæ non sibi solos*
Expetit assensus mentis, contenta probari
Non fuerit, si non etiam permouerit ipsum,
Quisquis adest, celereque manu, celereque sequẽdo,
Reddi-

cipuus vſus hodie eſt in Chriſtiana religione. ad hoc genus multæ pertinēt ſpecies quas ferè omnes enumerat Poëta.

Reddideritquè auidum quæ ſunt orata patrandi,
Siue ſequenda ferat, magè ſeu fugienda profitur
Orator, cùm bella cupit ſuadere, ducesquè
Seu pacem, ſeu prætores, ſeu iura nouanda,
Siue probet leges, ſiue auerſetur iniquas;
Supplicibus votis ſeu poſcat munera Diuos,
Siue malum terris auertat, flectat & iras
Numinis orando; ſiue obiurgare relictum
Officium gnato cupit, infidoquè ſodali:
Iam ſi quis charum precibus commendet amicum,
Mærorem ue paret ſocijs dicendo leuare,
Hoc genus eſt, huc ſe recipit, petit hincquè miniſtras
Voces. Heu numquam te inceſſat dira libido
Poſcere, quæ noris nimium nocitura parando,
Quæ ue tibi ſolum commendet fœda voluptas;
Præterea & nihil eſt iucundum atque vtile in illis,
Plusquè aloës quàm mellis habent, ſpeciéq; maligna
Virtutum pulchras poſſunt diſperdere formas.
Errator, non eſt orator, quiſquis iniquus
Contendit placidis ſuadere nocentia verbis.

Omnis ars ad vitæ vtilitatem reperta eſt: & Rhetorica maximè ad ea quæ honeſta, iuſta, & vtilia ſunt ſuadēda ab antiquis in artiū numerum eſt redacta: ex quo fit vt grauiter peccent illi, qui ad ſuadendum inhoneſta, turpia, & inutilia, Rhetoricæ artis officio abutūtur.

Diuinum, quondamquè in commoda noſtra repertū
Hoc fuit, & priſcos homines à lege ferarum
Ad placidos vſus vitæ & connubia iuſta
Tranſtulit, hoc ciues coniunxit legibus æquis;
Hoc ſocias iunxitquè manus, communia ſuaſit
Commoda, & humanum deuinxit pectus amore:

παρέκβασις altera, quæ oſtendit huius artis excogitandæ finem.

Antiquas Thebas (notiſſima fama) canendo
Surrexiſſe olim, lapideſque venire coactos
In numerum, & pulchris diſtinguere mœnia portis:
An ne erit (heu facinus) qui iam formata quietis
Et pacata diu ſub ſedibus audeat vnquam
Diruere, & verſis confundere vocibus vltro?
Non mihi perdendi, ſit copia ſola iuuandi. „

Ex Mythologia veteris fabulæ arguit Rhetoricæ vtilitatem.

Tertia

Tertium genus thematum sine causarum iudiciale vocatur, continens accusationem & defensionem. in ciuilibus autem & criminalibus causis versatur.

Tertia dicendi pars est, quæ crimina sæua
Accusat, quodcumque nefas scelerisq; maligni
Ausa, vel officium præstandum, iura, fidemq;
Postulat, aut dictis studia in contraria versis
Eleuat obiectas fraudes, aut crimina vitæ,
Defenditq; reos libertatemq; loquendo
Molitur: tandem hæc agitat quæcunque bilibris
Iustitia exercet, numerisque examinat æquis. ,,
Hæc mouet vna forum, lites strepitusque frequẽtat. ,,

Oratorem studiosissimum suæ artis, & nulla in re negligentem esse oportere.

Si quæ res studio indiguit duroq; labore,
Hæc vna orandi magnis sudoribus vsque
Indiget, & totos conatus exigit vna,
Et commenta diu meditata, & lancibus æquis
Explorata diu: nam si reliquis ego forsan

Confirmat propositionem hoc argumento in iis artibus, quarum finis est sola cognitio, aut nullo aut leuissimo erratur periculo; in quibus vero artibus preter cognitionem finis est actio, grauissimo periculo erratur.

Doctrinis fallar, si non nimis anxia cura
In cunctis mihi sit, nostris ego negligo tantum
Id damnis, mea res agitur, vel forte meorum,
Quos doceo, quibus & minimum fallendo nocebo.
Non etenim Solisque viam cæliqúe meatus,
Atque vagos Lunæ cursus, & sidera toto
Fixa polo dum demonstro, si quando fefelli
Exacto in numero motus, aut tempore certo,
Continuo decus auertam, nec munera Solis,
Nec deerit placidus terræ quem percipit vsus,
Sydera constabunt, constabunt tempora veris,
Autumni atque hyemes sua per vestigia rursus,
Errore & nihil illa meo tardata, redibunt.
At multum sibiqúe & multis incommodat errans
Orator; nam cum cupiat suadere loquendo
Astantem populum, placidisqúe impellere dictis,
Vt spernat quicquam fugiens, auidus ue sequatur;
Aut nihil efficiet, nimium ve aduersa petitis;
Dedecus vnde sibi molitur, deterit omnem

Dicendi

Dicendi fructum, & ,cui sit res commoda, fraudat.
Heu mihi non vnquam contingat , quod quis iniquo
Iudicio est ausus, sibi dum præconia captat,
Et nomen docti nimium facilisq; magistri,
Conspicuus solet is conscendere pulpita sæpe
Dicturus promissa Deûm, obsequiumque fidemq;.
Non vllo prius arrepto sibi tempore tantis
Cogendi in formam rebus sacrasq; videndi,
Argumenta parat causæ dum commoda, chartas:
Turpius id multò, quod sese ante omnia iactant,
Nil legisse prius, nil consuluisse deorum
Arcana, & nec sacra Patrum commenta piorum.
Ergo ne ita in miseros populos eluditur, vt non
Dignos ipse putes, queis horam impendere tantum
Nempe velis? sed dicta queant quæcunque mereri
Eximias laudes, & munera quæ tibi cuncti
Supplicibus mit.ant votis, admissaq; gaudent
Esse tibi, quæ tu non tempore respuis vllo:
Ergo nihil ducis cuiusnam munia tractes;
Quam rem agites ? Diuû tibi dum cõmissa docenti
Relligio, dum verba Deûm sanctissima narras
Arcanis inclusa libris? quos non sine magno
Fas erat vlli hominum vel conspexisse timore.
Sint procul à nostris, procul hæc sint, mentibus ausa;
Atque optem potius, tardi crassiq; tenere
Ingenij nomen, tantum respondeat ipsum
Officiis factum, Diuis populisq; probanda
Dicamus, tanta & pro maiestate pauentes.
Namque olim vindicta Deûm testata minaces
Est iras, ac sæpe cadunt, qui sancta timere
Non norunt, tractant leuiter, temereq; frequentãt.
Quis dirum nescit fatum miserabilis Osdæ?
Auspicium captans felix Bethlemmius Heros,

Damnat eos qui facilitatis laudem affectantes, studium & diligentiã ad sacras conciones adhibere negligunt. explodẽdos autem censet, propterea quòd religionis, operis & hominum contemptum fateantur.

Probat non esse affectandam negligẽtiam aut temeritatem in rebus sacris, exemplo Ozæ, qui subita & miseranda morte extinctus est.

quoniam mysticam Dei arcam minus religiosè contrectare est ausus. historiā legimus secūdo lib. Reg. cap. 6. & 1. Paralip cap. 13. quam hoc in loco Poëta eleganter & poëticè narrat, ac obiter quæstiones quæ circa eam versantur disputat.

De Cariathæis transmissam sedibus arcam
Instituit patriæ sacrandam mænibus vrbis:
Illa Dei fuerat sedes augusta superni,
Quam super, & iudex, certa & responsa daturus
Astabat, vindexqúe Deus, populoqúe stupenti
Dignatus certis fuerat se ostendere signis:
Dumqúe ipse accitis coniungit carmina sacris

Iessiades Dauid.

Iessiades numen celebrans, dum candidus Epho
In numerum ludit citharæ momenta secutus,
Turba nouo excipiens venientia numina plaustro
Occurrit supplex palmis, & vota frequentat:
Iam circum ingentes pulsabant sydera voces,
Intonsi imprimis pueri, innuptæqúe puellæ
Alternis sacras patrio sermone camœnas

Hæc omnia ex Psal. 103. & 113. & ex Exodi lib. sumpta sunt.

Concelebrant, & prisca nouant monumenta, ducemq;
Conclamant regemqúe Deum, imperioqúe potētem,
Cui mare, cui terra, & rupes, cui flumina cedant,
Quem montes nec ferre queant, concussa tremore
Quem tellus magno paueat, fumansq; salutet:
Has cytharæ voces referunt, resonantia rauco
Tympana congeminant pulsu, certantq; sonora:
Sistra crepant, resonantq; cauis tinnitibus æra.
Dumq; omnes variè pompam celebrare, diesq;
Sollicitant festos, atque hospite numine gaudent,
Ecce nouis plaustrum tremit axibus, ipsa ruinam
Arca minabatur nutans similisque cadenti:
Nam bos, seu stimulis actus, seu percitus œstro,
Seu magis impositum numen præsentiat, atque
Contremat, is sacro sub pondere contrahit artus,
Collaq; non vsquam talem perpessa laborem.

Achai & Oza filij Nadab de Cariatharim.

Forte duo fratres proles Nedabæa magistri
Astabant plaustriq; duces, Achaius alter
Præcedit, monstratq; viam, ducitq; iugales:

Alter agit retro ſtimuliſq; opponitur Oſdas:
Hic dum ſacra putat iam collapſura, morandi
Impatiens, ac nil veritus, ceu numina iactans
Contrectanda ſibi, patriis quæ in ſedibus olim
Aſſeruata, modo nota de ſede migrarent,
Accurrit, manibuſq; ſacrum temerarius audet
Tangere, & impulſu melius ſuper axe locare.
Protinus accenſas perſenſit numinis iras,
Heu puer infelix, ſubita nam morte peremptus
Concidit, & miſeros artus conuulſaque membra
Prouoluit, terram pulſans bis terque quaterque;
Triſtiaq; oſtendit cunctis ſpectacula turbis;
Iamque oculis fixo, & viſu cælumque tuenti,
Iam muto gemitu, commotiſque artubus ipſos
Innuit vltores ſuperos, teſtatur & iras
Numinis, atque docet ſanctum ſuadetque timorem:
Protinus erectus ventura in ſæcula aceruus
Indicat vltrices iras, auſuſque prophanos.

RHETORICORVM

LIBER II.

Propositio qua ostendit se de singulis causarum generibus dicturũ, quæ scilicet inuentionis ratio in vnoquoque eorum obseruetur.

*N*VNC *age quæ ratio statuendi, Gaspar, in ipsis*
Partibus, & quæ sit cuiusuis forma, docebo:
Vt varios ineant saltus, indagine lustrent
Diuersa, quærantq; & opes, & commoda captent.
Nec mihi diuersus vulgato nascitur ordo,
Nam fuerint nobis nusquam linquenda priorum,
Ostendenda tamen celebri vestigia cantu:
Sic poteris, dum tu obseruas, dumq; auribus ipsam
Pertingis comitis vocem, non fallere gressu.

Primũ cõmune pręceptũ, in quocunq; argumento & in quacunq; causa cõsiderandũ esse quod sit pondus quævis expectata, & quid sit illud. quod si præstiterimus firmã nobis causam efficiet: & patroni officium explebimus. Admonet non omnes causas eandem habere probationis facultatem. nã quædam sunt quæ facilẽ præbent argumẽtorum copiam ad sui probationem, vt si de vtilitate iustitiæ agatur: quædam verò quæ difficiliorẽ viam ostendere videntur, vel si disseratur iniustitiã non nunquam vtilem esse, in his maiori ingenio opus esse, in illis minori. Exemplo explicat quod superius docuit. Pellæo milite, Alexandri exercitũ.

Iam quod opus cumq; & quacũque negotia tẽpus
Offerat, aspicias, & quæ sint, quid sibi poscant
Discute, non etenim frustra venere rogatum
Vt placidam præstes operam, assistasq; patronus.
Tum tibi præscriptos habeant quos singula fines
Pone oculis animoq;: & certus cerne, procul nam
An prope sint forsan: nam sunt quæ longius absunt
A fine, & quibus haud multum sit semita nota.
Tota tibi quæ se tradunt ducenda, petuntq;
Maiora ingenij auxilia ex te totaq; pendent.
Et sunt quæ spacio distant breuiore, tenentq;
Iam ferme signum, minus hæc tibi dura minusq;
Sunt operosa tibi, facilè deduxeris ipsam
Ad metam, properant ipsa & præcurrere gaudent:
Hinc maior tibi laus cedit, minus inde laboris:
Res gestas regumq; decus Mauortia bella,
Atque triumphatum Pellæo milite mundum,
Cunctaq; regna olim terræq; marisq; subacta,
Cui non sese illa ostentant? quem non sibi callem
Pandunt? non deerit quid dicas sola secuto
Agmina, & instructas acies, seriemq; notanti,

Fortunam

Fortunam belli, prædam, captæq; tumultus
Gentis, & ipſa ducis reſonantia nomina ouantis.
Si tamen exiguo nobis tum cortice, quo ſe
Hyblæumq; thymum, flores aut paſta ſalicti
Claudit apes, regnum inuenias, regesq; ducesq;,
Et pacem, atque decus rerum, ſanctumq; ſenatum,
Iuraq;, legesq;, & communis commoda vitæ;
Incendas animos furiis, iraq; tumenti
Sollicites vix dum capientia pectora nomen:
Iamq; acies cuneoſq; ſtruas, geminamq; phalangem;
Et tuba de tenui reſonet lituusq; ſuſurro:
Hoc opus, hic labor eſt, tibi nam formanda petũtur
Cuncta hæc, orantem agnoſcunt vireſq; negatas
Natura, ingenio ſeſe debere fatentur.

Exemplum minoris argumenti, & ab ingenij fœcunditate pendentis. quale argumentum Maro feliciſsime perſecutus eſt quarto Georgicorum lib. ad quod exemplum hoc in loco alluditur.

Imprimis quæcunque mihi exornanda parentur,
Nuda prius videam, gracili ſint corpore, ſint ve
Robuſta, & denſis conſtent compagibus artus:
Sic melius poſſim ſinuoſis veſtibus illa,
Hæc habitu tantum facili circundare, nilq;
Supplebo, nihil implebo: namq; omnia recta,
Omnia plena ſibi conſiſtunt. Id quoque multum
Contulerit ſuſcepta prius diſtinguere, quod nam,
Quæq; genus ſeruent: nam ſi perſona ſit, aut res,
Non eadem tentanda via eſt, diuerſa petentur
Ornamenta locis variis, diuerſa ſequentur
Tempora ponendi ornatus, ratioq; locandi,
Vt cuique & vis eſt, vtq; eſt natura, decebit. „
Ne grauibus leuia, aut calidis ne frigida ſunto „
Miſta; nec in cæco voluantur corpore cuncta, „
Nec finis decet imprimis, nec prima locantur „
Partibus extremis: ſapiens natura dedit iam „
Et ſeriem certam, & leges, quas ipſa frequentat: „
Huius qui inſiſtit greſſu, & veſtigia longè „

Docet tenuiora argumenta variis & accommodatis argumentis amplificanda, exornandaq;. quæ verò fœcũdiora ſunt, ſimplicius exponenda. de qua re latius agetur, cũ de locis communibus tractabitur.

In quocunque genere aut agitur de perſonis aut de rebus: in omni autem genere naturæ ordinẽ ſequi oportet, quod & ad diſertè & copioſè dicendũ plurimum confert, & memoriam dicẽtis atque auditoris iuuat maximè, vt ſuo in loco oſtendetur.

Sicut rerum diuerſitas eſt, ita & orationum quæ ad res accommodari debeant. Oratorem autem naturam rerum maximè perſpectã habere oportet.

Obtinet, orator nobis sapiensque videtur. „

Virorum laudatio à patria sumit initiũ.

Ergo virum qui laudabant, vrbemque larémque,
Et natale solum longè patriámque petebant:
Quærebántque loci ingenium, noménque sitúsque,
Quas artes, quos ille viros quæ magna foueret:
Edocti cunctas partes, atque inde reuersi
Plurima suscepta referebant commoda laudi:
Illustrant nam sæpe homines vel nomina solum, „
Et titulus patriæ, magno & discrimine refert „
Romanus fuerim, doctis aut natus Athenis: „
An Scytha, vel gelidi productus ad ostia Ponti.

Ingeniosi oratoris est, ibi laudem inuenire, vbi nulla est laus.

Quod si lustrata patria nihil inde tulissent
Dignum fama olim, nam cuncta obscura iacebant:
Corrigere ingenio poterant, & vertere laudi
Maiori, tanta est oranti parta potestas:
Iam noua dicebant cælo cunctisque stupenda
Signa dari, magnumque virum, quem cura deorum
Finxerit à patria diuersum gente nouumque,
Et patriæ decus eximium gentisque futurum.

Secundus locus est à sexu, siue mas siue fœmina sit de quo dicimus.

Nec leuiter curant natura quid afferat illis
Ingenio sexus: varias hinc vertere formas
Laudando norunt, fuerit seu fœmina, seu vir.
Nam iuxta sexum vires ostendere, laus est: „
Si rectè ostendas: si vincas munera sexus, „
Laus maior; latè locus hic diffunditur, atque
Plurimus occurrit, dicenti plurima præfert.

Tertius locus à parentibus.

Nec minus est, quibus è patribus sit natus, habere;
Obscurus, primumque nitens, an stemmate auito
Lampada, virtutes patrias, lucémque sequatur.

Ab ingenio & disciplina, & ab his artibus quæ ad ingeniũ pertinent, tertius locus.

Ingenio quo sit quærendum, quisque magister
Astitit, & quas res didicit, queis artibus auctus
Imbutusque fuit, docuit quid, præbuerit quæ
Doctrinæ exempla, vt cuncta illi tempora vitæ

Disper-

Dispertita patent, & quonam exercita cultu,
Quid dignum gessit, rebus quæ præmia gestis.
Ipse etiam à cunctis spectabitur exitus, atque
Quid suprema dies ostendat, quóq; decore
Decedat, quid fata probent, vtque vltima primis
Conueniant: gelidos cineres quæ fama secuta est.
„ Idem suscipitur vitæ & dicentibus ordo. Summa omnium locorū.
Iamq; erit, vtque locos cunctos lustrando pererres,
Sed vacuos videas plures, nihil inde labori
Suscepto proprium inuenias ac laudibus aptum;
At forsan magis infame id, dignumqúe notari:
Nil desperandum. namque hæc potes ingenioqúe
Arteqúe mollire, & minus vsque nocentia verbis
Reddere, namque solet cantando vertere serpens
Naturam immanem, posito & cessare veneno:
Iamque olim cultu assiduo nimiumq; fouendo
Dum cauet interdum, interdumqúe audacius hæret,
Blandius & tractat manibus, parêre magistro
Naturæ oblitos vidi nemorisqúe leones;
Donec per vicos, donec per compita cunctis
Tractandasqúe iubas & acutos præbuit vngues;
Et iucunda sui præstat spectacula, qui nunc
Horridus & cunctis nimium intractabilis ibat.
„ Nil sæuum vsq; adeo est, quod non mitescere sit spes,
Si modo non cultus, si non patientia desit.
Sic ego dumq; locos repeto, dum lustra reuiso,
Si quid in his toruum inueniam, natumq; nocendo,
Audebo, & cunctas paulatim vertero formas,
Iamqúe fouens, etiamqúe cauens, nil sæuus, amice
Tractabo, donec tandem mansueta videnda
Exhibeam populis, nimium mirantibus artem,
Ingeniumqúe meum, possim qui vertere laudi,
Omnibus horrendum quod sit, nec laudibus aptum.

A totius vitæ cursu & exemplis morū & doctrinæ, quartus locus.

A iudicato quintus locus: hoc est ab opinione de moribus & vita eius de quo agitur, quo in loco narrātur præmia ob res gestas accepta.

Sextus locus ab exitu vitæ quam honestū mortis genus obierit: qui locus in diuorū laudibus amplissimus est: maxime autem ad martyrum encomia accommodatus.

Septimus locus, à fama quæ post mortē sequitur. quo in loco miracula collocātur, quibus sancti viri post mortē claruerunt.

Antipophora qua docet quid agendū sit, cum nullum argumentum ad laudandum in superioribus locis inueniatur. aut forte argumenta occurrāt vituperij potius quàm laudis.

Si tale (inquit) quippiam occurrat, excolendum est arte, & paulatim insinuandū auditoribus verborum mutatione aut alia quapiam ratione.

Similitudinibus duabus ostēdit omnem feritatem industria atq; arte mitescere.

Prudentissimum præceptum ad eandem rem. Si, inquit, in aliquo loco aliquid offenderis omnino inuidiosum, prætermittendus est locus ille; neque omnino mouendus, ne totam corrũpat orationem. Verbi gratia, Si in laudatione cuiuspiã, cùm ad parentes, qui secundus locus est, ventum fuerit, inuenimus patrem eius qui laudatur tyrannum, aut patriæ proditorem fuisse: nulla patris mentio habenda est. itaque prætercurrere oportet hunc locum, ac si necessarius non esset, neque ex arte; quandoquidem vel ipsa nominis recordatio acerba & inuisa auditoribus futura est.

Secunda pars huius generis factorũ laudatio, tribus è locis eruitur.

Primus locus in laudibus factorum est honestas, omnium locorum pulcherrimus, & humanorũ factorum optimus finis.

Secundus locus, facilitas vel difficultas.

Exemplum huius loci ex laboribus Herculis.

Atque adeò si nulla boni momenta mali ve
Comperiam, populo ve nimis suspecta, nimisq;
Inuisa, & toto omnino explodenda theatro,
Quocunque ipsa modo studeam, tendamq; proferri:
Prouidus hæc nunquam tentabo, quiescere passus
Sedibus in propriis, præteruolo protinus, atque
Quæro mihi propriumq; magis, meliusq; futurum.
Immo etiam interdum prudens ea lustra tenebris
Occulo, & iniectis saxis atque arbore tota
Dissimulo; iam cuncta loci vestigia furtim
Deleo, ne auditor quicquam putet inde petendum.
Quod si facta virûm, regum, vel gesta ducumq;
Aggrederis laudare, tribus de partibus omnem
Dicendis cumulum rebus congesseris, vnum est
Quid deceat nosse, et pulchrũ quid, quid sit honestũ.
Hic figendus erit factis ante omnia finis: „
Huc primũ vertendi oculi, atq; hæc prima petẽdũ „
Præmia, ne vitam quicquam deforme per omnem „
Altera laudandi rerum pars ponderat ipsas
Tendendi vires, quanto sudore parentur,
Quasque vias habeant, & quanta pericula primũ
Vincenda. Alcidem quantis latratibus horrens
Rictibus, & quantis tentato terreat orco
Cerberus: ille tamen victum vinctumq; cathenis
Presserit, atque Herebi tandem penetralia fortis,
Plutonisq; domos subiens turbamq; stupentem
Immanes ausus Furiasq; coegerit ipsas
Cedere, & obiectis frustra cessare colubris:
Optatis donec spoliis prædaq; superbum
Attoniti tantis ausis, plausuq; benigno
Lux ipsa, ipse dies totusq; exceperit orbis.
Nam quæ difficili constant magnoq; petuntur „
Conatu, voluêre fore hæc pulcherrima Diui. „

Si

Si qua breui tamen & facili ſeſe obuia curſu
Exhibeant, eſt quod laudes, miſerata labores
Eſſe hominum, & tenues vires, & tempora vitæ
Anguſta, hinc mage ſe nobis vicina dediſſe,
Promptaq́; ceu pluuiæ, ceu lumina Solis & auræ.

Quæ factu facilia ſunt, ſua laude non carent, vel ex eo quod ad noſtram imbecillitatem ſe accommodant.

Illud ſæpe etiam rerum oſtendiſſe memento
Laudator, quos hæc fructus quidqúe vtile portent.
Maxima pars hominum viliſſima præmia poſcit,
Hæc ſequitur, totoq́; petit ſibi commoda voto,
Poſthabitis nudam oſtentant quæ pulchra figuram.

Tertius locus vtilitas, quæ ſola plures homines ad agendũ excitare ſolet,

Nil etenim refert, facias quæ exercita nullos
Sint habitura vſus: vagus vt ſi flumina circum
Ipſe erres leuibus teſtis leuibuſq́; lapillis,
Dexter vt oppoſitam ſemper iaculatus in oram
Traijcias vndas ſaltu lambentia ſummas.

Non immerito in factis exſpectari vtilitatem: nam ſi omnino inutile quippiam ſit, nullo ſtudio aut labore dignum eſt.

Eſſe igitur pulchrum, magnumq́;, eſſe vtile porrò „
Quod dictis ornare paras; oſtendere, laus eſt. „

Summa locorum.

Atque eadem rerum eſt ſpecies, factiq́; probandi.

In rebus laudandis, eadem ratio quæ in factis omnino eſt.

Vnum etiam multa amplexum præcepta docebo,
Si meminiſſe queas. Ex paruis maxima ſæpe
Sermone efficiunt docti fandíque periti,
Inſtantes operi exiguo, tempuſqúe trahentes.
At ſi ſuſcepto interdum metuere labori,
Laxataſqúe vident libras, leuioraqúe maſſæ
Pondera, ſurripiunt aſcitas vndique furtim
Particulas, videas & opus procedere, nec tu
Deprendas furtum, color vnus, & vna figura eſt.

Admonet res exiguas interdum ſermone amplificãdas: quod ſi ipſa res ſterilis ſit ad amplificandum, ex aliis rebus & rerum rationibus amplificationis materia paratur

Nec tibi nũc longam rurſus præſcribimus artem,
Qua turpes hominum mores, atque impia facta,
Res quoque non pulchras damnes, infamia rerum
Atque hominum verſis, quas diximus ante probãdi
Artibus oſtentat ſeſe: non exigit vlla
Præcepta: atque vtinam non illaudabilis vſquam

Quandoquidem eadem oppoſitorum diſciplina eſt, docet Poëta vituperationis artem totidem locis conſtare, quot laudatio; ſed omnino oppoſitis.

Optare ſe, inquit, vt nulla res vitupera-

bilis esset, nullaque ad vituperandū ars. sed & multa sunt, quæ vituperari possint, & plures artis huius periti quàm par esset.

Materies, nusquam extarent præcepta premendi.
Omnia laus fierent, laudandaque cuncta darentur.
Nunc facinus facile est, facile & latrare patrato, „
Innumeros videas carpendi sæpe magistros, „

Alludit ad Euangelium Matth. cap. 7.

Qui proprio quæcunque sinu sensere foueri „
Obliti, & quasnam gestent in pectore flammas; „
Exagitant errata hominis communia fratris. „
Heu seclum infelix & rerum perditus ordo. „

Secundum causarū genus continet suasionem vel dissuasionem.

Altera dicenti cura est suadêre, vel alto
Pectore conceptos motus, animoque petita
Diruere, optatisq; auertere finibus ipsum,
Quisquis adest, cuiusq; agitur res, vnde vocatum

Deliberatiuum appellari genus hoc; huiusque appellationis rationem reddit.

Hoc genus est quod proposita deliberat in re.
Nam suspensa pari discernit pondera lance
Vtraque iudicio, librisque examinat æquis;
Quidq; premat, trutina, aut possit quid tollere cautus
Præuidet, & partem dicendo suadet in illam,
Quæ grauiora sui ostendit momenta, probatque.
Interdum orator cautus compellere furtim

Nonnunquam contingit vt orator suadere studeat nō præstantissima, sed quæ ipse cupiat eligi.

Alterius lancem partis solet, ipse parari
Quam cupiat: quoties æquantur pondera filo
Ancipiti, quotiesque videt magis illa foueri
Quæ minus ipse velit, vel quæ nocitura putauit.
Hic labor ingenij est, hæc artis maxima virtus.

Enumerat causarū species ad genus hoc pertinentes. Hæ autem sunt petitio, negatio, exhortatio, dehortatio, cōsolatio, precatio, vota, oratio religiosa, & aliæ res, quæ in suasionē veniūt, aut dissuasionem, cuiusmodi argumēta frequentissima in sacris concionibus sunt.

Multa quidē ex rebus pars hæc sibi vendicat: inde est
Quod petimus, quod & aduersi persæpe negamus,
Quod dubium incertumque viæ compellimus ire:
Aut auidum instantemq; operi reuocamus amicum.
Solamenque mali præstabitur inde, precesque,
Votaque sacra Deûm, & quæcunque negotia nobis
Cum cælo, quæcunque oret quis numina supplex.
Omnia quæque piæ tibi sunt suadenda coronæ:
Siue animos pulses pauidos, Diuûmque timorem

In-

Incutias, errata hominum seu carpere cures;
Et penitus detestandis auertere factis.
Hinc fas, hincqúe nefas, hinc certa piacula suade;
Siue fidem, seu spem diuam, certaqúe salutis
Pignus, & in cunctis solatia dia periclis.
Huc ducas charum cùm commendare sodalem Commendatio etiā ad hoc genus refertur.
Fortè velis, quæcunq; cupis infectaúe factaúe,
Et pete quæ rata vel fieri vel tu irrita poscas.
Argumenta petes animis orator agendis, Primus in hoc genere locus est Honestas.
Proposito imprimis pulchro; nā quidquid honestū est,
Viribus obnixè summis summoq; petendum
Conatu, ipsa sui præfert sibi præmia virtus:
Hanc quisquis norit, sensuqúe hanc quisquis acuto Honesti laus et commendatio.
Viderit, ô quanto feruens agitatur amore!
O quanta hunc rapiunt nostrarum obliuia rerum!
Felix ille animi cui iam mortalia nulla
Sunt cordi, superis iam conuersatur amicis,
Sydera iamque habitat, iam terras despicit omnes;
Terrigena & terræ præsens, gaudetqúe benignis
Muneribus Diuûm, sapiensqúe & lumine puro
Peruidet errores hominum ratione carenteis,
Et docet, & placida suadet meliora loquela.
Primum igitur sit sancta tibi pulcherrima rerum Expositio cum exhortatione ad virtutem capescendam
Virtus, illius nunquam vestigia linquas,
Quo te cumque feret cedas, agilisqúe sequaris,
Siue per angustos calles, siue ardua monstrat,
Pronave, præcipitemqúe tibi minitantia casum,
Fortem animum præstes: nihil hanc tenebrosa viarū
Sollicitant, nil cuncta mouent discrimina: vinces,
Vinces; hoc illi Diuûm sator atque hominum rex
Præstitit, vt voto numquam frustrata coronam,
Nomen & æternum, non & casura reportet
Præmia, deuictis vel quæ fortuna periclis

Obij-

Obijciat, vel quæ inuidiæ commenta malignæ,
Quæqúe metusqúe minæqúe truces; nõ fulmina ter-
Virtutem, non aſſiduis agitata procellis (rent
Aequora: non magno concuſſum murmure cælum.

Munus honeſti, id eſt, rationẽ honeſti.

Hæc tibi, cùm ſuades, dicenti prima locabit
Fundamenta, dabiſqúe operam quô munus honeſti
Præponas, ipſum celebres, & pectora vulgi
Concutias ſacro affectu & virtutis amore.

Virtutis & honeſtatis præcepta in ſacris libris potiſsimum continentur, quorum prior pars eſt vetus Teſtamẽtum.
Arabum in mõtib. i. in Sina Arabiæ monte.
Iebuſeæ arces ſunt Hieroſolyma.
Nouum Teſtamentum continet Euangelia & Apoſtolorũ ſcripta.

Plurima ad hoc dederint ſacræ tibi munera chartæ,
Quæqúe olim Hebræis Patribus dictata leguntur,
Aut Arabum celſis in montibus aut Iebuſæis
Arcibus, intra aditus Solymiqúe oracula templi,
Quæqúe per æternam ſobolem Deus ipſe ſtupenteis
Edocuit populos quondam, gnatumqúe loquentem
Viſibus humanis & noſtro præſtitit orbi:
Et quæ per charos comites ſociosqúe laborum
Sanctarum interpres legum Deus ipſe ſupremo
Patre ſatus, populique ſalus, certuſqúe magiſter
Tradidit, inqúe pios poſt ſe vulganda reliquit.
Diuinis ergo ex verbis repetemus honeſtum
Et pulchrum; nam certa ſonant, nec fallere quicquã
Norunt, diuerſum ve via ſeducere auentem
Diſcere quid proprio referant pia numina dicto.

Poſt Diuinos libros commendat Pontificum decreta, & cõciliorũ: deinde ſanctorum auctorum monumenta, & tandem omne ſcriptorum genus quod ad formandos mores conducit.

Hoc primum repetas: poſt hoc tibi priſca loquãtur
Scripta virum, leges æquæ ſanctumqúe ſecutæ
Lumen, & à ſacris manantia iura loquelis:
Virtutum ſcriptas formas veroſqúe colores,
Et totam pulchri effigiem vnde vnde petitam.
Multa leges, multa & volues: nã plurima ſunt quæ
Expedit orantem variè didiciſſe; perennem
Si cupiat laudem, proprium ſi expendere curat,
Vt deceat munus, ſi publica commoda captet.

Secundus locus ad ſuadendum vtilitas

At quoniam non vna hominum mẽs oĩbus æqua eſt,

Non

Non eadem visus acies, qua cernere possint
Vera bona, atque omnes non in virtutis amorem,
Non in pulchra omnes ameto errore feruntur.
Sed bona pars falsa specie decepta bonorum
Vtile præponit pulchris, & commoda laudi,
Dicentis studium fuerit coniungere honestis
Vtilia, & vulgus forma percellere vtraque.
Interdum coniuncta patent, seriemque bonorum
Conseruant, vno deducta ex fonte, suaque
Natura fuerint idem: cumque vtile honestum
In socias abeunt formas, vnamque figuram:
Hoc mage quærendum est, facilis nam cõstat agenti
Suasus, si formam liceat proponere eandem
Vtilis & pulchri: nemo est qui ferre recuset
Pondera, quæ magna captus mercede subiuit.
Pulcher honos raros capiat, quos sydera magnos ,,
Finxêre. Ast molles animas vulgusque videmus ,,
Præmia, mercedes operum, quodque vtile credãt, ,,
Viribus hæc summis summoque parare labore, ,,
Et petere: hinc magnis olim tentata periclis
Aequora, & hinc dubiam quæ ostentãt bella salutẽ;
Hinc rastros est passa graues, hinc Dædala tellus
Defossumque latus, penetrataque viscera questa est
A propriis natis, occultum vt redderet aurum,
Quæque sinu celata diu sunt munera auaro:
Tantum animos viresque mouet spes vtilis ausi.
Has formas atque hæc rerum momenta parabunt
Propositi rebus fines atque exitus ipse:
Cætera quæ audentes sociabunt, quæque sequentes.
Ipsum etiam se sponte oculis præferre videndum
Vtile sæpe solet, speciemque parare probandam:
Quippe minus diuina gerat primordia, crassum
Sit magis, & duros possit pertingere sensus.

Vtile nonnunquam cum honesto coniunctum est.

Vtilitas plures ad se rapit, honestas autem meliores.

Docet multas artes ob vtilitatem inuentas fuisse.

Epiphonema.

Vtilitatis ratio cognoscitur ex fine & euentu rerum agendarum, deinde ex circunstantiis.

Vtilitatis ratio notior est & vulgo probabilior, quàm honestatis.

Nam

Nam pulchri momenta animis cernenda parantur,
Quos mage purgatos virtute & munere cæli
Dij faciles, & multa dedit perceptio rerum.

Tertius in genere deliberatiuo locus est facultas videlicet an facile negotiū sit an difficile.

Quod superest vt non possit te fallere suasus,
Sed vincat cunctosq́; trahat: monstretur ad vnguem
Copia tentandi, facilisqúe ascensus, ad id quod
Informare velis: nam quod desperet agendum, „
Audierit frustra quiuis, frustraque rogabis. „

Nec solum facilitas in rebus agēdis probanda est ab oratore, sed modus ostendendus, quo quid facillimè fieri possit

Tandem igitur tu sterne viam, facilemqúe petitu
Ostende; atque aditus monstra, queis libera possit
Turba gradi, nec pertimeat tentare recentes
Accessus; hortare animos, præcurre sequenteis
Dicendo, atque refer monstrata exempla priorum:
Moueris hinc cunctos; nullum vecordia tardum
Reddiderit, quisquis credat pulcherrima, quisquis
Vtilia, & facili speret vincenda labore.

Vt suasio est appetēdorum, ita dissuasio fugiendorum, eadem autē est vtriusque partis ratio & ars, nā dissuademus ex oppositis locis.

Sed quoniam fugienda etiam proponere dictis
Accidit, atque instans damnumq; malumq; monere:
Iam nobis monstrata via est, qua auertere possit
Intentos animos, si scilicet omnia versis
Depingat formis, & turpe, & inutile dicat,
Nec facile inuentu, quidquid cupiere; nec artis. „
Altera sit ratio, quamuis diuersa probando „
Quàm reprobando fuit, præceptis vnicus ordo est „

Hactenus de demōstratiuo & suasorio genere, nūc vero de iudiciali; ad quod potissimum oratoria facultas excogitata videtur.

Hactenus, & laudum formæ momentaqúe Pithus.
Tertia nunc restat dicendi & maxima cura:
Quæq; mouetq; agitatq; animos, quæ munera iuris
Sollicitat, cui vita subest, miserumqúe nocentum
Supplicium, cui diuitiæ, causæque seueræ,

Laudat genus iudiciale, propterea quod omniū sit officiosissimum, vtpote quod adiuuādos miseros & alienas iniurias propulsandas inuentum sit.

Et strepitus vndæque fori, & ciuilia cuncta.
Hinc noti celebres quondam dictique patroni:
Nam laudes suasusq; hominum & communia quæq;
Commoda, vel sese ostentant, facile atque sequentes
Perdu-

Perducunt. dum quiſque ſibi bene conſulit, atque
In proprios vſus aliena negotia transfert.
Aſt miſeras hominum cauſas vocéſque reorum
Pauci ſuſcipiunt, aliena iniuria paucis
Fit grauis: vt primum ſeſe extricare malignis
Caſſibus, aut agili tranſmittere retia ſaltu
Quiſque valet, ſiluis tutus ſeſe abdidit altis,
Securus, deſerta ferat quid turba ſuorum;
Seu canibus vexata animam ſaltuſque relinquat,
Excipiat vel leues calamos, rabiémque veneni.
Vſque adeo exigua eſt pietas, & cura iuuandi. „
Hinc quondam & præcelſi animi, & præclara virorũ
Pectora in hanc vnam ſtuduere impenſius artem,
Maiores & opes, & maxima præmia quiſque
Fortunis ſociûm duxit, vitáque tuendis.
Felices igitur magnæ & præconia famæ
Commeriti, & miſeras hominum fulcire ruinas,
Soli auſi, ſoli, officium reuocare paratum
Cedere, feruentes vitijſque relinquere terras.
Ergo tibi Gaſpar fuerit ſanctiſſima pars hæc
Dicendi, vt præſens aliena pericula cures:
Et cauſas agites hominum, cauſaſque deorum,
Námque etiam ſe ſæpe tibi commendat agendam
Relligio, ſæpe & dices pro numine Diuûm,
Próque fide, próque obſequio, pro legibus altis:
Quid melius vita in tota, quid pulchrius vſquã eſt
Munere, quod ſancti reſerat penetralia iuris,
Quod cum iuſtitia degit, quódque alma frequentat
Templa, quibus ſacris colitur clementia votis?
Hæc etenim genere hoc fiunt, quod Rhetoris arte „
Iudicij formam, ſeu iudiciale vocamus. „
Tendit enim aduerſis opponere crimina noxis,
Accuſare malos mores, facinuſque paratum

Similitudo ex venatione ſumpta.

Quales fuerunt Cicero, Cato, & alij innumeri.

In ſacris concionibus locum eſſe iudiciali generi.

Ratio nominis quare iudiciale vocetur hoc genus.

Pellere, & algenteis incendere iudicis iras,
Aut contra ſedare animos, auertere durum
Supplicium, obiectum crimen culpaſque nocenteis
Diruere, aut placidis leuiora relinquere dictis.
Durus vtrinque labor, ſed quem peruincere poſſis,
Si capita & rerum formas, ſi pondera primum
Concipias, animoſque agites, & partibus ipſis
Quas tibi deſcribam, præſtes attentius aurem.

Repetit commune illud præceptum vnum finem eſſe ſtatuẽdum; quẽ finem Statum vocãt Rhetores. eſt autem triplex, Coniecturalis, Definitiuus, Legitimus.

¶ Nil magis obſcuris opponere lumina cauſis,
Aut lucêre poteſt, quàm formas noſcere certas,
Ad quas præcipuo videatur tendere curſu
Propoſita oranti ratio. Namq; vnica cauſæ „
Conſtituenda prius ſumma eſt, & quæſtio tantum „
Vnica, cui totus rerum deſeruiat ordo. „

In antiquis auctoribus enarrandis miram commentatorum diuerſitatem & repugnantiam accuſat: quod propterea accidere inquit, quòd ignoratur genus cauſæ, ad quod ſingulorum auctorum ſcripta referantur.

Quid nam eſt id? nebulas tantas erroris iniqui
Conceptas ſenſus dubios, & cæca librorum
Commenta, & veram nunquam promentia meſſem,
Tam vario antiquas vexari interprete chartas,
Vt dubites cuinam faueas, cuiuſque ſequâre
Conſilium, interdum deſperes tanta peroſus?
Eſt cauſæ neſcire genus, quid quæſtio quæq;
Poſtulet, inque vnam ſummam non cuncta referre.

Vnum igitur ſtatũ in cauſis quærendũ eſſe.

Vnam nos igitur formam ſtatuamus agendis,
Vnum quærendi fundamentum, vnde opus vnum
Procedat: cunctoſque ſibi compaginet artus.
Hic ſtatus eſt. Olim hac vſi ſunt voce priores,
Siſtit enim, cauſamque tenet molimine certo.

Partitio ſtatuum. quemadmodũ, inquit, in vnaquaque re triplex eſt quæſtio an ſit res. quid ſit, & qualis ſit: ita triplex ſtatus his quæſtionibus reſpõdens.

Quem triplici indugredi viſum atq; inſiſtere plãta.
Qua vocat atque viam demõſtrat quæſtio: namque
Quærendi triplex ratio, conſtatque petitum
Vndique, & à nulla reſtat dubitabile parte,
Cum triplex exauſta mihi ſit quæſtio. prima eſt,
An ſit quod petimus, fuerit ne, aut certa futuri

Pignora

Pignora præstiterit. Nam si in non certa vagetur
Mens hominum, nulla est dicendi, nulla petendi
Spes; frustra impendas studium frustráque laborem;
Nam tandem inuentis verbis atque vndiq; partis
Nulla subest rerum series & notio nulla.
Frigidus hinc sudor fuerat dignusque cachinno
Cuiusdam, qui dum logicam finxisse Chimæram
Optaret, totum consumpsit perditus æuum
Intentus nihilo. Primum ergo quæritur an sit.
,,Hic status est qui prima petit momenta, modósque
,,Conijcit, hinc nomen deduxerat, hincq; tuetur.
Alter et huic varius status est, cum viribus æquis
Describit, cùm præsenti dat nomina causæ
Orator, proprio distinguens limite fines.
Occisæ conuictus erat genitricis Orestes:
Quæritur an facinus dicas, & an impius ille
Iura patrum excidio matris violanda pararit?
An ne hominis tantum occisi reus ille notandus?
Ille etiam qui totam Asiam temerarius audet
Ignibus admotis, Ephesinaq; lædere templa,
Crimen habet, dubium sed erit, quo nomine culpam
Compelles: an sacrilegum, anne incendia tantum
,,Promentem dicas, petit hunc tibi quæstio quid sit.
,,Diffinitiuo est nomen, nam fine petendum est,
Atque notis rerum quod factis indere nomen,
Et quàm naturam causis ascribere possis.
Constiterit forsan factum, naturáq; facti,
Sed dubium est iniusta nimis, num iusta patranti
Mens fuerit, venia dignum ne an vindice pœna.
Hæc rota voluenda est, dicenti hæc vltima moles.
Tentanda est: nam sæpe solet rem fassus vtramque
Huic vni neruos intendere, seq; periclis
Eruere: & non facta negat, sed iura profatur:

Superuacaneã esse disputationem de rebus quę neq; fuere, neque sunt, neq; futura aliquando sunt.

Summa nominis & rationis circa hunc statum.

Secundus status diffinitiuus, qui rei rationem inquirit & constituit, & nomen imponit.

Exemplum. Orestes matrem interfecit: quæritur an sit parricidium, aut homicidium simplex, an paterni sanguinis vltio.

Herostratus, vt nomen memoria sceleris extenderet, incendium Dianæ têplo nobilissimo struxit. ex Solino.

Tertius status legitimus versatur circa rerum vel factorum qualitatem: vt cùm quæritur, Iustum sit an iniustũ Milonis homicidiũ.

Indicat omiſſum officium, iuſtumq; dolorem;

Legitimus ſtatus cognoſcitur ab vtili, vel inutili: ab exemplo, à fine.

Intentata ſibi immeritò diſcrimina vitæ.
Hic ſtatus & facti ſeries comprenditur, ex quo
Quæſitum eſt, qualis ſit res, quid inutile portet,
Vtile quid, quale exemplum quæ prima ſequatur.

De locis coniecturalis ſtatus ſunt autem duo, ſ. impulſus animi ſiue volũtas, & facultas.

Prima igitur numerãda patet mihi cauſa duobus
Articulis, nec plura mouet coniector anhelus,
Dum prudens ſequitur dubij veſtigia facti,
Primum animi impulſus tentat, quid ſæua libido;

Animi impulſus quot ſint.

Quid metus, ira nocẽs, quid ſpes, aut q́d dolor ingẽs,
„Suaſerit. His etenim quondam concuſſa procellis
„Præcipiti fertur curſu, ruit omnia latè
„Mẽs hominum; atq; hinc prima capit momẽta patrandi
Siue petat, captetq; bonum, vel inutile vitet.
Nec diſpar ratio eſt, ſtimulo perculſus eodem
Aeſtuat, vt ſimiles animus perſentiat æſtus
Dum cupit, aut metuit, dumq; iras concipit, aut dũ
Feruet amore graui. gaudet ve, dolet ve; feroci
Quadrupedi aſſimilis, qui dum per libera campi

Pulchra ſimilitudo, qua animum omnibus affectibus pariter perturbari oſtendit.

Aequora non equitem dorſo, non ore lupata
Senſit, veſano præteruolat aëra curſu:
Tamq; agitur Boream verſus ſeptemq; triones;
Siue ortus ſpectet Solis, Zephyrum ve, Notum ve;
Quàm ſi tranſuerſo curſu fallentia ſemper
Atque obliqua nimis ponat veſtigia: demens
Circum agitur, demens decurrit tramite recto.

Facultas alter locus qui ex circũſtantijs cognoſcitur.

Nec ſatis eſſe poteſt ſolum coniecta voluntas:
Quære & agentis opes, & vires diſcute cunctas,
Quid poſſit; quid non poſſit, quid tela, quid arma
Præſtiterint, quid diuitiæ, quod præſtet amicus
Auxilium, loca cuncta nota, nec temporis horas
Negligito, hæc numerãda tibi, & repetẽda docemus,

Circunſtantiarum ſumma.

Quis, quid, vbi, quib' auxiliis, cur, quomodo, quãdo.

Sæpe

Sæpe fidem inuertit, fecitq́; ostensa facultas.
Signa petas, numeresq́; modos, & pondera cuncta
Obserues; nam quæ cumulum fecere minorem
Singula, iuncta simul maiorem crescere molem
Iussêre, & vires paulatim adquirere magnas.
Hoc mentis solertis opus: disquirere signa,
Et deprensa simul iustis expendere libris.
Nam testes, nam verba hominis sua gesta professi,
Et tabulæ, extortum dictum verumq́; coactum,
Cæteraq́; à simili ducta argumenta periclo,
Adduxisse sat est: ipsa hæc se ostendere possunt,
Arte carent, non hæc rhetor sua munera dicet:
Ast aliis accepta refert, seu testibus ipsis,
Siue reo, siue actori seu denique vulgo.
Plurima præcipiunt legum iurisq́; periti
De signis, quæ visa prius præcedere factum,
Quæq́; simul comitemq́; operam auxiliumq́; tulere,
Et quæ mox opus exhaustum factumq́; secuta.
Consulit Orator leges, legumq́; magistros:
Hinc bona dicendo pars, hinc prudentia rerum,
Hinc petitur multis iustiq́; æquiq́; figura.
Quod si non vllis potuere latentius vmbris
Facta hominum abscondi, tandē deprensa patescunt:
Tunc petitur nomen causæ, atque examine multo
Quas subeat legum species, quæ iura reposcat
Discutitur. Multum refert quo nomine quæque
Facta voces, num sacrilegus, num fur tibi fiat,
Qui pateras diuûm sacras atque aurea vasa
Aurificis rapuisse fuit conuictus ab arca.
Aut non rapta neget, sed furti auertere nomen
Conetur: nam dum patriæ, dum consulit vrbi,
Dumq́; parat magnis deuincere sumptibus hostes,
Commodiora capit, nec mens intenta nocendo est.

Hactenus de argumentis artificialibus. nunc verò breuiter de argumentis quæ vocantur inartificialia: qualia sūt, testes, confessio, tabulæ, tormenta.

Hæc argumenta nō inueniuntur ab Oratore, sed petūtur.

In iuris disciplina de signis antecedētibus, concomitantibus & sequentibus factum, multa præcipiuntur.

Laudat iuris prudentiam.

De locis ad diffinitiuum statum pertinentibus.

Difficilem eſſe rationem nominum impouendorum.

Non cuiuis facile eſt componere nomina rebus
Vt cupiat: voluiſſe prius molimina oportet
Multa, quibus ve leuet factum, vel deprimat, atq;
Conceptas animis ſpecies, & pondera cauſæ
Inuertat, minuatq́ aliamq́ referre figuram
Iudicis ante oculos cogat, diuerſa putantis.
Fit tandem leuior nonnunquam infamia facti,
Aut grauior (namq́ eiuſdem ſunt munera vtrinq́
Artificis) iiſdemq́ locis depromitur apta
Materies, eadem mouet inſtrumenta ſciens, dum
Diruit, ædificatq́: & nec fit ars ſecus vlla.

Primus locus ad cõſtituendum nomen cauſæ, eſt diffinitio, quæ vel ex genere & differentia cõſtat, vel ex genere & proprio, vel ex genere & accidẽtibus. Propriæ rerum differentiæ deſiderãtur ab eruditis; ideoq́ue pro differentia accidentibus vtuntur in diffiniendo.

Diſce igitur rerum fines deſcribere primùm,
Exactas ſpecies, generiſq́ expendito formas,
Officia inquiras rerum, & quæ ſemper adhærent.
Hinc propriora dabis rerum diſcrimina: namq́
Prima, olim viſus, rem conſtituentia, noſtros
Effugêre: genus patuit, tamen horrida nox iam
Occuluit veras formas, ac furta Prometei
Inuidit, ſacras conata extinguere flammas:

Diſcendi difficultatem oſtendit, quantoq́ue ſtudio & labore eruditio paretur.

Exigua illius tantum momenta caloris,
Sed nimium tractanda animis nimiumq́ fouenda
Continuit natura hominum, dum plurima cautus
Colligit officia, atq; vſus, monimentaq́ rerum
Obſeruat, motuſq́ & contingentia cuncta.
Hinc capit Orator formas, operumq́ colores
Depingit, res hinc deſcribit imagine cunctas.

Proximus diffinitioni locus eſt Legũ cõſultatio, in quib⁹ nomina rebus impoſita ſunt, & per quas omnis dirimitur cõtrouerſia. in iis autem legibus ea pars eligenda eſt, quæ nobis magis faueat.

Tunc grauiora potes leuiora ve nomina factis
Indere, cùm fines aptè deſcripſeris ipſos;
Sin minus obtineas, aduerſas conſule leges,
Quæ certare ſibi, quæ non conſtare videntur:
Arripias prodeſſe tibi quas credis agenti,
Hasq́ probes, toto & firmes conamine, iura
Oſtendas, quæ ſit ratio, quæ cauſa ferendi.

Iam-

Iamq; aliis alias præfer, ſacraſq; prophanis
Præficies, vt quæque ſui maiora tenebit
Principia aut fines, aſſertor, pone, probaq;,
Maxima diuinis cedat reuerentia chartis:
Nam Deus humanumq; genus miſeratus, & alta
Vulnera tartareos nobis inflicta per hoſtes,
Vnde tot erroris nebulæ mortalibus ægris
Exortæ, intonuit Sineis in montibus; atque
Dum populis fulgur trepidis, dum flamma coruſcans
Buccinaq; ex alto diſcidens aëra Olympo
Dant ſignum veniſſe Deum, pauidumq; timorem
Pectoribus populi incutiunt, vox clara Tonantis
Humanas aures tentat: diuinaq; vulgus
Verba omnis capiunt toto reſonantia cælo.
Tuncq; iter anguſtum virtutis, & ardua pulchri
Atque æqui iuſtiq; homines elementa docentur
Mox digitis inſculpta Dei, renouataq; rurſus
Saxa legunt, primas penitus referentia voces.
Paulatim leges cunctas formaſq; decori
Accipiunt, monituſq; Dei iam plenius audit
Turba pauens, donec iam iuſta volumina iamq;
Accipit exactas leges, atque integra recti
Pondera non vllis adiuncta minutaue membris.
Has igitur primum leges, diuinaq; verba hæc
Conſule, dicenti magna adiumenta futura.
Non tantum Sol ipſe iubar, non tantaq; terris,
Hibernas poſtquam nubes tenebraſq; fugauit,
Lumina dat, victorq; redit, faſceſq; videtur
Congeminare ſuas orbi, totuſq; fouetur
Mundus, opeſq; nouas & ſemina concipit alma,
Et varios fructus, pulchra & ſpectacula ſiluæ
Addunt, diuitiaſq; ſuas natura miniſtrat;
Quantum dant lucis, diuinaq; verba caloris

Legum ordo eſt, vt ſacræ profanis præferantur ab Oratore; & quæ minorem rationem in humanis legibus oſtendunt, eæ cedant aliis potioribus.

Diuinæ legis dignitas.

Lex diuina prius voce è cælo perſonata eſt, & à populo audita; poſteà verò in lapideis tabulis ad legendum propoſita: deinde cæteræ leges & ſtatuta in voluminibus per Moſem ſcripta.

Mentibus humanis præstant, tristesq́; tenebras
Excutiunt animis, multum & torpentia tentant
Pectora, præstantes vires virtutis & ampla
Ornamenta parant, alia & procedere vita
Et diuina palam momenta ostendere cogunt;
Siue docere velis socios, seu carpere mores
Et peccata hominum, seu quidquid denique cures.

Aliarum legũ laus.

Sunt etiam leges aliæ pietate colendæ,
Iura, magistratusqúe omnes, & quidquid ab æquo
Ducitur, & pacem & communia cõmoda adornat.
Hæc vt quæque locum fuerint sortita priorem,
Sic primum venerare pius, sic consule primum,
Pontificum monitus sacros, decretaqúe sancta,

Concilia, Canones, & sanctorũ decreta.

Diuinis quæ sunt manantia & eruta verbis,
Atque agitata viris doctis famaqúe verendis:
Hæc nos humanis alijs præponimus, hisqúe

Ciuilia iura antiqua & noua.

Parendum est, nec fas quemquam contẽdere contra.
Proxima sunt priscæ leges, & publica iura
Imperij, & legum tabulæ, quas nulla tyrannis
Infamet, quas nulla ferat violentia, quasqúe
Indignum ratione boni nil constet habere.

Chirographa & testamenta & cætera quæ in quibusdam causis pro legibus habentur.

Succedunt priuata hominum iam dicta, tabellæ,
Testamenta simul, & quæ sententia sedit
Mandanti, seu leganti quando vltima dixit
Verba, vel impleuit ceras, aut annuit vltro
Non sine teste aliquid; non pauca negocia sunt hinc.
Magna hinc dicendo pugna, ac ingentia oborta

De concordia legũ, quæ inter se pugnare videntur, optimũ documentum.

Prælia nonnunquam fuerint, dum plurima legum
Congeries, quarum videas contraria sensa,
Atque alijs alias certare & sistere contra.
Quid facias, aut quo studio componere lites
Inter tam multa hæc legum discrimina possis?
Aut saltem si non possis sedare rebelles,

Inqúe

Inq; vnum oppositas trahere & perducere sensum,
Cui nam te addicas parti, cuiusq; sequare
Signa? pares ne fugam, desperatusq; salutis
Deficias, nec te ingenium, nec sistere mentis
Robur, & ipsa queant repetita exempla priorum?
Difficile hoc multum est, dura & molimina multis
Ostentat, terretq; animos. Tamen accipe Gaspar,
Qua ratione queas peruincere, & omnia legum
Conciliare animo prudens discrimina. Primum
Hoc statuas, si quæ leges si iura vocentur,
Et tali quæcumque petant se nomine dici
Immeritò tales titulos prætendere, quamuis
Auctores iactentq; suos, responsaq; regum
Atque ducum, sapientis opus, vocesq; potentum
Se dicant, quæcunque sui primordia iactent;
Si tamen à iusto discedunt, pondera recti
Abijciunt, rationis opusq; viamq; relinquunt.
Si quid personis tribuunt, priuataq; tantum
Commoda, & affectus, priuataq; sensa sequuntur.

Præmonet rationẽ in legibus inuestigandam esse, in ciuilibus namque legibus non ad auctorem, sed ad rationem est respiciendum.

,,Namq; vna est recti facies, simplexq; figura
,,Nescia mutari, flecti quoque nescia, cunctos
,,Conditione pari tractans, nec regibus illa
,,Cedere, nec minimos didicit pessumdare, namq;
,,Ianua virtutis simplex, hæc excipit omnes,
,,Quotquot sanctæ deæ penetrare sacraria curant:
,,Ceruices flexisse decet, cui contigit altum
,,Corpus, & exiguos nullas attollere cristas.
,,Impinget pariter pariterq; offendet vterque.
Hæc iusti mensura patens, hæc ianua recti est.

Omnium legum virtutem in æquitate consistere.

,,Nemo nocens fiat, nemoque iniurius, atque
,,Emeritis nemo fraudetur partibus, vltra hoc
Quidquid erit, dãnum atq; dolus, violẽtia, fraus est.
Non viuit, corrupta iacet, tetrumq; remittit

Totius æquitatis & iuris summa.

Fætorem ratione carens lex, ipsaque sese
Indignamq; coli damnat, sese abiycit ipsa.

Si ergo, inquit, leges iniquæ sint, abiiciendæ Oratori sunt.

Has igitur iuxta leges quæ pondera iusti
Deseruere, nihil Gaspar tu sollicitus sis,
Abiyce quamprimum, & prorsus contēne loquendo,
Absurdi tantum species, & quidquid iniquum
Contineant, dicto ostende: & propone videndum;
Explosu dignas conclama, atque auribus illis
Infensas, quas tu iustas, quas credis & æquas.

Nulla legum contrarietas circa iustū & iniustum esse debet.

Vt facinus lex vna probet, quodq; improbat omne
Iudicium, penitasq; agitant, qui mente valere
Qui ratione queunt, fieri qui posse putandum est?
Vt merito virtutis opus lex fraudet honore,
Hoc vbi contingat, nisi cùm iustum exulat ipsum?

Omnem legum cōtrarietatem circa circumstantias quasdam esse quibus circumstantiis explicatis omnis controuersia componitur.

Sunt tamen interdum legum discrimina parua,
Quas facili sedare manu tibi constet, & ipsæ
Conciliant sese certi seruamine pacti;
Nec verū tamen atque decēs parte vlla relinquunt;

Exemplo rem aperit.

Vt nocuos lex vna iubet punire, minatur
Supplicium, quicumque hominem confecit, & alma
Priuauit vita, tenebrasq; subire coegit.
Altera non nocuis parcit, nec crimina curat
Libera grassari impunè: sed crimine purgat
Illum, qui patriæ propter propriam ve salutem,
Dum sibi, dum sociysq; necem, certumq; periclum
Sentit adesse, suos fortis, seq; eximit, atque
Fortunam tentare parat, non altera vitæ
Spes patet, atque fugæ, nisi quam sibi fecerit ense.
Aut pœna leuiore tamen lex altera sontem
Afficit, vt tempus ratioq;, vt postulat ætas;
Iudicio si quis valeat, si lumina mentis
Non extincta tenet, potis est componere tales
Inter se legum lites, lucemq; videre

Quam præfert quæcumque sibi, si tempora seruet,
Si factiq; modos, uiresq; humanaq; cuncta,
Quæcumq; & variare solent res, sensaq; rerum.
Obscurumq; quod vna tulit lex, altera pandit,
Vltrices aliæ nimium, nimiumq; seueræ:
Aequior ast alia visa est, & mitior esse.
,, Vna omnes ratio sola quoque temperet: vna
,, Lux iusti ratio est, rationem agnoscimus vnam,
Iustitiæq; ducem eximiam, legumq; parentem.
Sed diuina tamen lex non vlla indiget vnquam
Humanæ rationis ope: at sola illa gubernat
Res hominum, cæliq́ue agnoscit libera numen,
Et lucem tantam secum tantumq; referre
Fulgorem solet, interdum præstinguat vt omnes
Mortales oculos, & nostræ lumina mentis
Tam superet, quàm diuinis humana minora
Esse solent: nonnunquam autem se attemperat ipsa
Captibus humanis facilis, lumenq́ue videndum,
Et species dat clara suas, non rarius altum
Euolat, & nubes transcendit, & æthera magnum,
Et caput & diuam faciem trans sydera condit:
Quo quicumque suæ fisus molimine mentis,
Vel solam tentare viam contendat, in altas
Præcipiti casu tenebras miser excidet, atque
Insani Phaëthontis aget miserabile funus.
,, Dum quicquam lex ergo iubet diuina, nefas est
,, Si ratio humana id non approbet, hiscere contra.
,, Namq́ue satis dixisse Deum fuit, vlterius nil.
Tu studium curamq́ue adhibe, numenq́ue precare,
Obstrusos vt te sensus obscuraq́ue verba,
Atque viam veri doceat: solet esse benignus
Quærenti facilisq́ue Deus, ducitq́ue sequentes,
Illustratq́ue animos, reseratq́ue arcana docendo.

Repetit id quod dixerat, rationem legum condendarum inspiciendam esse, à quo tamen documento diuina leges excipiuntur, in quibus non seu per ratio, sed conditoris auctoritas semper expectatur.

In obscuris diuinarum rerum mysteriis non oportere ingenium experiri, sed supplicibus votis à Deo intelligētiam petendam.

Discipulos facit ipse suos, qui mente valere
Iudicioqúe solent tantum, tantumqúe disertis
Vocibus erudiunt homines populosqúe pauentes,
Ut cædat stupefacta hominum sapientia, seqúe
Miretur victam, atque Dei iam numina noscat.
Hoc iter ingressus, diuino hoc lumine doctus

Sacrarum scripturarum interpretandi optima ratio, & ex aliis locis alia enarrentur.

Iam poteris monstrare Dei responsa, magisqúe
Obscurum hoc magis hoc claro componere dicto,
Et conferre simul; populosqúe docere probando.

Hactenus de legibus diuinis.

Cætera non raro ambiguum proponere sensum
Verba solent, legesqúe hominum penitusqúe legentē
Incertum dubiumqúe tenent, vt vtramque probare
Non possit dubij faciem, sed & alterius non
Audeat, inqúe pari timet inconstantia lançe.

In humanis legibus interpretandis sensus communis consulendus, & sermonis ratio, & consimiles leges, aut peritorum interpretationes, & artiū circa quas leges versantur, notitia.

Iudiciis adsit sensus communis in illis,
Et ratio, & vocum species, sermonis & vsus,
Multaqúe dicta virum similem referentia sensum,
Quem tu concedas; legumqúe iuuantia verba
Artibus ex ipsis non vnquam dispicitur vis,
Ut quod in arte decens magis est, illud melius sit.

Dialecticæ partes multum valere ad legum interpretationem, videlicet diffinitionis & causarum excussio, deinde euentus qualis expectari possit.

Multum etiàm Logicæ partes hic sæpe tulerunt
Auxilium, si quis causas finesqúe peritus
Excutiat, quid diuinet, quid suggerat ipse
Euentus, sic ambiguum constare videmus.
Est aliud rationis opus, quod & indiget alto

Causas quæ nullis legibus continētur, ad proportionem similium causarum iudicandas esse dicit.

Discursu & mente, hunc tantum prudentia ducit.
Sæpe noua occurrunt referenda negotia nobis,
Quorum non vlla est lex, & quæ nulla notarunt
Innumeris contenta libris ciuilia iura:
Nec veterum aut exempla virū monumētáq; nulla.
Hæc ego consultus propria in ditione locabo.
Nil etenim esse nouum credendum est, atq; recēs nil,
Usque adeò, vt veniens in nostram denique mentem

Proti-

Protinus exclusum cedat, nec iuris in vlla
Parte locum teneat, neque porrò conueniens sit,
Nec cuicquam legi affine id, sed & exulet ergo;
Deque ipso nil iudicio statuatur in vllo.
Quin potius multa inueniet cognata recens quod
Adueniet, multa id socium petet actio, multæ
Asciscent leges, permittent partibus ijsdem
Iudiciisque frui, sedemque locumque parabunt,
Si modò non desit sapientia, si modò rectum
Consilium cura, & si non industria cesset. Exemplum causæ antiquis legibus non contentæ.
Vt si quis noctu expoliet, mediamque per vrbem
Non tutos sinat ire homines, aggressus vt hostis
Incautos feriat meritos nil, nilque timentes,
Hoc facinus lex nulla notat, sed iuris in ipso
Limite clauduntur leges, quibus esse propinqua
Pœna queat scelus audenti, & quæ pondera præstent
Et trutinas, quibus id facinus dignoscere possis.
Nocturnos etenim fures lex vna coercet,
Et damnat: grassatores, sæuosque latrones,
Per quos non possit securus abire viator,
Ius aliud punit; medium tenuere locum, qui
Porticibus mediis vrbis vel compita propter
Aggressi expoliant clamantes vel pueros, vel
Imbelles quoscunque videbant, inque paratos.
Hanc veteres partem multum rationis habentem & Hæc pars & locus diffinitiui status, ratiocinatio dicitur.
Iudicij, rationis opus munusque vocabant.
Est locus vnus adhuc quo possis tutior esse,
Si petis hunc cautus, semel hunc si doctus adibis, Translatio criminis alius huius status locus is est, quo crimina fugimus, & iudicium quacunque ratione vitamus.
Ingressusque semel contendas fortius inde
Non facile euelli, sed prouidus ostia serues,
Nec patiare aliquem tecum descendere, solus
Obtineas, nulli cedas, non testibus ipsis,
Iudicibus, delatori, non temporis horis:

Omnia

Omnia contendas dispellere protinus abs te.
Vt melius quid agam cognoscas discito nomen,
Hic locus est patribus quondam Translatio dictus,
Expressam signante nota vim & pondera facti.
Nam quoties aliena cupit tentare loquendo
Orator, nec rem tractat, nec iura, nec vllas
Criminis aut causæ partes, sed transilit ipsum
Iudicium, & tensis laqueis elabitur, illuc
Tendit, vt obiecta effugiat discrimina prudens.
Vt si te iudex compellat dicere causam,
Obijcias quicquam quod causam & tempora litis
Excipiat, seu quòd tali non iudice, seu quòd
Tempore non sacro fas sit te dicere, siue
Quòd tibi legitimus non aduersarius astat.
Aetatem vel proponas, vel tu ordinis atque
Fortunæ seriem diuersam, denique quiduis
Trãslationis commoda exponit. *Cautus agas potius, quàm quod cogaris agendum.*
Causidicis notus locus hic & sæpe petitus.
Arte parant causæ vitare pericula: nam dum
Iudicia & lites cessant, causæquè trahuntur,
,,Permutat fortuna vices, atque exitus omni
,,Tempore, non vnus rebus contingit eisdem:
Interdum cessare solet dum tædia vitat
Delator, iudex nonnunquam vertitur, ipsa
Temporaquè abscondunt causas, & fœdera partes
Interea & feriere, solent fregisse cathenas,
Compedibusquè rei elapsi custode remoto
Per tenebras, & per siluas, perquè inuia gratam
Quærere præcipites vultu fallente salutem.
,,Longa dies nihil est quod non promittit, & illa
,,Non nihil exequitur promissorum. Ergo petitus
Vt causam dicas, transferto, atque excipe, quantum
Ipse queas, testes, prætorem, & cætera, si non
Trans-

Transtuleris, saltem quantumuis tempora differ.
Hæc tibi pauca quidem atque breui compēdia cursu
Sint peragrata, quibus facile argumenta locorum
Venari in causas quascunque, & ducere possis. De locis communibus disputatio.
Nunc autem egresso hos fines patet exitus amplam
In siluam densis plantis multisqúe virentem
Arboribus, nec prata tibi, nec florida desunt
Pascua, non liquidi fontes, non flumina magnis
Gurgitibus, placido & labentes murmure riui.
Hic tu quid cupias, quid captes, elige: nam sunt In locis communibus prudenti electione opus esse.
Plurima quæ occurrant passim, nec plenior vllus
Esse locus quocumque potest, venatio multa
Se dabit ante oculos, adeò vt te fortè morentur.
„Hæc loca sunt nostris communia dicta magistris:
Dicenti immensum pelagus fuit, omnibus ingens
Materies, nunquamqúe vllis exhausta loquendo
Ingeniis, campus numquam intentatus agenti. Adhibentur loci cōmunes ad propriorum locorum illustrationem, ad res amplificandas.
Nam postquam in propriis lustris sunt cōmoda rebus
Eruta præscriptis, tunc quid communis ad has res
Silua ferat, quod coniungi, quod non alienum
Esse queat, penitus quærunt: atque inde petitas
Adijciunt & opes rerum, iocundaqúe verba. Exemplo res illustratur.
Vt si Socraticæ menti suadere ferendam
Esse cupis mortem, populus quam durus & ipse
Discipulus tentat, corruptus & arbiter. Hic tu
Non satis esse putes ostendere, quæ modò soli
Apta viro huic fuerint, fugienda vt tædia vitæ
Tam longæ, haud ciues tales talesqúe ferendos
Discipulos, indigna viris hæc tempora sanctis
Aspernanda; Dei consortia nempe petenda
Artificis mundi & cæli quo cuncta tenentur,
Qui res humanas curat, qui præmia iustis
Seruat, in iniustos molitur fulmen, & iras

Con-

Concipit, aſt differt. ſed nil tamen effugit altum
Conſilium, & certas leges quibus omnia tractat,
Pro quo ſe vinclis vltro dat, proqúe tuenda
Relligione grauis pedibus non vincula ferri
Extimuit, quare timeat de carcere ſolui?
Non ſatis hoc quod perſonam conducit ad ipſam
Dicere, ſed quædam communia ſæpe cientur,
Vtqúe hominum vita hæc tam multis plena querelis,
Plena malis, vbi tanta oculos inſcitia veri
Obtenebrat, ſed mors naturæ munus honeſtum eſt,
Quæ miſeram claudit vitam, finitq́ dolores,
Quæqúe animum ſoluat vinclis, & carcere lapſum
In ſuperûm ſedes cognataqúe ſydera mittat;
Vt diuinarum concepta obliuia rerum
Exuat, atque ſciat penitus quod nouerat ante:

Alludit ad illud, Philoſophiam eſſe mortis meditationem.

Iamqúe ſophis non eſſe nouum, nimiumve timendum
Velle mori, cùm toto æuo conetur id vnum
Viuenti gratam meditari in corpore mortem.
A propriis igitur ſic te ad communia transfer
Interdum, quoniam vincendi multa patebunt

Locorum communium vtilitates.

Argumenta locis communibus, atque decori
Non modicam hinc ſumes partem, tum longior vt ſit
Dicendi ratio, ſeſeqúe extendat & arctis
Reſpiret deducta locis, ſed & vtile multum

Theatrum, pro concionum ſiue orationum auditoribus hic vſurpatur.

Hinc capiunt populi ſermones, atque theatrum
Plurima ſæpe capit rerum documenta ſuarum.
Namqúe obiter vel cura domus, ſanctæqúe docentur
Coniugij lex atque fides, ſeruandaqúe magnæ
Fœdera amicitiæ, iam de virtutibus altis
Fit ſermo, iam quæ curet prudentia mundum,
Atque regat, populus de relligione loquentem
Audit, & in ſuperos animumqúe & pectora flectit;
Denique ieiuna eſt ſteriliſqúe oratio, ſi non

Commu-

Communi è silua quicquam affert: reddere doctum
Imprimis gratumqúe potest hæc cura loquentem.

Præceptum de sententiis aliorum auctorum inserendis.

Illa etiam iucunda solet ratio altera nostris
In verbis esse, exhilarans conuiuia dulci
Gustu, conuiuas magno iuuat illa lepore.
Cùm quis multa tenet sapientum dicta, sua quæ
Vel grauitate mouent, iucundo vel sale mordent;
Vel veteri arrident sonitu, structu quoque præstant,
Atque hæc ceu gemmas seu puro sydera cælo
Collocat interdum, penitusq; decentia fingit;
Hanc partem variis auctoribus elige, at illam
Quæ loca præscribit communia, poscimus omni
Ex vsu doctrinarum rerumqúe corona.

Ad sententias comparandas multi auctores legendi sunt, ad locos communes multarum rerum peritia opus est. Non esse negatum hominibus multa cognoscere.

Nulla etenim res esse potest, ars nulla docetur,
Quæ mentem fugiatqúe viri fallatqúe diserti,
Cuncta videt, cuncta & discit, tentatqúe rogatqúe
Omnia, qui famam cupit Oratoris & optat,
Ac studio assiduo præstans vigiliqúe labore
Dispicit hos saltem fines, quos quæque tuetur
Ars, & quam rerum partem sibi vendicet illa.

Nõ exigitur ab oratore exacta omniũ artium peritia; sed quædam earum cognitio tantum, quis scilicet sit artium finis, quod subiectũ, quæ ratio.

Ast ego iudicium eximium hic impensius optem,
Ingentem censendi vsumqúe, locosqúe legendi,
Quisquis erit, qui dicendo communia transfert
Præsentem in rerum structuram, qui noua miscet
Cum veteri iam argumento, & iam sæpius acto:

Maximum iudiciũ adhibendum ad accommodandos locos communes.

Namque vt iucundum interdum miscere recenti
Cum causa commune genus, sic sæpe molestum est,
Sæpius & stomachum mouet, & fastidia gignit,
Ni ratio multum atque diu perpendat, ab omni
Communi silua quid nunc producere, quid non
Tentari deceat, quibus illud dicere opus sit
Vocibus, vt saltem dispar sit forma loquendi,
Et placido deducta modo permulceat aures,

Mul-

Multa mihi occurrunt in ſilua, paucaqúe prudens
Eligo, multa adeò prætervolo, multaqúe linquo,
Ne cumulata graui multarum pondere rerum
Protinus impediant animum dicentis, & ipſe
Mole miſer nimia procumbat; & excuſſuros
Omnes, quiſquis adeſt, obtundat, & impete lædat.

De elocutione, quæ propria huius artis pars eſt. nam inuentio ad dialecticam pertinet, diſpoſitio etiam memoria naturæ maximè accepta tribuitur. Elocutionis nō omnē partem hic tractat, ſed eam quæ affectibus ſeruit, qui affectus vel ex geſtu & pronuntiatione mouētur, vel ex verbis ipſis hoc in loco de affectibus qui ex verbis ducuntur diſputat.
Elocutionis virtus.

Reſtat vt hanc doceā partē, quæ Rhetoris vſum
Nomine præcipuo ſibi vendicat, vnaqúe ſeſe
Rhetorices finem nunquam progreſſa fatetur:
Hic ſua regna tenet, nulli ſeruire coacta,
Præterquam propriæ qua gaudet nata parenti,
Scilicet huic arti. Nonnullis cætera forſan
Artibus annumeres, aliyſqúe accepta referre
Sæpe queas, aſt hanc formam non vlla parabit
Ars, alibi numquam inuenias, ſed maximus vſus
Eſt huius, totam ſolet hæc peruincere cauſam,
Sæpius & magni moderari frena theatri.
Eſt autem (tandem vt noris quo tendimus) eſt hæc
Pars ea quæ mentem turbat ſpectantis, & ipſum
Pellicit in noſtrum ſtudium qua ſæpe mouetur
Præcipiti curſu atque gradu trepidante voluntas,
Ac ſociæ rationis opemqúe aciesqúe relinquit
Transfuga, & aduerſos non raro fertur ad hoſtes,
Affectus mouet illa omnes, turbatqúe quietem
Mentis, & in quamuis potis eſt propellere partem.
Vtitur officio duplici hæc, loca bina frequentat,
Vt faciat, quodcunque parat; namqúe occupat ipſum
Dicentem, atque ſuo verſat pro iure loquentem,
Et faciem, & vultus fingit, vocemqúe ſonoram
Temperat, vt morē in ſimilem trahat, vſq; theatrū.
Præterea in totis verbis dicentis, & omni
In ſermone ſedet pars hæc, ſeſeqúe videndam
Exhibet, atq; animos inde expugnatqúe trahitqúe:
Iam-

Iamq́; alibi dicam quo vultu formet agentem,
Quoq́ue sono, quali & gestu, nunc accipe paucis,
Qua ratione ipsum sermonem temperet, vt sic
Instructos Oratores victricibus armis
Producat, donetq́ue sacram meruisse coronam.

Differt disputationẽ de affectibus quæ ex gestu ducuntur in alium locum.

Non solum narranda tibi sunt gesta sonoris
Vocibus & propriis, & quas res postulat ipsa:
Ast è communi quam diximus ante locorum
Congerie tragicas voces, & magna parabis
Nomina, quæ stupidis immittant auribus ignem,
Frigidaq́; incendant paulatim pectora, donec

Ad affectus mouendos maximam opẽ conferre locos communes.

Aestuet, impatiensq́; tremat, nec murmure paruo
Obstrepat, atque tuis videatur cedere votis
Turba omnis: Tu quàm possis dic maxima verba,
Quæ furias, iram moueant, sedentve dolorem,
Vel pietate animos tentent, miserandaq́; pones,
Vel quæ ex natura, vel sorte vocabula constant:
Qualia sunt præceptoris, sanctiq́; parentis;
Qualia sunt nati, sponsi, fraterq́; sororq́;,
Templaq́; sacra Deûm, violatæ numinis aræ,
Diuinas iras, contemptaq́; fulmina, cælum
Infensum, terras pollutas: amplius illud
Esse solet, quoties ipsum depingimus in quem
Dicimus, aut pro quo & viuam proponere formam
Ante oculos populi aut prætoris nouimus aptè,
Vt sæui imprimis mores, natura, rapaxq́;
Deformi vultu monstrum, nec voce modesta
Non hominis quicquam, nisi vox bipedisq́; figura est:
Has igitur voces quæres, proprioq́; locabis
Tempore, vt affectus incendas, cordaq́; pulses.

Magnis verbis & grauissimis ad rem tamen accommodatis est vtendum.

Sed mea nunc tristi torquentur viscera luctu,
Et subito lachrymæ exundant, suspiria pectus
Ecce cient, penitusq́; artus tremor occupat omnes.

Parecbasis qua subito nuncio turbatus Poëta, Ludouici Cathenæ Complutensis cancellarij obitum deflet; qui in Almeriæ Episcopum fuerat electus.

Ad solitos mea Musa elegos miserabile carmen
Prouocat, infelix venit modò nuncius. Ergo,
Ergo erit, vt quantum vitæ mihi fata pararint;
Luctibus impendam miseris! nulla hora dolori
Non vacet! atque nouis veteres iungantur, & omni
Tempore lugubres fundam tristesq; querelas!
Non satis ô superi sanctos condisse parentes
Sanguinis & chari tantum, tantum sociorum?
Non & amicorum tanta caruisse corona?
Non satis hoc? etiam ne meum rapuisse Cathenam
Defuit? heu cæli facinus, proh crimina sæua!
Viuere quis tantum meruit? cui fila sororum
Candidiora trahi decuit maioraq; semper?
Quem vidit nostro meliorem tempore totum
Hispanumve genus, doctorum aut Gallia nutrix?
Quemve magis stupuêre virũ, seu carmina pulchra
Condisset, queiscumque modis, siue ore sonasset
Liberiore, viris quoties insignia doctis,
Et virides lauros donaret, quem magis acrem
Spectasti, quando certamen inire pararet,
O mea Complutum? siue hic mysteria magnæ
Naturæ, rerum causas tractaret, & alta
Principia, & fines mundi, seu sacra Deorum
Numina, & arcanis quæcumque latentia libris,
Tradidit à superis demissus spiritus oris.
Siue pias leges, & Patrum scita piorum;
Nemo fuit nostro magis admirabilis æuo,
Nemo suis facilis magis, aut iucundior vsquam,
Charior & nobis nemo: sperauimus illo
Præside, barbariem fœdam, stupidosq; sophistas,
Finibus è nostris cessuros, nostraq; regna
Musarum cultis donis, & munere Phœbi
Non caritura diu, sed spes fata inuida nostras
Fregere,

Fregere, aut ſeclum non felix numinibuſq́;
Inuiſum, & genus incultum, vel barbara ſemper
Natio non meruit tam pulchræ munera laudis.
Ergo vir nobis raptus lugendus, & omni
Concilio vatum, & ſi quem felicius aſtrum
Finxit in excelſas propenſum ardentius artes.
Nam quid agas tanto Matamore orbatus amico
Alfonſe ô noſtræ decus Hiſpalis, & mihi vita
Charior, & noſtro mecum conſtricte Cathena?
Quas lachrymas fundas triſtis, quæ flumina mœſtis
Sufficiant oculis? quis te locus, aut quæ mundi
Pars capit hoc ſolitum gremioq́; ſinuq́; foueri?
Scilicet heu noſtrum decus vna amiſimus, illo
Ob quem vita olim fuerat dulciſſima, rapto.

Alfonſum Matamorum alloquitur, & ſui & Cathenæ amantiſsimum.

RHETORICORVM

LIBER III.

Exorditur ab excusatione dilati operis ob amici mortem, & morbum quo ipse Poëta laborauerat Hispali in ædibus Gasparis Velezij.

INTERMISSA *diu atque graui dilata dolore,*
Dum casum tanti Gaspar lugemus amici,
Carmina nunc redeunt, sed qualia? nempe dolenti
Ex animo, post tot planctus, post longaq; morbi
Tempora difficilis, cùm iam mediciq; timerent,
Tuq; domusq; tua, & mater dulcissima, quæ te
Exhibuit nobis, quæ me sibi vinxit, & omni
Officio veneranda mihi, & pietate colenda
Suscipitur, ceditq; loco genetricis ademptæ.
Inuitæ veniunt ad carmina nostra sorores
„Pierides Gaspar, mentem nam Musa quietam
„Postulat, & stabiles sedes, & gaudia longa,
„Sollicitos tristesq; animos; atque anxia vitat
Pectora curarum variis districta catenis.
Sed vocat officium promissa & debita tantis
Temporibus, studiumq; tui, lex sanctaq; nostræ
Gaspar amicitiæ, & quæ te cura intima versat
Discendi, qua tu nostros quoscumque lauat nunc
Bethis oliuiferis redimitus tempora sertis,
Exuperas iuuenes, quibus (heu dolor & pudor ingẽs)

Hispalensis iuuentutis educationem improbat, vtpote parum virilem ac infrugiferam.

Et vita & vires fugiunt, æuiq; virentis
Flos operæpretium magnum facturus inerti,
Marcescens torpore perit, vel sentibus altis,
Damnosa aut tabula, aut insani vulnere amoris
Obruitur, miseræ indicium præbetq; senectæ,
Et fœdam de se speciem tetrumq; remittit,
Quo nares superûm puras infestat, odorem,
Irritatq; truces iras, & fulmina magni
Numinis inuito cogit descendere iactu.

Quos

Quos igitur nunc Musa negat mihi; cura tui det
Incepto numeros operi, tibi grata futura
Carmina, & eximios vsus paritura legenti.
Hactenus ergo locos dedimus, quibus eruta cũctis
Argumenta patent rebus, quo fomite flammis
Interdum incendas animos & turbine vertas.
Nunc igitur formas dicendi texere disce,
Ordiriq́; omnes, neque enim mihi fila satis sit
Plurima monstrasse, & vario de vellere ducta,
Ni formam, finesq́; operis, & corpus agendi,
Quæ patribus quondam dicta est Oratio, monstrẽ,
Proponamq́; omnes partes, quoq́ue ordine sese
Qua serie nectant, quo tempore cuncta sequantur,
Ne sine principio incipias, sine fine quiescas,
Aut medium nullum inuenias. vt plurimus olim
Orator, qui dum naturæ negligit amens
Effigies, artemq́; fugit, traducit inerti
Tempora clamore, atque ingratas protrahit horas:
Efficit atque nihil, nisi tantum fallere seq́;
Atque alios, qui nec capiunt, quo tempore primum
Inchoet, aut quando dicendo finiat idem;
Cùm tamen audirent & testes vocibus essent.
Namq; caput rebus dedit omnibus ipsa creando,
Et certo natura parens in fine reclusit:
Iamq́; modos certos semper, numerosq́; secuta est,
(Iudicio inducta eximio) quibus omnia finxit;
Nec quas principio leges ea condidit, vnquam
Transtulit, atque alias iniit, sed fœdere certo
Perq́; suas olim formas solet ipsa referre
Singula, non caput immensum sine corpore condit,
Nec caput vsque breue ingenti dat corpore iunctum,
Prouida componit res cunctas, singula membra
Digerit, & quæ sunt contraria, monstra putamus,

De inuentione hactenus: nunc verò de dispositione agendum est.

Oratio dicitur Oratoris opus, quæ suas partes habet.

Quemadmodũ natura omnibus rebus principium, mediũ, & finem tribuit, sic etiam ars easdem partes in suis operibus quærit.

Monstra sunt, quæ secundum naturæ ordinem non eueniunt.

Non ex naturæ serie, sed sorte parata,
Materia turbante vices, & mole grauante
Artificem formam: sed contra legibus iisdem
Atque modis non iniustis formata nitescunt.

Natura monstra tolerat, ars verò numquam monstra sibi imitanda proponit, sed exactas naturæ formas.

Aemula naturæ ratio, quam dicimus artem,
Has sequitur leges, cuncta hæc vestigia seruat,
Ambitiosa adeò, vt numquam sibi monstra putarit
Effingenda, magisq; legit pulcherrima quæque,
Hæcq; refert totis studiis, hæc sola frequentat,
Si modò culta sit ars, & munere fungier illo
Si cupit, vt ponat nomen famamq; disertæ:

Artem non esse eam quæ à barbaris tractatur, sed quæ ab eruditis excolitur. quare ab arte reijciuntur illa, quorũ materia potius mirabilis est, quàm forma.

Namq; per occidui fluctus maris omnia nuper
Diuitibus nobis quæ portabantur ab Indis,
(Cumprimum immẽsum pelagus, nec cognita priscis
Aequora ab Hispana primum tentata carina)
Materia forsan fuerant miranda; sed omni
Arte tamen vacua, & nullam referentia formam,
Ingens sæpe caput specie deforme tenebant
Inualidi ceruix colli, & tenuissima crura;
Atque auibus plantisq; eadem, reliquisq; animantum
Effigies formis, populi testata vetustam
Barbariem penitus, cultuq; atque arte carentis.
Sic igitur quæcumque voles orare, paratam
Materiam in formas rediges, & finibus illam
Compesces certis, & singula membra locabis

Exordium orationis caput, deinde narratio, & propositio, confirmatio, cõfutatio, peroratio. hæ sunt orationis partes.

Artifici ingenio, & numquam rationis egente;
Et caput imprimis fingas, exordiaq; apta
,,Constituas: nam sic caput hoc dixere priores.
Hinc narres, & proponas, firmesq; probando,
Confodias quodcumque timebis obesse, perores
Postremo; officio sic perfungêre petito.
Partibus his etenim bis ter persoluerat omnem
Dicendo effigiem, quisquis iam Rhetoris artem

Natura monſtrante modum, didicit, retulitqúe.

Omnis cura tibi imprimis ſtudiumq́; laborq́;,
Dum cauſam ordiris, prudenſq́; exordia texis,
Conciliare animos, ſeu iudex ſit tibi, apud quem
Orabis, ſeu concilium, populive theatrum;
Te gratum exhibeas cunctis, venare fauorem
Viribus & totis & totis artibus illis,
Quas locus, & quas cauſa queat monſtrare: parata
Gratia, habes magnum rebus iam pondus agendis.
Tunc facile audimus dicenti, credimus atque,
Tunc cupit, vt vincas, iudex omniſq; corona,
Emendatq; animo, & patitur magis omnia; cùm tu
Laberis errore exiguo, fert longior vt ſis
Dicendo; tandem magnæ victoria partis
Principium eſt habuiſſe decens, & pulchra locaſſe
Fundamenta ſuis numeris ornata modiſq;.

De præceptis ad exordium pertinentibus: exordij finis eſſe debet auditorum animos ſibi conciliare.

Quæ alij Rhetores de docilitate attentione & beneuolentia præcipiunt, hic ad vnam beneuolentiam refert,

Multa monent Oratores, & multa frequentant
Dum cauſam incipiunt, tamen omnia nempe duobus
Conſpicimus depromptа locis; namq; altera pars eſt,
Cùm nos officium noſtrumq; animumq; probamus,
Et quæ nos ratio compellat dicere, & illud
Suſcipere officium, communia commoda nempe
Nos agitant, ſanctæ leges, Aſtræaq; diua
Quæ iacet, atque ſuis queritur deſerta miniſtris.
Prætoris tum fama etiam, cui tendimus ipſi
Conſulere; & ne per populum rumore ſiniſtro
Immeritò pereat neglecta & fœda, cauere.
Iamq; etiam diuinus honor, iam numina cæli,
Relligioq; Patrum nobis ſuſcepta docentur,
Pro quibus haud dubitas, dulcis diſcrimina vitæ,
Exilium, gladioſq; truces, & cuncta ſubire.
Ipſius pietas turbæ pereuntis, & iras
Numinis in ſeſe vitiis quæ prouocet, atque

Beneuolentia captatur vel à persona dicentis, vel ab auditoris persona.

A perſona dicentis captatur beneuolentia commemoratione officij ſui, cuius præcepti varia ponit exempla.

 Crimini-

Criminibus, nos sæpe mouet cogitq; profari.
Altera pars in dicendo exorditur ab ipsis
Iudicibus, seu personis, quascumque pararit
A persona etiam auditoris captatur animi conciliatio officium commemorando. *Instruere, inq; suum studeat perducere votum.*
Inflammare solet concepta aut crimina facti,
Iustitiæ aut munus proponere, vt arbiter ille
Nil prius aut maius credat, quàm iura tueri;
Exercere pias leges, patriaq; tyrannos
Eijcere, atque bonis requiem præstare piisq;.
Exemplum exordij quod ad personam auditoris refertur. *Hæc me, inquis, iudex spes, hæc fiducia cogit*
Suscipere ingentem causam, tantumq; pericli,
Aduersus tot opes, aduersusq; improba tanti
Facta hominis, tantasq; minas timuisse, nec vllum
Discrimen, meq; actorem præstare fidelem,
Iudice tam sancto confisus, tamq; fideli.
Aliud exemplũ exordij populum conciliantis. *Te studio populi verum cupientis & æquum*
Noscere, & ardentis Diuûm pietate, parare
Suscipienda tibi durissima munera, onusq;
Dicere de cultu Diuûm; de religione,
De magnis voluisse etiam virtutibus, ipsum, &
Præmia quæ iustis certa, & qui sontibus ignes,
Quæ superûm regna, & quæ sint inferna, docere.
Tandem si paucis cupias rem noscere verbis,
Ostendisse libet caput, vnde exordia cuncta
Ducantur, tunc permittam tibi cætera docto
Cernere iudicio, variare, & tempore in ipso
Eligere optandas partes, & commoda causis.
Repetit quæ superius præcepta sunt. *In tota quæ circunstant te sæpe corona*
Conspicitur persona duplex, tua scilicet vna
Orantis, reliquiq; omnes sunt altera, apud quos
Verba facis; iam personæ exordire, licebit,
Respectu alterius, quam scilicet eligit ipsa
Causa magis, tua sit, siue adiutoris ab illa

Argu-

Argumenta petis, animosq; incendis amore
Siue tui, siue & causæ; vel vertis in iram
Conceptos forte affectus: sed si potes, illud
Plenius ac melius fuerit, si ducis vtrisque
Principium de personis. Hæc summa locorum,
Vnde pares gratos orsus, primordiaq; aptes.
Sed non vna tamen dicendi occasio, nullum
In numerum cogas formas, quibus incipit omnis
Orator, quoniam quidam deducit ab ipso
Tempore, & à festis, quidam mirantur & altum
Iudicium laudant veterum, qui iura tulerunt
Talia, tam iusta: ac sunt qui sua munera sæpe
Excusant, vtq; inuiti multumq; rogati
Pulpita conscendant: tandem si audiueris omnes
Quotquot agunt causas, multa obseruabis agendi
Principia, nullos legum subeuntia fines.
Quæ tu imitans disces multò, quàm nempe docēdo,
Promptius & melius, nec enim turbare minutis
„Discipulum cupimus præceptis. Ars breuis vt sit,
„Indicet & veterum referenda exempla, paratur.
Iamq; monendus erit nobis Orator, vt illud
Cogitet imprimis, memoriq; in corde reponat.
Præcipuam officij partem momentaq; magna
Vt succedat opus, fructus referatq; petitos
Esse opportunis affectibus insita: namque
Vt vincas ratione omnes contingit, & vsque
Viribus astrictos veri teneasq; ligesq;,
Sed tamen exhausto ingenti plerumque labore
Nil tandem efficias, victos vinctosq; catenis
Cùm teneas, nec iam arma queant obtendere contra,
Nec mutire quidem, lassus tamen omnia frustra
Aggressus sede immotos fixosq; relinquas;
Quiq; premi sese patiantur, cedere nolint:

Exordium efficacius est quam ab vtraq; ducitur persona dicentis & auditoris.

Finem exordij & intentum vnum esse dicit, occasiones multas: quarū exēpla proponit aliquot.

Magnam dicendi partem & bonā in prudentibus & commodis exordiis esse sitam, in quibus affectus mouendi vel saltem excitandi sunt.
Docet, non tam referre ad persuadendum, quàm verisimè dicas, sed quàm maximè moueas.

Nimirum quod se victos ratione fatentur,
Mente negant atque affectu: verum vtraq; pars est
Peruincenda, etiam magis hæc, cui cæca voluntas
,,Præsidet, huic hominũ quoniã pars maxima seruit.
Dum colit ergo suis rationibus omnia, latos
Et disponit agros sermonis Rhetor habendi,
Differat, & mentis valdè opportuna mouendæ
Semina, multa quidem, sed non perdentia cultum
Alterius partis magis atque iuuantia certis
Disposita in spatiis, vt non sibi retia tendi
Sentiat auditor, vel non fastidiat artis
Conscius, aut cumulo nimium compressus inerti.
Certa solent Oratores sibi tempora docti
Captare his disponendis affectibus, atque in
Principio primo dicendi semina spargunt,
Perq; aditus ferme totos tamen abdita ponunt,
Nec nimiumq; fouent, quantum vel pectora tentent,
Et subeant auditorum, celataq; linquunt
Interius, repetuntq; etiam quandoque mouentq;:
Eximius cultus tamen atque potissima cura
Differtur finem vsque ipsum; tunc viribus illos
Omnibus affectus tractat, recolitq; fouetq;,
Quos in principio disperserat. Ergo memento
Plurima fila tibi, quando exordire, trahenda
Partibus ex illis, quæ perturbare quietam
Sufficiunt mentem, nostrisq; inducere votis.
Prætereà ne longa nimis tu exordia ponas,
Deceptus dulci inuento feruoreq; primo
Dicendi: nam sunt quibus ipsa oratio sæpe
In caput omnis abit, sed cætera corpore membra
Exigua, & tantis non respondentia cœptis,
Ridiculumq; parant & opus, subeuntque laborem:
Sunt quibus vsque adeo crescunt primordia, longam

In

Docemus intellectu, persuademus voluntate.

Vnam rem frequenter præcipit hoc in opere Poëta, videlicet vt ars nunquam à dicentibus deseratur, sed quã maxime possit dissimuletur, vt tota oratio & actio ex animo potius, quàm ex arte procedere credatur.

Affectibus locũ esse in tota oratione, frequentioribus autem in exordio, frequentissimis in epilogo.

Breuitati in exordiis consulendum esse.

In reliquas etiam partes minitantia molem,
Vt nemo assistens spectandum ducat, & aures
Obturet, metuatque sibi, & subsellia linquat:
Aut saltem si hunc religio teneat ve pudorve,
Officijve fides, populi, aut reuerentia legum,
Omnia agit potius, quiduis meditatur, & intra
Se tacitus voluit placidas quàm commodet aures
Dicenti, attentos oculos, animumque fauentem.
Iamque adeò vulgus, iam plebs, ignaraque turba
Metiri didicit iam fastidire priora
Verba salutantum sacro in sermone, nimis si
Prolixa, atque nouo sint ostentata reperto.
Ergo breue incipiat, pro tempore scilicet, atque
Pro modulo causæ dicendæ, ac quadret in ipsa
Membra caput, quisquis nostris attendere curat
Præceptis; namque huic etiam parere iuuabit.
Grandia præterea ne sunto exordia, magnis
Ampullata modis, & vocibus vsque petitis,
Quæ tundunt aures sonitu, sed sensa ministrant
Exigua, atque animos fallunt sperantis ab alto
Principio montis partum, ridendaque tandem,
Aut quibus & caruisse velis spectacula promunt.
Vnde parens Latij tantumque furoris in illos
Diffudisse animos? tam sæuaque vulnera nostris
Vrbibus & populis ferro grassante Latinum
Imperium vertisse feres? dictataque quondam
Roma caput mundi trunco iacet inque sepulto.
Talia sunt nostris nonnunquam vatibus orsa;
Cùm tamen ardenti committunt prœlia marte:
Ille timens magnos vadit fugiendo per agros,
Alter equo sequitur per crura, & conijcit hastam.
Ast aliter noster Chirosius, vnica Bethis
Gloria, Castalidum decus, atque optanda Poëtis
Mens

Longa exordia & fastidium pariunt, & reliquis orationis partibus odium.

Probat experimēto quod dixerat: namque hodie nimis odiosæ sunt in sacris concionibus prolixæ salutationes, quas vocant.

Modestiam in exordiis seruandam.

Exemplum tumidi & inanis exordij.

Exemplum exilis processus magno exordio non respondentis.

Chirosij Hispalensis poëtæ exemplo docet modesta exordia & altiores progressus maximè decere.

Mens priſcis, optanda viris, qui liberiore
Eloquio nomenq́; ſibi famamq́; pararunt.
Nec ſatis in patria notus, tamen inclyta famæ
Buccina per Latium, per quos Germania fines
Extendit, Gallos populos, extremaqúe noſtræ
Heſperiæ auditur per littora, mirus vtroque
In genere, Hiſpanum ſeu tentet condere carmen,

Chiroſius Hiſpanũ poëma de Chriſti redemptoris paſsione compoſuit, quod æditum eſt, & à doctis & piis multum laudatum.

Humanæ & celebrare pius monumenta ſalutis
Tartareo quondam partos ex hoſte triumphos.
Attonitas reddit mentes, & viſcera ſacris
Ignibus ardere, & lachrymas diffundere cogit:

Idem Chiroſius Siluam Latinam de Gaſcæ apud Occidentales Indos trophæo condidit, maxima ingenij dexteritate.

Siue canat lætum Gaſca redeunte trophæum,
Atque acie tantum viſa, pauidumqúe tremore
Pizzarrum dare terga ferat, pacataqúe magni
Littora Neptuni ſæuo vſurpata tyranno;

Aliud opus ſignificat ab eodem Chiroſio eleganti carmine compoſitum in laudem Petri Põtij Leonij. qui maxima ob ſtratos in arena tauros celebritate apud Hiſpanos claruit: cuius operis exordium hic citatur in illis verſibus, A, B, C. deinde progreſsionis exemplum oſtendit in illis, D, E, F.

Siue etiam clarum in ſua carmina Pontion armis
Aduocet, indomitis figentem colla iuuencis:
Argumento omni, atque omni mirabilis auſu,
Non tamen inceptis turgentibus, atque maligno
Progreſſu, potius grauis atque modeſtus in ipſis
Principiis, prudens paulatim ſurgit, opuſqúe
In mediumqúe decens, & finem protrahit altum.
Pontius Heſperio genus alto à ſanguine regum A
Antiquo longoqúe gerens ſe ſtemmate dignum, B
Luditur hic, tenuem non dedignatus auenam. C
Dum tamen in triſtes ſedes Plutonia regna
Inuidia tactos iuuenes deſcendere cogit,
Nigrantes adeunt Herebi fuligine portas, D
Admotaqúe manu bis terqúe quatérque trementes E
Pulſant, ac magico tentant aperire ſuſurro. F
Quid melius priſcis dictum, quid pulchrius? ergo
Principia omnino clara, atque modeſta decebunt.

De narratione.

Mox aliud tibi conſtat opus voluendaqúe moles,

Sed

Sed quæ non egeat tantis iam viribus, & non
Postulet ingenij conamina tanta diserti;
Ipsa trahit quoniam sese, paretque volenti
Dicere, & ostendit formam certamque figuram,
Et speciem fert ipsa sui, quam scilicet ornet
Orator, proprioque paret componere cultu.
,, Hæc pars antiquis dicta est narratio; facti
,, Scilicet aut dicti series, ostensaque forma.
Nam quæcumque forum admittit, vel concio plena,
Oratorque agitat, sunt omnia factave dictave,
Humanæ si sint causæ, partesve deorum,
Quas agis, in duplici natura hæc cuncta feruntur:
,, Dictum est, aut factum, quidquid cõcluditur orbe.
Hanc partem res ipsa dabit, nec ab arte petendũ est
Quid narres, quali ornatu dicenda parentur,
Artis opus fuerit; quoniam querimonia vestit
Interdum rem dum narro, quam narrat & alter
Irato sonitu & verbis, fingitque loquendo
Quos habitus prodesse sibi putat, induit vnam
Rem vario cultu, atque refert, Orator eandem.
Hic facinus misero narrat sermone parentem
Occisi, aut natum vultu præferre paratus,
Inque reum culpas, & causam conijcit omnem:
Et quæcumque reus peccauerit omnia profert.
Ille tacet quæcumque sibi nocitura putauit;
Et narrat factum leuius, sæuasque querelas
Fingit in occisum: sed crimina dirigit illûc,
Vnde sibi delata videt, ipsumque nocentem
Narrando innocuum penitus monstrare laborat.
Ergo habitus quales deceat, pro tempore, proque
Persona, & causa, Orator narrando subibit.
Ordinis imprimis esto non vltima cura,
Temporibusque suis prudens distinguito cuncta,

Quid

Narratio facti expositionem continet, quæ non tam ab ingenio, quàm à veritate petitur: ea tamen veritas dictione exornanda est.

Omnis controuersia circa facta aut dicta versatur.

De narrationis ornamentis.

Ordo maximè expetendus in narrationibus oratoriis.

Quid primum, quid sit mediũ, quoqúe ordine tandẽ
Res fuerint gestæ, ostendat: nam plurima lucis
Incrementa parant, series, & tempora, rebus
Dicendis, tantum & fidei venantur, vt olim
Commenta humani ingenij, meditataqúe rerum
Fabula & à doctis verba ementita poëtis
Ordine narrandi ac serie disposta decenti,
Et species veri magnas, laudemqúe pararint,
Atque fidem; tantum series iuncturaqúe & ordo
Dissimulant falsi, tantum mens nostra docendo
Afficitur certo diductis ordine rebus.
Hoc igitur studio dicas, vt tempora cuncta
Obserues & proponas, numeresqúe loquendo
Cuique suum, quo gesta patent: nam rebus in ipsis;
Vt nihil absque suo sit tempore, sic narratur
Nil bene temporibus turbatis ordinibusqúe:
Hoc agit historiæ scriptor; sed concio tota,
Atque etiam iudex audit quicumque profantes
Poscit idem iam Oratores, sed turba loquentum,
Et pueri, & vetulæ indoctæ, & quicumque pararit
Dicere quid, facilesqúe aures narrando cupiuit,
Natura stimulante solent distinguere rerum
Momenta, atque pari coniungere tempora ductu
Cum rebus, partemqúe simul componere vtramque.

Temporum & successionis ordo ab Historicis semper exigitur.

Libera sed vatum mens est, nec legibus illa
Paruerit semper nostris: namque altius audent
Transferri, quocũque animum sacra Musa vocarit,
Ducuntur stimulante Deo, & transcendere limen
Sæpe solent, nec natura, nec iam ordine sese
Includunt, medias interdum spiritus in res
Arripitur subito, atque mouet penetralia cantu
Intima, & incipiens ex gestis vltima tractat:
Inde in principium rursus diuertitur, atque

Poëtas non esse astrictos legibus narrationis; nam interdũ à mediis rebus; interdum verò ab vltimis narrare incipiunt.

Ordi-

Ordinis oblitus, rem complet, primaqúe ſæpe
Fundamenta notat, nunc velox peruolat vſque
In medium, texitqúe ſuam narrando Camenam.

Docet poëtas non peruertere narrandi rationem, ſed tépora obſeruari ab illis, ita vt quæ primum geſta ſunt, non primum dicantur, ſed tamen non tribuũt vltimo tẽpori quæ in primo ſunt geſta.

Non tamen imprudenti animo peruertere totam
Aſpicis hiſtoriam, ſeriem quandoque canendo
Negligit, aſt tempus certum quo cuncta gerantur,
Obſeruat, redditqúe docens, vt numina Diuûm;
Quæ quamuis nullis momentis ſubdita, nullis

Deus quanuis tempori ſubiectus non ſit, omnia tamẽ ſuis tẽporibus diſponit. non enim eodem tempore pluit, ningit, ſerenat. &c. ita & Poëtæ temporũ rationem in rebus narrandis obſeruãt, Deum hac in parte imitati.

Temporibus ſubiecta, tamen quæcumque miniſtrant,
Quæ generi donant hominum, per tempora certa
Diſpoſuere, illis præſentia cuncta beatis,
Paulatim nobis donantur, pro modulo, pro
Exiguæ mentis captu, proqúe ordine rerum.
Id verò nunquam narratio negligit, immò
Obſeruare ſolent & ſemper tradere, ſiue
Orator, ſeu geſtorum rerumve probatus
Scriptor, & hiſtoriæ addictus, liberve poëta:

Quamuis rerum geſtarum ordo nonnunquam negligatur, nunquam tamẽ locorum in quibus geſtæ res ſunt, ordo & certa deſcriptio negligitur.

Scilicet vt ratio ipſa locorum reddita conſtet,
Depicta in propriis ſpaciis, ſeriemqúe ſecuta,
Quam tenuere rei momenta, quamqúe viarum,
Aut iter, aut ordo geſtorum elegerat ipſe.
Siue per immenſum pelagus ſcopuloſqúe ſonantes
Res fuerint geſtæ, aut per terram, flumina pingunt,
Vel fluuios, ſiluas, fontes, puteoſve perennes,

Chorographia plurimum ad narrationum fidem valet

Nil variare decet; ſed cuncta in ſede locare,
Quam dederit natura parens: res nulla probare
Tam ſolet hiſtorias, nec conciliare fauorem
Atque fidem, quàm certa loci pictura moduſqúe.
Nec ſubito pelagus totum tranſcurrere debet
Hiſtoricus, nec multa vna præteruolat hora
Millia terrarum atque viæ, neque in æquore pingit
Venantes catulos aprumqúe, aut luſtra ferarum,
Nec piſces alit in terris, vituloſqúe marinos,

Monti-

Montibus aëreis transmittat; pascua læta
Non petat in rupes, sterili neque quærat arena:
Nemo hæc (ni portenta canat viresve deorum,
Mutatasque vices rerum, signa ædita cælo
Humanum doctura genus) peruertere debet,
Nemo, inquam, ratio cui contigit, vllave sani
Portio iudicij. Nam quæ per nostra frequenter
Regna libri æduntur, veteres referentia scripta,
Errantesque equites, Orlandum Splandina Græcũ,
Palmerinũque duces, & cætera, monstra vocamus,
Et stupidi ingenij partus, fæcemque librorum,
Collectas sordes in labem temporis; & quæ
Nil melius tractent, hominum quàm perdere mores.
Temporis hic ordo nullus, non vlla locorum
Seruatur ratio: nec si quid fortè legendo
Vel credi possit, vel delectare, nisi ipsa
Te turpis vitij species, & fæda voluptas
Delectat, moresque truces, & vulnera nullis
Hostibus inflicta, at stolidè conficta, leguntur.
Ergo loci ratio & nomen, speciesque, situsque
Obseruanda tibi, memorique in mente tenenda;
Et spatium, & natura etiam terræve marisve,
Vt quadrent rebus narrata ostensaque factis:
Hic ego non dubitem multum laudare docendi
Partem illam, quam prisci homines intentáq; fama
Pectora liquerunt scriptis, dum singula lustrant
Immensæ terræ spatia, & dum flumina tranant,
Dum pelagique vias vestigant, stagnaque, portus,
Quidquid & in toto norunt memorabile mundo,
Depingunt formasque breues, facilemque figuram
Orbis, & in partes disponunt, vt tibi tandem
Non sit opus peragrare maris terræque iacentis
Difficiles nimium cursus; sed iam pede sicco

Nunquam locorum ratio mutatur, nisi diuino miraculo occurrente.

Dánat ineptissimos fabularum libros, qui in Hispania leguntur, frequenti titulo, Equitum errantiũ, quos vocant; vtpote qui non veritate modò, sed arte atque iucunditate omni careant.

Geographiæ laus.

Iam-

Iamquè domi residens patriæquè intentus amatæ
Omnia perspicias lætus loca, quæ tibi cumque
Sint audita semel, siue illa illustria gestis
Induperatorum, monumentaquè prisca reseruent,
Siue loci genium, fuerit mirabile, raris
Ostensis, seu quid teneant, quod fama frequentet,
Nec visus mihi formam hominis nomenquè tueri
Quisquis inexpertus pelagi nulloquè labore,
Sed facili studio cognoscere negligit orbis
Mirandam speciem, partes, formasquè, situsquè:
Namque hominis natura olim formata probatur,
In pelagi & terræ imperium, totusquè per æuum
Mundus erat sedes nostra, atque armenta feræquè
Et volucres, & monstra maris, quæcūque sub vndis
Neptunus pascit, Triton Proteusquè recensent,
Nostra olim fuerant, nobis sunt ædita cuncta:
Quod si hominum crimen, si læsi numinis iræ
Tantarum imperium rerum fructusq; vetabant,
Interdicta tamen non est vel notio nostris
Mentibus, at potius sit commendata videndi
Copia, vel saltem noscendi, vt scilicet ipsum
Cunctarum auctorem rerum miremur, vt altè
Crimina tam dulces nobis perdentia fructus
Detestati, ipsas flectamus numinis iras,
Et meliora etiam maioraq; dona petamus.
„ Hoc satis ad causas narrandas credimus esse,
„Vt breuis, & distincta suis vt temporibus sit,
„Atque locis: vt cauta etiam narratio rerum,
„Partibus his constans, tibi quas prodesse putaris.
Hæc tamen haud raro fuerit dicentibus olim
Prætermissa; etenim cùm res iam constet, & omni
Indice se moto sese præferre videndam
Possit, inexperti fuerit consumere tantum

Homo in orbis dominū formatus est; qui, tametsi ob peccatum possessione totius orbis deturbatus sit, non est tamen ab orbis cognitione prohibitus.

Summa narrationis

Nonnunquam narratio prætermittitur, cùm scilicet res constat ipsa.

Temporis, vt tandem iam auditor dicat, id ante
Constiterat melius: namq; ipsi vidimus, atque
Adfuimus, fuerit quare prudentia sæpe,
Narrandi studio, cassoq; vacare labore.
Ast omissa fuit numquam pars illa loquendi,
Quæ totum concludit opus, quæ finis agenti est,
Inq; vnam hanc omne & studium curæq; parantur,
Cuiq; orantis opes cunctæ seruire iubentur,
Propositum dicta est Logicis, pars scilicet illa,
Quam sibi proposuit dicendo quisque probare,
Siue breui ac tenui dicat molimine solum
Contracto sermone vsus, viresq; secutus
Dicendi, & veri neruos & pondera quærens,
Qualem dicendi obseruant gymnasia formam,
Siue etiam maiore sono popularia tractet
Munera, perq; forum, per templa & pulpita latè
Exercere parat multis certamina verbis;
Affectusq; petat, vel vulgi pectora tentet,
Quidquid agat, quocũque modo quis dixerit, & qua
Arte, quibus verbis cumq;, & quocumque tenore,
Propositum imprimis ostendit, propositumq;
Collocat, obq; ipsum certat: nam finis agendi
Ipsum illud firmare fuit, dictisq; probare:
Hoc parat, huc tendit: nam qui proponere dictis
Neglexit certum votum finemq; petendum,
Non minus insanit, quàm si vndique comparet omnẽ
Materiam, atque trabes, cæmẽta, & maxima saxa,
Aes, calybem, fabros, & marmora: nesciat autem
Quam molem sibi describat, quæ mœnia plantet,
Aedificet ne domum, turrim, vel pyramidemve.
,,Ergo tibi proponendum sit semper, & vnum,
,,Seu tu multa petas, votum perducere ad illud,
,,Quod cupis imprimis expleri, hoc propositum sit

Quamquam narratio aliquando prætermittatur, nũquã tamen propositio prætermittitur. est autem propositio breuis oratio indicatiua, summã eius rei continens quam Orator probare intendit.

Propositio communis est Dialectico & Rhetori.

Dialecticæ periphrasis.

Eadem quæ primo propositio dicitur, postremo conclusio appellatur.

Cùm

Cùm factum infectumve paras oſtendere quicquam,

Propoſitionis ſumma indicatio.

Cúmve optas fieri, cúmve auerſaris agendum:
Quidquid aues tandem vel confirmare, negasve,
Vel ſuadere paras, vel diſſuadere, vocamus
Propoſitum. prima in fronte ſermonis, idemq;
Cùm confirmatum fuerit, Concluſio dicta eſt.
¶ Cura etiam, dum proponunt, fuit illa patronis,
Non ingrata vmquam, ſed maxima cōmoda ſemper
Promittens, ſi quam cauſam, & quæcumque pararēt

Propoſitionem ſequitur partitio, magnam afferens in dicendo lucem.

Dicere, diſpoſitis monſtrarent partibus, ac ſic
Quidve tacere velint, vel quid tractare, profeſſi;
Conſulerentq; ſimul cauſæ, totiq; coronæ;
Plurimum enim intererit, ſeu tu turbata relinquas,
Et cæco confuſa modo, ſeu ſingula prudens
Diſponas, quæcumque tibi dicenda parantur:
Hoc meus in templis nolim deſideret vmquam

In concionibus ſacris partitioné neceſſariam eſſ., vt auditoribus conſulatur.

Auditor. ſed cùm nos de pietate colenda,
De superûm donis dicentes audiat, ante
Præuideat, quàm multa ſibi quàm commoda rerum

Probat rerū partitionem & diſtinctionem plurimum iuuare auditores, qui quamuis ſingularum rerum & omnium ornamentorum capaces non ſint, tamé præcipua rerum capita ſecū referunt, quibus ſibi conſulunt. quod probat exemplo artificialis picturæ, in qua quædā ad monumentum rerum, quædam verò ad artis admirationem pinguntur: in cuius picturæ exemplum laudatiſsimū proponit opus Petri Villeghæ pictoris Hiſpalenſis, quod in tēpli magni ſacrario D. Mariæ de Loreto conſecratum eſt.

Tractentur, ſi verba tamen non ſingula mente,
At capita & partes ſaltem, certaſq; figuras
Contineat, ſecumq; ferat, tacituſq; reuoluat.
Non omnes Villega tuum qui nomen & artem
Mirantur, quando magni ſacraria templi
Ingreſſi ſacrum proſpectant fornice læua
Munus, & erectas in cultum Virginis aras,
Et templi effigies, quod Dorica ſuſtinet Ancon,
Singula non omnes operis perpendere norunt
Momenta, & partes cunctas, connexaq; membra
Artis, & in minimis numquam fallentia rebus,
Naturæq; parem curam, ſimilemq; decorem.
Attamen in ſuperos pietas concepta, tuiq;
Et ſtudium, & laudes, ſpectantum in fronte leguntur:

Quandoquidem cuiuis facile eſt cognoſcere viuum
Virginis os, puerìq; ſacri ſalientia membra,
Ipſum præterea diuini infantis alumnum
Felici puerum gaudentem ducere dextra,
Cæteraq; exiguo in ſpatio concluſa, quibus iam
Iam manus inuideat Paphiis celebrata tabellis.

In partitione illud obſeruãdum eſt, vt proponamus quid nobis cum aduerſario commune, quid concedere velimus, quid nõ: quam partem Seiunctionem. vel Separationem vocant Rhetores.

Illud in hoc genere & cupio te diſcere lector,
Quod breuiter lucem admoueat, ducatq; parantẽ
Partiri, & gratis oſtendat partibus vti.
Omnis cura tibi cùm vis partire, laborq;
Sit primum ſtatuiſſe modos, momentaq; cauſæ,
Quæq; tibi imprimis fuerint communia & hoſti,
Quæq; vltro conceſſa velis, nec tendere contra
Coneris: cùm ſint cunctis manifeſta, nec illa
Poſſe negare datur, vel nil conceſſa nocebunt.
Hæc primum ſtatuas breuiter, breuiterq; remittas,
Vt facile hæc donare feras permittere & hoſti.

Seiunctio.

Prima igitur pars hæc dicta eſt Seiunctio, cuius
Officium cauſæ admiſſas ſeponere partes,
Altera cura tibi ſit, quas tu vis ipſe tueri,
Expoſuiſſe prius partes, breuiterq; tuliſſe,
Et numeraſſe etiam, docilis ſic namq; paratur

Diſtributio, eſt ſingularum quas probare conamur partium certo ordine collocatio.

Auditor, facile atque tenet molimina cauſæ:
Hæc mihi poſterior pars eſt Diuiſio dicta:
Vt ſi concedat mortem genitricis Oreſtes,
Sed neget eſſe ſcelus, promittens acta parentis
Dicturum ſeſe, thalami violata iugalis
Iura, & adulterium, patris & crudelia fata,
Atque nephas legem ſociam prodentis amici.

Tertia orationis pars eſt Confirmatio, de qua hoc in loco.

Tertia dicentem ſequitur, ſed maxima cura
Confirmare meas cauſas, intentaq; dictis
Conſtabilire, omnes vires hæc poſcit, opeſq;,
Argumentorum neruos & pondera, quæq;

Arma

Arma parat ratio, & vis inuenit ipsa disertæ
Artis, in hanc videas obnixè incumbere partem,
Et studium mirere illud vigilemq; laborem,
Et trepidãtem operam, quã Rhetor præstat anhelus
Vndique dum munit causam, dum fulcit & altè
Aedificat vallum, dum propugnacula plantat:
Ne quid inexpertum, non tentatumq; relinquãt;
Scilicet vt causam firmetq;, animosq; fidemq;
Conciliet, veramq; probet partem, aut potioris
Momenti, superetq; ipso certamine causam
Alterius, quicumque paret contendere contra.
Hæc pars à nostris iam Confirmatio dicta est
Causidicis: huic tota subest contentio, quando
Hic rationis opes, atque hic victoria partis
Principis humanæ mentis proponitur: ergo
Huic multum incumbas Orator, quisquis haberi
Doctus amas, immortale, & per secula nomen
Quæris, & à nullis culpanda relinquere doctis
Scripta, pares vulgo affectus mentisq; quietæ
Impulsus, ratione pares peruincere doctos.
Hanc partem gemino potis es soluisse labore,
Nec sequitur plures curas Orator agendo,
Dum parat & causam firmare, & viribus ipsam
Constabilire suis, primum est producere multa
Argumenta locis, tibi quos signauimus ante;
Nec vacat hos cursu rursus monstrare peracto:
Sat puto teq; viam & vestigia cuncta notasse.
Altera cura tibi fuerit, quæcumque pararis
Argumenta, sua vt deceat finxisse figura,
Atque modo tali, qualem ratio ipsa loquendi
Exigat: hæc etenim momenti maxima pars est,
Scire quibus torquere queas tua tela modis, vt
Viribus, & cunctis facile vt sis dexter in armis.

In confirmatione proposita est victoria intellectus, qui humani animi potissima pars est.

Docti rationibus superantur, vulgus affectibus.

Confirmatio duabus rebus perficitur, argumento & argumentatione.

Argumentatio, est argumenti in debita figura & certo modo dispositio.

Argumentandi rationem & vsum gymnasij maximè docent.

Hanc assueta tibi dederint gymnasia partem,
Illic nam iuuenum ratio exercetur, & illic
Ludicra proponunt Logici certamina, causis
Grande operæprecium in veris factura, nec vsquam
Palladiæ meruit quis maxima præmia palmæ,
Ni docti primum deductus ab arte magistri
Ingenij leuibus vires exercuit armis
Edoctus iaculum torquere, & cedere, & hostis
Oppositiq; minas atque intentata cauere
Vulnera, quæque fugæ fuerint momenta, quibusq;
Temporibus premere, & constanti pectore pugnam
Clamoresq; truces, atque ardua cuncta subire?

Laudat scholasticas exercitationes, tum ob multa, tum etiã quòd in illis pudor ille rusticus exuitur, qui in rebus agendis & frequenti conuentu obesse solet.

Non igitur magnos debet contemnere ludos
Orator, doctisq; operam præstare magistris,
Quisquis erit qui nostra legat, nostrisq; moneri
Consiliis putat esse aliquid: nam si modò non te
Quicquam aliud possint gymnasia docta iuuare,
Illud non magnum credas dignumq; petitu,
Quod trepidantem animũ confirmant, queq; pauorẽ
Ingens turba solet dare circumspecta volenti
Dicere, seu quicquam in medium proponere, nullus
Hæc timeat, primis quicumque assueuit ab annis
Certare in magnis ludis grandemq; coronam
Doctorumq; senum cernat, iuuenumq; virentum
Ora, & amicorum cœtus peccata paratos
Seruare, & lapsum exiguum ridere sodalis;
Despiciat tamen hæc cuncta, intrepidusq; ruborem
Exuat, & dicat, maioremq; esse cateruam
Iam cupiat, vacuæ ac doleat subsellia partis.

Dicit Poëta se locos proposuisse vnde argumenta eruãtur. qua autem ratione hæc in argumentationem componantur non esse suum præcipere, sed dialecticorum, & eorum qui in scholis versantur.

Argumenta igitur dicendi quærito nostris
Præceptis, loca cuncta tibi monstrata notabis,
Erueris & opes ingentes, commoda magna:
Illa tamen qua formentur ratione modoq;,

Consule

Consule doctores Logices, qui cuncta docebunt
Argumentandi molimina, certius illos
Hanc partem tractare vides, breuibusq; docere
Exemplis, breuibusq; modis: nam semper in arctum
Proponunt contracta tibi argumenta, sed hæc tu
Liberiora dabis. namq; hæc contracta loquendi
Forma valet partem rationis vincere, sed non
Afficit interdum, ac visa est nimis arida multis,
Conuenit atque scholis tantum, quibus vsq; laborant
Discipuli sermone breui perdiscere multa:
Nuda igitur ratio ac tenuis proponitur illic,
Verbaq; parca nimis, tantum referentia rerum
Naturam exiguo molimine, nudaqúe ab omni
Ornatu, nostro præsertim tempore, quando
Angustè effertur quæuis sententia, quondam
Ipsa hæc liberius multo grauiusqúe fluebant:
Constat Aristotelis libris, potiusqúe Platonis,
Plutarchi, atque etiam scribentis multa Galeni,
Quos simul vtilibus videas iucunda parare,
Et res miscentes doctas & dulcia verba.
Et refert multum id; nam libera pectora tangunt
Impulsu dulci dicendi, & vincere mentem
Conantur, redduntqúe bonos doctosqúe vicissim
Discipulos, moresqúe regunt, animũ quoque lustrant:
Hinc doctos iuuenes videas, qui plurima passim
De rebus didicêre sacris, de moribus vsque
Plurima: sed tenui ac dura sub imagine vocum
Hæc didicere, nec integris sunt moribus ipsi;
Nec populos sermone queunt perducere in alta
Mœnia virtutis, vel vitæ exempla probare.
Non igitur sola est ratio discenda, sed omni
Dicendi ornanda est specie suauiqúe decore,
Vt placeat, subeatqúe iuuans penetralia nostri

Scholastica disputandi forma nõ tantum ad persuadendum, quantum ad docendum apta est.

Comparat antiquã disputandi formam cum ea quæ nostro tenetur tempore.

Docet dialectici sermonis ariditatem in causa esse, vt iuuenes qui in scholis versantur etiam si eruditi sint, moribus tamen sint negligentiores. igitur coniungendam esse sermonis elegantiã cum veritate.

Pectoris, atque paret sedes, intusq; medullis
Hæreat, vt nullis vellatur viribus; inde
Membra regat, cogatq; sequi pulcherrima quæque:
Hoc meus Orator curet, rationis habere
Fundamenta, modos logicos, formasq; disertas;
Liberiore tamen campo spacietur, & ipsam
Non sit contentus rationem vincere, tentet,

Voluntatis descriptio.

Tentet & hanc partem mentis, quæ libera nobis:
Et iuuet imprimis sensus, specieq; loquendi
Alliciat, gratis commendans omnia verbis.

Cõfirmationis partes tres: prima est argumẽtorum copia, argumenta vel vera vel saltem probabilia sint.

Confirmare tribus continget partibus, vna est
Vndique collatis causæ fulcimina rebus
Atque fidem præstare tuæ, quocumque probari
Posse putes, illud non prætermittere, quamuis
Non manifesta tibi reddatur causa, tamen sit
Iuncta probabilibus rebus, quas scilicet ipsa
Aut ratio dederit causæ, ingeniumve pararit
Vndique, & in tempus præsens produxerit, vt sic
Ipse fidem faciens vincas, palmamq; reportes.

Alteram confirmationis partem pondus appellat, cùm scilicet validis argumẽtis & certissimis probamus, vt certũ à probabili distinguatur.

Altera pars causam firmandi est, optima rerum
Ponere non vllos ictus metuentia duros
Fundamenta, quibus connixa est causa, negari
Quæ nequeant vllis rationibus, atque perire,
Hanc confirmandi faciem, quæ viribus vsque
Nititur eximiis, poteris tu dicere pondus,
Pondus enim causæ est magnum, nec cedere doctum.

Tertia confirmationis pars est Firmamentum, cùm aduersarii probationẽ labefactamus.

Sed confirmandi pars tertia Firmamentum est,
Quæ nostrum non fulcit opus; sed concutit hostis
Crebro collidens fundamenta impete, nec non
Ictibus assiduis, inimicaq; tela retundit.
Vt si se vitiis offensum sæpe queratur

Exemplo præceptũ illustrat; labefactat enim Lutheri rationes, quibus suã insa-

Lutherus, & quædam non dissimulanda videri
Christicolûm populis, confingere qualia multa

Ipse solet causas prætexens turpibus ausis
Criminibusq; suis, dicens quòd scilicet illum
Vita sacerdotum quorundam offendit auara.
Accusator ego contendam: crimine turpi
Non careas Martine tamen; namq; omnia legum
Iuraq; fasq; vetant, paucorum crimina multis
Obijcere, & nullo discrimine perdere cunctos.
Magna sacerdotum pars est, (quod & ipse negare
Haud poteris) quibus officij est non infima cura,
Qui sanctè pureq; colunt mysteria Diuûm:
Vnde nephas tantum, confundere protinus omne?
Esto igitur, non iusta quidem sit vita malorum,
Nempe sacerdotum; sed quis tu Luthere vindex?
Num desunt sacriq; Patres, sanctusq; senatus?
Num supremus abest iudex, num denique iura
Non sunt, quæ iubeant diros punire nocentes?
Horum nempe fuit, cunctos quos vindice pœna
Nouissent dignos compèscere, præmia dignis
Reddere, cuique suum ius & seruare decebat.
Stulte quibus causis aut quo vesane colore
Criminis euites aciem, scelerisq; notari
Effugias? si cuncta Deûm tu iura hominumq;
Confundis? si iudicibus Patribusq; relictis
Seditione graui conturbas omnia? nec vis
Pontifici parêre sacro, nec legibus vllis,
Exemploq; tuo ac verbo vis cogere vulgus,
Imperiumq; auersari, & contemnere cuncta
Iura hominum, diuina etiam sanctumq; timorem
Spreuisse, & laxas vitiis effundere habenas.
Scilicet hoc pietas fuit & prudentia magna,
Atque sacerdotum compescere crimina? nullos
Esse sacerdotes, nullum voluisse senatum,
Pontificem nullum, prætorem denique nullum,

niam honestare hæreticus ille, conatus est.

Lutherus sic confirmat: Videbã multa in populo Christiano geri, quæ mihi visa sunt indigna Christiano nomine. Rationem Martini sic labefactat Poëta: Paucorum crimina non sunt omnibus afferenda: hoc enim maximè iniustũ est. tu paucorum crimine omnes dãnas, ergo iniustissimus es.

Aliud firmamentũ: si maximè verum esset quod dicis, tamẽ tuum officium non erat vindicare. sequitur ergo te nouarum rerum cupiditate impulsum, maximos tumultus excitasse.

Colligit impium & imprudentissimum fuisse Lutherum. ab euentu arguit sic: Cùm tu omnes sacerdotes & pontifices de medio tolle-

re coneris, sequitur te noluisse Christianos mores corrigere, sed perdere: vnde consequens est te mentiri.

Vindicibus populum priuare, ac relligionis
Vincula discutere, ac mundum sine legibus esse.
Quod nec in infernis sæui penetralibus orci

Inuehitur in Lutherum, quòd maiorẽ confusionem in religionem intulerit, quàm quæ apud inferos est.

Posse manere putem: nam quamuis ordinis illic
Nulla subest ratio, quamuis confusio cæca
Illic sit, sua iura tamen seruantur & illic,
Nec temere quisquam tenebrosi in carceris antro
Aut patitur pœnas sæuas, aut tristia damna:
,,Omnia sunt firmata suis iam legibus, absque
,,Legibus ipsa etiam Plutonia regna perirent.

Summa.

,,Tres igitur sunt hæ quas confirmatio partes
,,Versat agens: est vna fides, est altera pondus,
,,Est firmamentum, quod semper percutit hostem.

De figuris quibus Orator in confirmando vtitur: duæ autem plerumque argumentandi formæ sunt, altera est inductio, cùm argumenta prudẽter accumulamus, & ita disponimus, vt ab aduersario concedantur: ex quo sequitur concedendæ conclusionis necessitas.

Confirmat Rhetor formis persæpe duabus
Interdum formans geminis dicenda figuris,
Quas disceptandi docta traducit ab arte;
Ille quidem sæpe à simili vel compare rerum
Natura accumulat, quæ non timet esse neganda:
Hæc vbi constituit, studioque latente probauit,
Proposuit prudens hosti, iussitque fateri,
Protinus incautum inuitumque opprimit, atque
Propositam trahit in causam, & concedere cogit.

Quid inter inductionem & exemplum differat.

Hæc nostris logicis Inductio dicta figura est,
Sunt qui exempla vocent. Sed nos exempla vocamus,
Quando à personis personarum quoque gestis
Argumentandi vires inducimus: at cùm
Ab reliquis rerum naturis pondera, vimque &
Argumenta trahis, simplex Inductio tunc fit:

Inductio minus artificiosa est, sed ad probandum fortissima.

Hanc sequitur natura magis formamque frequentat
Sæpius, & minimum pars hæc producitur arte:
Nam facile & pronum est inducere: rustica turba
Et pueri inducunt, dedit hoc natura benigna
Omnibus expositum; quare & vis maxima in illo est

Ordi-

Ordine, nec Veneris minimũ minimumque decoris.
Altera forma licet naturæ in finibus orta est,
Artis habet magnam partem, ingeniique diserti,
Et vulgo semota magis, doctisque propinqua,
Non aliena tamen penitus, non abdita vulgo:
Namque vsus persæpe monet, tractatque frequenter
Hanc formam pueros inter, turbamque minorem:
Vt credas è naturæ radicibus ortam:
Hæc nomen vulgare tenens à fonte sororum
Auersum, cupit efferri numeris pedibusque
Aptius, vnde illi vates Collectio nomen
Fecerunt, Græcas perdocti exponere voces.
Ergo tribus constat collectio partibus; vna est
Maior, habens claram lucem, rebusque probandis
Conueniẽs: sequiturque minor, quæ assumptio multis
Dicitur, assumens quam vis conuincere partem.
Tertia pars vulgo logicis Conclusio dicta est;
Dicta quoque à multis intentio sæpe Poëtis.
Has tibi ieiuno tradit sermone diserta ars,
Quam Logicen dicunt, tantum confingere sueta
Argumentandi nudas sine robore formas;
Quas vbi Rhetoricis Orator sæpe figuris
Ornauit, dicens, verbisque modisque decoris
Exhibuit, tantum Veneris præferre videntur,
Vt cunctos moueant sensus, ducantque trahantque,
Ac rapiant cunctos, cunctorum pectora pulsent:
Ipsum præterea logicum magnumque probandi
Artificem fallant; miratum tanta decoris
Munera, qui non agnoscat sua fila, suum nec
Inclusum sentiscat opus, sat Rhetoris omne
Esse putet: tantæque exardeat artis amore.
In genere hoc illud cupiam te aduertere lector,
Sæpe aliquam partem studio properante relinqui
Huius

Altera argumentandi forma ratiocinatio, à Poëta Collectio appellatur, voce è Græco verbo Συλλογισμὸς traducta.

Collectionem vocat, alludẽs ad illud Persij: Mendose colligis, inquit. Et Iuuenal. Cõtinuò me, cum sic collige.

Ratiocinationis partes secundum peripateticos tres sunt, maior siue propositio, minor siue assumptio, conclusio quam complexionem vocant.

De Enthymemate, quod & ipsum ratiocinatio, sed truncata est, altera ex duabus primis partibus deficiens.

Huius, quæ nobis dicta est collectio, formæ;
Siue quod id ratio variandi postulet ipsa,
Seu vehemens petat id dicentis & impetus, vt qui
Festinet, damnetq; moras, & feruidus hostem
Vrgeat, Enthymema genus hoc dixere priores,
Nec genus aduersum est primis, ast curta secundi
Et contracta modo species, sed viribus vna:
Ac librata pari momenti pondere, tantum
Commoda & ad facilem captum & torquerier apta.

De elocutione, quæ propria Oratorum est.

Artis opus propriũ tandẽ, & pars optima restat
Nunc referenda mihi, cuius sine munere nullus
Orator dicendus erit, fortasse disertus
Quisquam erit, inuentis felix, atque ordine felix,
Cæteraq; ingenij teneat præconia, laudem
Orantis tamen huic numquam concedere nostra
Musa velit, quicumque caret vel lumine tanto
Dicendi: huic parti nomen fecistis Athenæ
Sæpe φράσιν, quam Romano sermone vocamus
Eloquium, siue huic affinia nomina voci

Eloquium in carmine quadrat; elocutio autem non quadrat neque in recto casu, neque in obliquo.

Tu tecum meditêre, meis non apta Camenis:
Nec faciles cessura pedes in vincula nostri
Carminis, obliquo cupiam seu tendere casu
Retia, vel cupiam ductu præcludere recto,
Effugient quocumque modo, labentur, & arctos
In numeros numquam venient legemq; seueram.
Vnum igitur nomen, quo rem nos sæpe vocamus,
Sit satis eloquium, dum rem cognoscimus ipsam,
Et partes, viresq; omnes numeramus; id est, quod
Conandum institui, non artis nomina cuncta
Tradere, sed facilem ac dulcem pede carminis artem
Efficere, at voces & nomina tu tibi magnis
Cuncta voluminibus quæres, queis prisca virorum,
Et noua queis constat sapientia, protinus artem

Cùm teneas nostram, mox cunctas consule chartas:
Eloquij præcepta tibi discenda paramus,
Quam partem certè Orator sibi vendicat vnam,
Cætera fortassis naturæ aut munera dicas,
Aut accepta alijs referantur ab artibus: ast hanc
Qua eloquimur partem nulli debere fatetur
Orator, nisi Rhetoricæ studioq; perenni
Dicendi: hos tantum est assueta agnoscere semper
Nec fines alios emensa est, prima tuetur
Limina, priuatosq; lares; sed nomina tanta
Hic habet, vt meritò orandi sibi præmia palmæ
Sola olim tulerit, tantum & dicendo valeret
Quisque, huius quantum partis Veneremq; modūq;
Perciperet studio ac vsu, atque in publica ferret
,,Commoda, finis enim cunctis hic artibus vnus. Artium omnium finis, vtilitas publica.
Totum igitur genus hoc nostro quod nomine & arte
Dicimus Eloquium, cuius momenta putamus
Maxima, non multis id constat partibus; id tu
Mente animoq; queas facile vt comprendere: namq;
Membra duo eloquij formam totamq; figuram Elocutio duabus rebus constat, verborum & sententiarum elegantia.
Perficiunt, vnum est selectis omnia verbis
Dicere, quæq; tua non sint nimis absona lingua;
Sed tu Romano cupias, seu dicere Graio,
Hispanumve forum dicens Gallumve frequentes,
Seu magis Hetruscam cupias impellere gentem
Dicendo, seu Germanos de relligione
Compellare pares: namq; omnibus omnia linguis Nullam esse linguā quæ eloquentiæ non sit capax.
Artifici proferre modo prohibet nihil, & si
Barbara, & à nostro nimium distantia cælo
Gens fuerit, Græci penitus rudis atque Latini
Sermonis, tamen hæc numquam fraudata loquendi
Vsibus egregiis, ipsorumq; auribus apto
Verborum dulciq; sono, suauiq; lepore.

Hercu-

Probat in barbaris linguis elocutioni locum esse, Herculis Gallici exemplo

Herculeum quondam eloquium mirata vetustas
Gallica, qui potuit propellere pectora dictis,
Inque aures docta connectere vincula lingua,
Frenaque in immanes populos, queis tota moueri
Turba hominũ, vocisque sequi moderamina dicta est.
Barbara Theutonicis lingua est, collisaque multis
Partibus, & nostris omnino dissona verbis;

Probat idẽ Lutheri exemplo, qui cùm non doceret veritatem, tamen ob eloquẽtiam Germanis suam hæresin persuasit.

Sed tamen inuenit dicendo verba modosque
Lutherus, heu dirum nostro quoque tempore mõstrũ,
Religionis onus, pestis teterrima sanctæ:
Quemque Giganteo conceptum semine tellus
Sæua paraturum in sanctos molimina diuos
Aedidit, anguineo perfundens ora veneno:
Hic ergo inuenit dicendo verba modosque,
Queis falsum suadere nephas, corrumpere Christi
Ius potuit, populosque suis erroribus actos
Præcipiti Stygios cursu propellere in omnes:
Tantum igitur studium linguæ patriique leporis
Contulit huic, quamuis vocum sit barbarus vsus,
Vt non vera, tamen turpi temerarius ausu
Suaserit, & multis populis persuaserit, vsque
Ad gladios ignesque rogi, & discrimina mortis
Maxima, quæ nostro perpessos cernimus æuo.

Exclamatio cum deprecatione.

O superûm veneranda cohors, auertite vestris
E populis immane nephas, diramque furorem,
Ne serpat contacta lues, atque impleat orci
Non exoratas vndas, Stygiamque paludem,
Inque ipsum sceleris tanti fraudisque nephandæ
Auctorem extremo conclusum carceris antro
Fulmina, tela, faces sæuas, ignesque perennes
Et volucres, furiasque omnes, atque omnia tandem
Tormenta, & tristes cunctas immittite pœnas.
Sed redeo, ne dum commotus pectore acerbo

Tot

Tot maledicta, tamen minus hæc explentia mentem,
Accumulem. Dabitur tempus, quo falsa professos
Confringam, validisqúe impugnem multa lacertis.
Tu tantum dux esto meis Christe optime votis,
Nazaridum decus æternum, veriqúe boniqúe
Auctor, & infernis numen trepidabile regnis.

Prior elocutionis pars, verborum electio.

Eloquij pars vna tibi constabit in ipso
Verborum satis electo curaqúe petito
Iudicio, neque enim tibi quæ sese obuia cuncta
Obtulerint, mox admittes, cupiesqúe referre:
Multa tibi pensanda prius, voluendaqúe multa,
Vt referas ipsis coniuncta & commoda rebus;

Vocum omnium cognitio tenẽda, sed iudicio æstimandũ, quæ verba quo in loco quadrent. vnaquęque enim dictio suam habet sedem.

Cuncta quidem nouisse volo, vel & vltima nostrum
Verba Oratorem, tamen hæc sibi condita certis
Discretisqúe locis cupiam, si quando parabit
Dicere, vt inueniat propriis quadrantia causis.
Nulla etenim vox esse queat, modò prodita constet,
Et certo signata vsu, quæ sola vagari
Debeat, incerta aut nulla sociabilis ansa,
Sunt propriæ sedes cuique, & loca commoda cuique.
Hæc igitur voluenda tibi non vltima cura
Traditur, in nostram quisquis diuerteris artem,
Vt tibi cunctorum verborum regula certa
Constet; & ad qualem legem, finemqúe, modumqúe
Pertineant, prudens discernas; inqúe tuum ius
Dispositis promenda locis tibi cuncta recondas:
Tum metire, suo cum tempore res petet vltrò,

Magnis rebus magna, mediocribus mediocria, exiguis paria verba sunt accommodanda.

Quæ rebus quadrent ipsis, iungantur & apte,
Ne rerum pars nuda breui sit nomine, & vltra
Promineat tenuis spectanda & voce minore,
Eleuet atque graues causas, & pondera rerum,
Neu maius nomen grauiusqúe & viribus impar
Indueris rerum, ex nano faciendo gigantem:

Nec

Nec deceat: sed & ipsa suo cum nomine parua
Res cadat, inq; sinu pendens reuolutaqúe lato
Ridiculam speciem, vanum quoque præbeat vsum.
Verba igitur grauibus rebus quadrare recusant
Exigua, & vitium magnúmque admissa ruborem
Concipiunt, summas non attingentia partes.
At contra leuibus rebus componere magna
Nomina ridendum est, ceu tentes fundere longis
Vtribus humorem exiguum, sonat intus, & vsque
Vertitur, extremas semper versatus in oras.
Cætera vel vento comples, vel inania linquis.
Sint tibi nota prius dicenda orandaqúe cuncta,
Alter & inde labor, quo sint sermone ferenda
Prospicere, & paruis componere tantula rebus
Nomina, sed grauibus rebus coniungere magna.
Verba pares, formis spaciisqúe capacibus apta.
Si mediocris erit res, sint mediocria vocum
Exemplis illustrat præceptum. *Pondera; ne, quando describis prœlia, propter*
Arbusta & salices glaucas lymphasqúe liquentes
Inter barbatos hircos capreasqúe fugaces
Hæc pugnare feras quam forti pectore & armis:
Sed præstare canas saltu cornuqúe ferire:
Neu rursus regumqúe ducumqúe micantia dicens
Magnis rebus magna aptantur verba. Humilia verba in magnis rebus vt dedeceant. *Pectora, bellorumqúe vices, & vulnera sæua,*
Hic, dicas, fugit, hic currit, contingit, & illum
Percutit, atque manus imponit, calce feritqúe.
,,*Natura inuenit res nobis, nomina rebus*
,,*Commoda nos ratio atque vsus reperire coegit.*
Iudicio quærenda igitur, causisqúe probanda.
Sed tamen & propria voces & nomina lingua
Quærere præmoneo, peregrinaqúe cuncta cauere
Absona sermoni, & nimium distantia vulgi
Auribus, illa etenim non intellecta parabunt

Vtile

Utile nil, laudis dicenti præterea nil,
Tantum affectantis nomen sesequé parantis
Ostentare alias voces & nomina doctum;
Quod vitium fuge tu, quisquis mea carmina laudas,
Atque artem cupis orandi pertingere. Nam cur
Si suadere paras aliis res, uteris istis
Vocibus & Delio dignis interprete, vel quas
Respuat, elusum dum sese iudicat abs te,
Auditor, tamquam cupias ostendere, voces
Quas tenet is, nimium communes, te modo doctum
Produxisse nouas, quas non intelligat ipse?
Sic nuper iuuenes vanissima pectora nostri,
Quorum forte tibi sunt cognita nomina Gaspar;
Nescio quid magnum egregiis virtutibus ausi,
Scriniaqué & folles defraudauere paternos,
Atque auri quodcunque senex contraxit auarus,
Eripiunt, cunctasqué parant inuisere partes
Orbis, & immensos terræ pelagiqué labores
Durare, ut tandem rerum prudentia maior Ironia.
Visendi studio doctis cupidisqué paretur;
Neue domi segnes rudis atque inopina senectus
Occupet, & vitam videantur ducere inertem.
Italiam fato profugi Ligurinaqué vix dum
Littora calcarunt, cum iam remeare, laresqué
Exoptant proprios saturi fessiqué laborum.
Dulcis amor patriæ, patriam repetamus amici,
Desertosqué focos, & dulcia fercula matrum,
Quas nimis heu mœstas facimus, lachrymasq; peren-
Cogimus & tristes pro nobis edere planctus. (nes
Iam satis audendo terræq; marisq; repertum est,
Dum vaga ter Phœbes minuit, ter cornua complet:
Iam tribus (heu nimium) lunaribus absumus annis. Annis lunaribus, id est, mensibus.
Talibus inde domum dictis patriamqué reuisunt,
 Miran-

Mirantúrque alias facies, & pondera rerum
Mutata, & quas virides liquêre profecti
Arentes nimium messes canescere, quôdque
Creuerit in longos tunc nata cucurbita ramos;
Iamq́ nimis docti iuuenes rerúmque periti
Nil nisi inauditas voces, noua nomina rerum
Italico accentu crepitant, damnántque paternos
Sermones, & verborum formamq́ struemq́
Nostrorum, inuidiamq́ mouent, cum cætera turba,
Turba puellarum & iuuenum mirata loquentes
Redit ad commendandam sermonis puritatem. *Suspicit, & tales iam concrepat anxia voces.*
Nostra sit, at numquam sermonem linquere cura,
Quando nouis verbis vtendum sit. *Vocibus & patriis cuiusuis dicere linguæ;*
Nec nisi vel rerum nouitas, cum nomina résque
Sunt aliena, nihil noua nos inducere cogat:
Vel saltem si pulchra subest sententia linguis
In reliquis, veniam possit concedere quisquis
Audierit, sed rara tamen, quæ præbeat vsum,
Nec sese ostentans, sed factis commoda nostris,
Atque decens & mox dictis clarescat ab ipsis.
Quis fructus percipiatur ex nouarum vocum affectatione *Quisquis eris vocum nimium studiose nouarum,*
Dedecus inuidiámque tibi denuncio, si non
Sint accepta tuis inuenta vocabula curis;
Et modicam laudem, si sint accepta; parabis
Vitare ingentes igitur cassósqúe labores.
De verbis antiquis, quatenus ea permittantur. *In verbis tamen antiquis est gratia maior*
Et grauitas, si rara etiam selectáque si sint,
Nec curæ suspecta nimis, sed credita casu
Oblata, aut proprio dicentis cognita in vsu.
De verbis cōpositis. *Compositis seruanda eadem ratióque modíisque;*
Græci fœlices in cōponendis verbis. *Vnica compositis felix est Græcia verbis*
Pluribus vna modis voces committere multas
Ausa, sed obtinuit longo vsu, dum sibi laudem
Ambitio-

Ambitiosa parat, dum multáque dicere tentat.
Has sibi diuitias inuidit cætera turba
Linguarum, parcit multum componere sermo
Nomina Romanus, tantum compingere verba,
Non tamen & temere assuetus, nam temperat, & se
Cogit in angustas leges, contenta paratis
Vocibus, inuento cuiuis inimica recenti.

Latinis præter verborum ex propositionibus compositionem rarus admodum compositorũ est vsus.

Itala lingua quidem vocum splendore, modisque,
Et numeris diues, tenuis componere tantum.

Italorum verborum ratio.

Gallia nominibus doctas imitatur Athenas
In componendis. Germanica barbara nobis

Gallicæ voces, quales.

Ignota, & de qua nullum promittere possum
Iudicium, tantúmque paro proponere linguas,
Quas didici, & teneo. Patrij sermonis egestas
Nulla quidem, quamuis multis Hispania linguis
Diuisa est, at cuiq; tamen sua munera sunt sat,

Hispanorum verborũ ratio & natura.

Copia nulla deest verborum, nulláque rerum,
Dum modo non desit qui recte deligat vsus,
Sed nimium tenuis concessa licentia nobis
In componendis tum verbis túmve nouandis:
Utere iudicio in cunctis, penitúsque memento
Orandi non esse tibi leue munus, vt inde
Securo liceat dormire, & stertere in aurem
Utramq;: at nimio studio curaq; paranda
Multa tibi non res solum, sed nomina, voces
Multimodæ, quorum causas & pondera doctus
Prospicias, & certa pares in tempora, quidquid
Perpensum lectumq; tibi vel compositum sit.
Nam quo alio speres pacto peruincere cunctos
Dicendo, magnámque tibi contendere palmam?
Cum pariter valeant omnes coniungere voces,
Et motus & cuncta animi meditata referre,
Si non assiduam curam, iustúmque laborem

Eo diligentior esse debet cura bene & ornatè dicendi, quo plures hoc munere superandi sunt. Namq; loqui omnibus datum est hominibus, bene autem loqui iis solũ, qui studio & cura cæteros superare student.

Impendas verbis ac rebus protinus illis,
Quæ temere & nullo ſtudio profundere nouit
Cætera, vulgarem rapitur dum, turba, per vſum,
Vtere compoſitis tandem, componere parce.
Nec nimis auriculis credas, examina vulgi
Te fallent, nam ſæpe ſolet noua nomina vulgus
Et modo compoſita prægrandi admittere plauſu:
Poſt vbi iam ventoſa videt, commentaq; tantum
Verborum, cui nulla ſubeſt ſententia, tandem
Negligit, & vacuas patitur diducta per auras
Protinus illa ſuo cum magno autore perire.
Vidimus in noſtris (nec multum viximus) annis
Scriptorum ingentem cumulum, quæ vulgus inerti
Suſciperet ſtudio, noctuque diuque teneret
In manibus, caneretq;, forent ſi carmina, ſi non,
Attamen aſſidue legeretque & lecta referret.
Illa autem nuper tantum laudata, videmus
Vilibus officium ſolum præſtare tabernis,
Vt piperis thurisque ferant reuoluta maniplos,
Aut elementorum pueris inuiſa reſcindi;
" *Nempe ſua leuitate perit, quodcunque ſine arte*
" *Eſt opus, & nullis innixum viribus, vt flos*
Qui neque odore placens, nulloque probabilis vſu,
Exhibeat ſpeciem tantum gratumque nitorem.
" *Tantum operis tantumque perit curæ atq; laboris,*
" *Si non te ratio, aſt vulgi ſententia ducat.*
Magnus in hoc genere eſt noſtro quoq; tẽpore Petrus
Veleius claro Gaſpar tibi ſanguine iunctus,
Et mihi amicitia, quo nunquam charior alter
Montano, cui Montano non charior vllus;
Conſtamus paribusque animis paribusq; elementis,
Corporis imparibus modulis, tamen vna voluntas,
Inque bonis vna eſt ſententia, nec male quicquam
An-

Prudentiſsimũ documentum, ne ſemper vulgi iudicium expectetur. Vulgus autem ſolet nouitate verborum delectari, quam qui ſequitur, ſui tandẽ nominis iacturam facit.

D. Petrum Veleiũ virum inter nobiles erudiciſsimum & inter eruditos nobiliſsimum laudat, cuius ſcripta eleganti dictionis ſtylo commendantur.

Annuat is, quamuis male quid me velle putarit;
Ingenio quantum valeat cognouimus omnes;
Cum docto sermone libros componat, vbi omne
Et rerum decus eximium veneremque loquendi
Exhibet. Exposuit nuper sanctissima dicta,
Et vitæ præcepta, quibus sapientia sese
Insinuat, dulci eloquio blandoque lepore.
Maxima præterea Latio sermone parare
Ingenij monumenta sui non desinet vsque,
Quæ legum & iuris nodos exoluere cæcos,
Iustitiæ & faciem possint ostendere certam,
Grataque sermonis specie, quo cultior alter,
Quemue suum magis agnoscat pater ipse Latini
Tullius eloquij, & dulcis Polyhymnia, non sit.
» *Esto igitur semper proprij sermonis amator,*
» *Et conare nouas non intermittere voces,*
» *Ni ratio & rerum nouitas id postulet, vt sic*
Dissimules studium, & tantum dixisse puteris,
Quæ res ipsa petit pro causa & pondere causæ,
Esseque sollicitum de rebus sentiat ipse
Auditor, ac pro vero certare paratum,
Non pro dicendi fuco contendere inani.
Idem vnusque labor disquirere consona rebus
Nomina cum verbis, atque hæc connectere purè,
Structuramque aptam vocum & persæpe receptam
Vsibus autorum aut populi in sermone referre.
Nam mens occulto connectit singula motu,
Connectitque alias res rebus, tempora, partes,
Atque modos varios, & cætera prospicit intus,
Coniungitque agitans, nec solum quæque docenda,
Quæque putat discenda, sed & quoscunque dolores
Sentiat, & curas, & quæ sperat, timétque,
Affectumque omnem mens concipit, inde proferri

Alludit ad librum quem Petrus Veleius edidit, cuius titulus est, SELECTAE SENTENTIAE. Idem Petrus vtilissima opera de iuris & æquitatis ratione composuit, quæ nondum ædita sunt.

Curandum esse vt auditores maius circa res, quàm circa verba studium agnoscant.

Hactenus de verborum electione, nunc vero de ipsorum structura.

Animus suos intus format conceptus quos oratione explicat, nunc indicando, nunc vero optando, imperando & alijs modis.

Percupit, atque parat cognata vocabula rebus
Conceptis, & quam seriem nexúmve tenere
Res videt, hac serie & nexu coniungere voces
Curat, vt æquales motus simileśque figuras

Constructio verborum vsitata esse debet & communis loquenti & auditoribus.

Alterius menti insinuet, referátque loquendo.
Ergo opus est proprius verborum constet vtrique
Vsus, & ex æquo referatur mentibus vna,
Quæ res, quæ rerum species ostendat, imago:

Grammatici de Syntaxi agunt, quæ duplicem sermonis rationem considerat, videlicet simplicem & figuratam. Sunt enim dictionis figuræ suo loco positæ ornamenta nõ vulgaria orationis.

Hanc sibi Grammatici partem sumpsére probãdam,
Syntaxim Græco dicentes nomine, per quam
Optima verborum series ordóque paratur;
Namque solœcismos cunctos docet illa cauere:
Nec solùm plano ac proprio sermone proferri
Sit satis, interdum admittit vel schemata, vel quas
Ordinis appellant illi vocúmque figuras,
Quales syllepsis varias, vel Zeugmata, dicunt,

Dictionis figuræ poëtis maximè permittuntur, oratoribus rarissimæ esse debent.

Atque alias quibus vtuntur persæpe poetæ,
Quæque decent arcto constrictum compede versum:
Et nostros, si rara tamen productáque docto
Iudicio, auctorúmque vsu; nam copia fandi
Liberior quanto fuerit, minus atque seueris
Legibus addicta, hoc simplex magis, atque modesta,
Atque minus petulans dicendo debuit esse.
Quódque datur veniæ, ne stulta licentia fiat,
Et decus in vitium vertatur turpe, cauendum est.

Aliæ obseruationes in sermone nõ prætermittendæ, vt sunt Cacophoniæ, collisionum & sibilorum vitatio.

Sunt etiam quædam linguæ ornamenta, sonoras
Reddere quæ possunt voces, blandéque fluentes,
Quæ facile obseruare potest, præstaréque quisquis
Non nimis obtusa voces præsentiat aure;
Nec labor hæc magnus curare est, magna tamen laus
Id curare fuit, quoniam fastidia multa
Ille cauet, quicunque sonum vocúmque nitorem
Prospicit, & curat, ne se collidere voces

Asperiore modo iuncta, ne offendere linguam
Dicentis possint, aurésque ingratius vsque
Tentare, vt quando se consona litera duro
Multiplicat nexu, neque sit sociabilis ipso
Concursu; exemplis hoc fiet clarius ipsis:
" *Si dicam, præsens venias, præstésque petenti*
" *Auxilium magnum, magnisque & viribus adsis.*
Neue etiam crebris frangatur hiatibus vlla
Formula dicendi, multis vocalibus ora
Multiplici rictu diducat, & hiscere cogat:
" *Omni ego te officio atque omni tu amplectere amore,*
" *Me vt reames simili affectu, ingenue atq; rependas.*
Et crebro repetita tibi sit litera nulla, vt
" *Tanta tenet totum tristem turbatio mundum.*
Nulla eadem tibi vox fuerit repetenda frequenter,
Assiduè obtundens miseras cum mentibus aures:
" *Quod ratione nequit rationi ostendier, illa*
" *Nec ratio dicenda quidem, aut ratione probanda.*
Illud in his etiam vitijs vitare memento,
Ne simili casu voces leuitate laborent,
Dum nimium affectas sonitu componere eodem
Verborum fines; periit nam pondus & omnis
Dicendi grauitas, vbi quicquam crebrius æquo
Ingeris; at varijs hominum natura animusq;
Gaudet, & ex omni variatum parte probamus:
" *Namque leue est nimium, nimium repetisse colentes,*
" *Gaudentes, flentes, amentes, forte & amantes;*
Præterea concisa nimis si oratio constat
Partibus exiguis membrorum & mole minori,
Lassat dicentem crebro conamine, lassat
Hunc quicunque audit, nec molli tendere gressu
Permittit, trepido rapiens per singula saltu.
Hoc Senecæ vitium magnæ præconia laudis

Horum vitiorũ exempla.

Eiusdem vocis ingrata repetitio.

Homioptoton, cum suo in loco decet, maximũ tamen vitium est, si sit frequens.

Varietatem vt in omnibus rebus, ita in dicendo iucundam esse.

Periodi in oratione suum modum hãbere debent, ne nimis sint longi, aut concisi nimis.

Anneus Seneca summus alioqui

vir dum philosophicas disputationes tractat, crebris & concisissimis periodis laborat.

Imminuit, dum crebra nimis sententia curto
Vix bene clausa gyro verborum concitat, atque
Angit anhelantem lectorem sæpe, rapitque
Præcipitem, & spatij semper maioris auentem.

In dicendo semper à leuioribus ad grauiora procedendũ, ad naturæ imitationem.

Quod superest, quæcunque tibi sententia menti
Insideat, vocum dicenda est ordine qualem
Natura insinuat; namque illa minoribus vsque
Principiis veniens paulatim surgit, & amplas
Inducens partes tandem rem perficit omnem.
Sic leuiora tibi ponenda vocabula primum,
Auge etiam maiore sono molimina vocum
Maiora, atque animos crescens percellere tenta,

Exemplum huiusmodi processus.

Vt si quem grauibus velis exagitare querelis,
Moribus impuris dicas, & turpibus ausis
Infamem, sceleris omnis fraudisq́; nephandæ
Exemplum non auditum, sæuumque tyrannum,
Inuisumque Deis monstrum, mortalibus atra
Atque inimica lues, æuiq́ue infamia nostri.

Pulchrè admonet vitia parua interdum in oratione decere naturæ exemplo.

Interdum tamen & vitium splendere decoro
Assolet ostentu, quoties in corpore toto,
Vna subest facies pulchri, speciesq́;, nitorq́ue.
" *Optat amans variare nimis natura, nec vno*
" *Semper in aspectu contenta est. aspice pulchros*
In pratis flores, cum terras purpureum ver
Adueniens cœpit vario vestire colore,
Vt deceat multis distincta in partibus: at si
Cuncta papaueribus rubeant, vel cuncta ligustris
Albescant, ingrata oculis fastidia præbent.

Vitium igitur in orati ne exiguum & decet & ad fidem faciendam confert, cum non tantum artis suspicio auditoribus detur.

Virginis & pulchram faciem vultumq́; decorum
Sæpe decet næuus; sed & vt sit, fingitur arte.
Sic etiam facie in pulchra sermonis, & omni
Corpore dicendi vitium irrepsisse probatur
In verbis aut verborum compagibus, idq́ue

Diffi-

Dissimulare loco fuerit non vltima virtus:
Fallitur auditor, dum quam sibi tendier artem
Pertimet, ingenio & cautus sibi prospicit, illam
Neglectam vitio deprenso iudicat, & se
Suspicione mala securus liberat, atque
Te rebus putat addictum, causæquè studentem
Neglexisse modum vocum, sermonis & artem.
Vna mihi iam dicta satis pars creditur eius,
Eloquium quod sermo vocat Romanus, Athenis
Dicta phrasis, cui tota subest iam gratia fandi,
Quæ puri sermonis habet præcepta, sonumq́;.
Altera virtutis tantæ dicenda paratur
Pars, patribus quondam dicta Exornatio nostris,
Quæ rerum splendore solet vocumq́; nitore
Lumina dicendis apponere magna, animosque
Pertentat, non exiguis & viribus ipsos
Expugnat, mirisque modis angitq́; rapitque,
Dum vario voces agitat voluitque rotatu,
Verborumq́; vices & vultus commouet omnes,
Atque etiam dum res variis percellit, agitque,
Atque probat reprobatq́; modis, nec semper eodem
Proponit sensu, nec forma perstat in vna.
Hoc studium fuerit duplex, namque altera cura
Verborum vocumq́; vsus cognoscere, & artem,
Non quam Grammaticus possit præstare, loquendi
Scilicet & recte formas, atque ordinis vsum,
Cuius & in nostris transacta est mentio chartis.
Sed quædam præcepta tibi proponimus, ad quæ
Grammatici non assuerunt, ea munera nostræ
Sunt artis tantum, nam captans commoda vocum,
Arbitrio voluit proprio, componit agitque,
Separat & multis contemperat omnia formis.
Altera non voces tractat, vocúmve figuras

Elocutionis altera pars est exornatio, ea constat figuris orationis & sententiarum.

Has verborum & sermonis figuras nõ esse easdem, quæ à Grammaticis tradũtur, sed quæ à Rhetoricis propriè considerantur.

Altera exornationis pars in sententiarum figuris sita est, de qua suo loco.

» *Sollicitat, sed res ipsas & pondera cuncta*
» *Concipit & varijs effert, monstrátque figuris.*
Ergo verborum est vna exornatio, rerum
Altera, multiplici consistit & vtraque parte:
Quas tibi præscribam, quarúmque exempla docebo,
Carmine quo potero, quod mens amplexa tenere
Et valeat paucis ediscere versibus, & si
Non dulci præscripta tibi sint carmine cuncta.

Repetitio. *Prima mihi occurrit species, optátque canendo*
Exponi imprimis, nam sedes occupat illa
Et loca prima petit, repetit quoque prima loquendi
Principia, vnde habuit nomen Repetitio, Græcis
Antaphora est, partem repetens dicendo priorem: vt,
Alcides Nemees vicit strauitque leonem;
Alcides Hydram ingenio confecit, & arte:
Alcides sæuos Caci restrinxit & ignes;
Alcides arcu Stymphalida monstra peremit;
Alcides casus ac mille pericula vicit.

Sæpius extremum repetit Conuersio verbum,
Anadiplosis. *Hanc Anadiplosin Græci dixere diserti: vt,*
Hannibal Italiam vicit, armísque, dolísque
Vicit, & ingenio constanti pectore vicit.
Complexio duplex verbum vtrinque habet. *Complexa est duplex verbum Complexio, vtrinque*
Principium & finem dicti conterminat, estq́;
Illa loco facies dicendi pulchra decénsque. vt,
Vnde doli fraudesq́; malæ sunt? propter amorem.
Vnde perit pietas & virtus? propter amorem.

Duplicatio. *Sæpius at species, quæ verbum duplicat idem,*
Vt deceat tamen, & crescat sententia, nomen
Conueniens merito huic parti dat duplico verbum.
Vt, Verres quidnam esse potest? quidnā nisi Verres?
Me, me, adsum qui feci, in me conuertite ferrum.
Viuere iucundum est, sed dum sit viuere honestum.

Nam

Nam minus id si sit, non est mihi viuere tanti, Traductio.
Hæc repetita tibi ratio Traductio dicta est;
Iudicio tamen vt deceat tractata probatur.
Articulus multis succrescens vocibus, & quas Articulus.
Nulla tamen nectat coniungens copula partes:
Vt, Veni, vidi, vici: sermone, sonóque,
Vocibus, ardenti vultu, conterruit hostem.
Quæ simili casu referuntur plura, loquenti Homioptoton, similiter cadens.
Illa cadunt, similique modo, noménque receptant.
Commendas hominem tantum mihi laudis egentem,
Quantũ ego cognoui sceleratæ hũc fraudis habẽtem.
Huic similis fermè est species, quando omnia fines Homeoteleuton similiter desinens.
Membra tenent similes, & pars sibi consonat omnis,
Vicinum referens sonitum similémque tenorem.
Inuidiosa mihi sunt, quæ tu cuncta parasti, Exemplum.
Quæ studiosa tibi, & quæ tu tibi pulchra putasti;
Parcius hac tamen vtendum (mihi credito;) forma Modestè his figuris vtendum esse, quæ si crebræ sint, orationem minus grauem reddunt.
Eleuat assiduè repetita hæc sæpe loquentis
Momenta & pondus, doctis neque conuenit vsque
Auribus, hanc nostro repetentes sæpius æuo
Auctores grauitate carent, vt epistola multa
Mondonidæ ostendit tibi præsulis, Aureliúsque.
Mẽbra vocant, quæcunq; breui sunt integra sensu, Membrũ, cuius partes nõ plures quàm tres.
Exiguo & gyro clauduntur & excipiunt se,
Respondéntque sibi, vt nec tu tibi consulis vnquam, Exemplum.
Et facis vt noster rectè sibi consulat hostis
Et patriæ officium non præstas. His tribus vsque
Hæc constare potest membris, nec plura petenda.
Compar adest totidem numeris ornata figura, Compar.
Quæ sibi consimili iungit res pondere vocum: vt, Exemplum.
Bella parant alij, tristes agitántque tumultus,
Festa colunt alij, mensásque epulásq; frequentant.
Paronomon dictum vicino ex nomine ludet, Adnominatio.

Conciliat

Exemplum. *Conciliat dictis venerem, cum sorte locóque*
Accidit, vt quidam Neronem sæpe Meronem
Dauus Terentianus *Dixerat: amentes compellat Dauus amantes.*

Onomatopœia figura. *Est etiam quædam fingendi nomina virtus,*
Quæ voces petit à rebus, sentire putabis
Exemple. *Res ipsas, non verba modo demissa per aures:*
Hinnit equus, rapidique ruunt de montibus amnes,
Rara quidem nos hæc: sed Græca licentia fingit
Vberiore modo; cunctis pars nota poëtis.

Antonomasia figura. *Antonomos propria nil dicens voce, trahensq;*
Exempum. *Exterius nomen; nam si quis dicere Homerum*
Tendit, Mœonidem dicit, dicitve poetam.
Socratis Antonomasia *Et sapiens dulciq; senex vicinus Hymetto.*

Cognatorũ figura. *Cognatis aliud partes denominat omnes*
Vocibus, à propriis tantũ abstinet, haud tamẽ est res
Exempla. *Clara minus, Bacchum cum sentis dicere vinum;*
Atque fruges Cererem, iure hoc agnosce petitum.

Abusus figura. *His similis mihi se demonstrat abusio, cuius*
Arbitrio impropriis est quisquam vocibus vsus;
Exemplum. *Et cognata petit iam certis legitimísque*
Depositis. Numerum dicens pro pondere, pondus
Pro numero, breuibusq; solet confundere parua.

Elipsis verborum. *Sæpe etiam dum festinant, seséque vicissim*
Impediunt, properántque nimis prodire, laborant
Verba, neque integro prorumpunt omnia sensu:
Vnde fit vt desit verbum, cuius tamen ipsa
Postulet officium constans oratio, siue id
Præcipiti affectu dicentibus impediatur,
Dũ feruet trepidatq; nimis mens, linguaq; non quit
Excipere hæc tam multa simul simulacra loquendo,
Quæ cupiens efferre animus, multumq; morari
Impatiens, efferre tamen conatur, at ipso
Impete præripiunt egressus vltima verba,

Prima-

Primaqúe deficiunt, vnde hæc defectio dicta est:
» *Cùm magis affectu atque tono vocisq; tenore*
» *Quã verbis quisquam sese exprimit, aut properando*
» *Dimittit reticetq; aliquid, cuius mihi sensus*
Difficilis nimium non sit: reticentia verbi
Dicta olim, pars hæc multum cognata priori. Aposiopesis, vt ibi reticentia.
Téne ego, te nate o, prima miserande iuuenta,
Téne ego, qui primus Stygios inuisere lucos
Debueram, lethiq; graues habitare tenebras? Exempla defectionis & reticentiæ.
Hoc primæ exemplum formæ. Ast hoc alterius sit,
Per superum sedes iuro, per fulmina magni
Patris, & astra simul radiantia nocte serena, Ad fabulam Apollinis & Mercurij alludit.
Si non fraude mihi raptos fur pessime tauros;
Sed quid opus iurare? dabis dabis improbe pœnas.
Vltima quæ in verbis nobis ponenda figura est, De Metaphora figura, quam permutationem appellat.
Multum habet & veneris, cum certa inducitur arte;
Estq; frequens vulgi sermonibus, inde tamen non
Sit repetenda tibi, temere at tu prouidus illam
» *Iudicio admittas docto, nam sæpe figura*
» *Displicet, ingratumq; facit quod diximus, vt si* De figurarum vsu, iudicium & præceptum optimum.
» *Assidua, aut nimis obscura, aut deducta remotis*
A rebus, nostroqúe nimis distantibus vsu.
Nomen & huic dictum sit permutatio parti,
Scilicet à propriis quando quis vocibus audet
Diuertisse, petens similes res, verbaqúe promit De rebus vnde Metaphora transfertur.
A simili rerum facie & virtutibus iisdem,
Seu vitiis, augétque modum minuitve loquendo,
A viuis ad viua trahens, ad viuáque rursus
Non animata ferens, omniq; carentia sensu;
Rursus ad hæc queis vita deest, viuentia flectit:
Et genere in simili componit inania vitæ:
Vt durum si quis socium silicemq; vocarit Exẽpla Metaphoræ.
Vel robur, rigidóque ferat præcordia ferro,

Mori-

Metaphora non solum in nominibus, sed in verbis spectatur.

Moribus aut sæuis quemquam Lycaona dicat,
Siue lupum fraudésque petat cognomine vulpis,
Seu fluere hunc animo dicat, quicunque timore
Concutitur, namque hæc non solùm nomine ducta est
Forma, sed in verbis etiam sua iura frequentat.
Nec solùm à simili specie dicendo ciemus

Metaphoræ per irrisionem à contrariis petuntur.

Nomina, sed quandoque etiam vel non sine magno
Ornatu petimus contraria nomina rebus,
Ac velut irrisu atque ioco persæpè vocamus
Vrbanum scurram: parcum quoque dicimus illum,
Qui sua turbarit turpi patrimonia luxu,
Multáque quæ longum foret enumerare canendo,
Quæqúe libris variis poteris sermonéque vulgi
Excipere, atque alta doctus componere mente.

Dicit Metaphoram diuidi in eam, quæ propriè sic appellatur, quando translatio in vno vel paucis verbis fit. & in Allegoriā, quæ perpetua Metaphora est.

Quippe etenim ratio vna patet dicentibus, vsque
Et superat cunctas numeróque vsúque frequenti,
Quascunque in sermone vides superesse figuras:
Vt tamen admonitus distinguas singula, désque
Partibus ipsa suis proprias cum nomine formas,
Te breuibus partem duplicémque vsúmque docebo:
Nam si aliena tibi sunt pauca vocabula rebus
Traducta ex aliis, propriisque adiuncta loquendo,
Nec latet ex omni res, & sententia parte:
Sed quædam simulacra sui partésque videre
Permittat, simplex hæc sit Translatio, nota

Exemplum translationis propriæ sic dictæ.

Omnibus. vt florens ætate, & feruidus ira.
Hæc eadem si perpetuo ipsa tenore latebit,
Vndique collatis alienis vocibus, vt non
Sit satis accipere hæc, quæ sunt tibi cumque probata,
Vt certus pateat sensus: sed imagine in illa
Discutienda tibi sint omnia nomina, vt altè
Explicita & veros ostendant singula sensus,
Et finem, quem dicendo respexerat auctor.

Hæc

Hæc tibi dicenda est Inuersio, scilicet in qua Allegoriam Latinè inuersionem vocat.
Verba aliud monstrant, aliud sententia dicit.
Claudite iam riuos pueri, sat prata biberunt. Exemplum Allegoriæ.
Multáque quæ nostris sic sunt cantata poëtis:
Nulla voluminibus sacris repetita figura Allegoriæ vsus frequens in sacris libris.
Est magis, vt vatum libri testantur, & illa
Carmina Iessidæ plectro modulata poëtæ,
Diuinis quando flammis agitantur, & alta
Concipiunt animo mysteria, surgere cernis
Verba per æthereas auras, & crescere in alta
Sydera, principijque sui momenta referre
Protinus; humanúmque omnem peruincere captum. Consilium circa allegoriarum interpretationem, quæ in sacris libris leguntur.
Hæc tibi adoranda imprimis proponimus atque
Non temerè tentanda, priusquam numina supplex
Exores, mentémque petas tam grandibus aptam
Responsis, simul assiduum studiúmque laborémque
Impendas, tecum meditare atque omnia patrum,
Qui doctrina olim celebres pietate probati,
Sedulus euoluas commenta: ô magna beatæ
Et superos meditata choros productio vitæ, Commendat sacrarum scripturarum studium.
Nocte diéque sacras attentè euoluere chartas, *Psalm. 1.*
Auribus atque Deum humanis audire loquentem;
Consilijs superúmque admitti, certáque tandem
Sanctáque doctrinæ veræ præcepta tenere:
Vnde animo lucem admoueas, qua tendere gressus
Et vitæ peragrare vias, possisque labores
Vincere, difficiles casus, atque ardua cuncta,
In superas donec sedes patriámque piorum
Contingat tolli, æternámque habitare quietem.
Hactenus, in verbis quæ sunt tibi cumque figuræ, De figuris & exornationibus sententiarum.
Musa dedit, tentátque alias euoluere formas,
Ornatúsque alios, quibus aut sententia surgit,
Aut meliore modo procedit, & vndique vires

Aut decus & pondus sibi conciliare laborat;
Mille modis varians artem, & fastidia pellens,
Et tentans animos omni peruincere mole.

Interrogatio figura non ad discendum, sed ad vincendum.

In quibus ecce rogat primum se Pysma referri,
Quæstio nomen habet, Musis bene nota Latinis
Forma rogans semper, non vt quid discere tentet,
Non etenim didicisse parat, sed quærere ab hoste
Quo magis impellat quærendo, aut iudicis iram
Excitet, astantes rapiátque trahátque rogando.

Exemplum interrogationis.

An semper fortuna tibi parere Tyranne
Debuerit? quando finem quas ipse parasti
Fraudibus atque dolis impones, vimq; remittes?

Subiectio figura quã Antipophorã Græci vocant, Poeta Præuentionem appellat

Mox huic respondens sequitur Subiectio, cuius
Officium est quod tute petas, vel postulet hostis,
Respondere tibi, atque alios præuertere dictis:

Exemplum Antipophoræ.

Præuentum poteris simul hanc dixisse figuram.
Is ne tibi sapiens, quem si sapientia cultu
Ornaret proprio, numquam tot adire labores,
Diuitias & opes propter vulgíque fauorem
Tentaret, potius peteret secreta, camœnis
Addictus; misero præsertim tempore, quando
Et virtutis honos iacet, & sua præmia laudi
Deficiunt, tantumq; valet violentia fraúsq;.

Exclamatio figura.

Affectu commota venit, seséq; canendam
Obiicit indigno mœsta Exclamatio vultu;
Ora ferens ira candentia, plena doloris,
Compellans fremituq; ciens hominésq; Deósq;,
Tempora, vel mores, ciues, vrbémve locúmve
Résve alias, quibus ostendit se offendier, aut quas
Consulit, atque citat testes, vel postulat horum
Auxilium, tentátque suos lenire dolores.

Exclamationis exemplum in Lutherũ

O superi, quorum numen terræque marísque
Inferníque tremunt reges, auertite quæso

Tantum

Tantum immane nefas, nostris auertite regnis:
Sit satis heu miseros tantis erroribus actos
Germanos, dum Martini præcepta sequuntur,
Deseruisse viam virtutis, certáque iustæ
Præmia militiæ, æternas perdisse coronas.
O superi reuocate precor, miserósque docete
Certum iter, & longè meliorem reddite mentem.

Huic generi affinis fuit Acclamatio, cuius Acclamatio, quæ cõsideratam rem vel causam sequitur.
Officium est, dum res perpendit, iudicióque
Enumerat; rerum causas, momentáque cuncta
Colligere in pondus certum & molimina certa,
Inde monere alios, & pondera cuncta docere.
Vt superas sedes liquisse, atque ætheris alti Acclamationis exemplum de Christi pietate.
Regna beata nimis nullísque obnoxia curis,
Et terras mortali olim coluisse figura;
Et celasse Deum vilis sub imagine serui
Non satis hoc tibi Nazaride! & tot adisse labores,
Tótque homines sanasse ægros, & faucibus Orci
Tot rapuisse viros, placidæ quoque præmia vitæ
Insigni pietate illis tam multa dedisse,
Dúmque doces præcepta homines diuina, quis vnquã
Pondere curarum atque operâ maiore docendo
Perfunctus, vigil & satagens noctúque diúque;
Non satis hoc, sed deformem post omnia mortem
Infamésque cruces, culparum opprobria cuncta
Non dubitas perferre, nec obscurũ subiisse sepulchrũ,
Atque Erebi pallentem vmbrã, noctémq; profundã
Visere & infernas stygiæ peragrare tenebras,
Tantus amor nostri, scelerísque piamina tanta.

His etiam est coniuncta mihi Insultatio, amaro Sarcasmos figura, quam insultationẽ vocat.
Viscera concutiens risu, quæq; exprobrat hosti
Vota, aut fortunam, quæ & res metitur ab ipso
Euentu, non admittens causamve animúmve;

Stultitiam irridens votorum, sæpius autem
Insultationis exempla. *Insultans miseris, quorum tristissima fata.*
I modo & Oceani fluctus & tristia monstra
Neptunum patere iratum, & discrimina vitæ
Vltima pertuleris, mundum peragrando remotum,
Et regna à nostro nimium distantia cœlo;
Ut tumidus rediens auro per crimina parto
In tumidis animam demittas naufragus vndis.
En agros, &, quam bello Troiane petisti,
Hesperiam metire : canit sacra Musa Maronis.

Dubitatio, qua simulamus ambigere quid potissimum dicamus. *Ambigit Orator nonnunquam, quid petat omni*
Ex numero rerum aut vocum, quæcunque sibi sunt
Obuia, pro causæ ratione & pondere quamuis
Multa quidem, tamen ignorat quid nã eligat, & sic
Auget idem, causæq́ modos exaggerat altè.
Nomen & huic fuerit proprium Dubitatio formæ.
Exemplum Dubitationis. Inuehitur in Lutherum. *Qui populos turbat dictis, qui relligionem*
Peruertit, superósque suis in sedibus audet
Sollicitare, nouas faciésque inducere mundo
Nititur, inq́ homines discordia semina miscet,
Sacrilegus ne mihi dicetur? an impius? an ne
Filius Eumenidum? quo tandem nomine possim
Compellare, mihi incertum. nam cuncta minora
Sunt scelere & furijs hominis, quæ nomina cumque
Nota mihi extremas etiam signantia pestes.

Communicatio, siue Participatio. *Sæpius Orator causam communicat hosti,*
Iudicibúsve suis, & cunctos consulit, illis
Proponit causam, & quidnam sibi quisque pararet,
In simili casu positus si fortè fuisset,
Quærit; & hoc pacto proprias defendere partes
Nititur, à simili trahit argumenta periclo;
Nam tibi quod cupias ignosces, si cupit alter.
Communicationis exemplum. *Vt tibi si insidias fieri fortasse videres,*

Inten-

Intendique necem, quam nullo euadere cursu,
Nec ratione alia posses, quàm vulnere, nec tunc
Arma tibi nihil expectanti cætera adessent,
An dubitas torquere tamen quæque obuia saxa? &
Quem non sustineas inimicum comminus impar,
Eminus euites, vetat hoc natura negari.
Dicenda est nostris hæc Participatio Musis.

Multa etiam solet Orator permittere sæpè Permissio figura.
Iudicibus, siue aduersis censenda, vbi causæ
Fidit, & ostendit tantum, nec disputat ipsis
Libera permittens suffragia scilicet, & se
Dissimulans nil velle illis censere, nec vlla
Pondera perspicere, aut neque verbis plura morari:
Hæc & ab antiquis Permissio dicta figura est. Permissionis exemplum aduersus Lutherum.
Ut, quantum foret ô satius, cùm serpere cœpit
Hæc inimica lues, populos quæ perdidit omnes
Theutonicos, tantis obsisteret ante malis, qui Thomas de Vio Cardinalis missus est vt Lutherũ reprimeret.
Missus ad hoc fuerat feruentem vt sisteret ignem?
Dicite vos pia turba patres, perpendite quantum
Tunc melius foret, hanc penitus restinguere flammã,
Unde ortum tanta cepêre incendia, vos iam
Dicite, non etenim hic sum dicere plura paratus.

Iam sese audaci producta Licentia fronte Licentia figura, cũ libertatem in dicẽdo sequimur nullo personarũ respectu.
Flagitat à nobis dici, nec plura morari
Sustinet: expediam quare hanc, nam libera cum sit,
Parendum quidquid cupiat, vel multa ferenda
Infreni quæcunque velit producere lingua.
Hæc igitur persæpè sibi complura licere
Liberius dixisse petit, quàm tempora vel res
Vel persona ferat præsens, cum qua sibi sermo est:
Acribus interdum verbis hæc vtitur, atque
Nil verita exponit, quidquid conceperit in se,
Mox vbi contactos animos præsentit amaro

Verborum ductu, rursus lenire laborat
Atque ita rem tractat, non vt reuerentia causam
Perdat, & imminuat præstantia pondera rerum:
Lenit & hæc rursus, libertatémque loquendi
Temperat, inuidiam causæ quo auertat, & iras
Iudicis inflectat conceptas, commoda tandem
Procurat causæ; dum miscet libera blandis.

Exemplū licentiæ.

Vt te (fabor enim) iudex vitare parabam,
Cùm tibi tam mites animos superesse putarem,
Huius vt inuidiam contemnere posse tyranni
Non posses, facinúsque hominis compescere vero
Iudicio; ast postquam, quasis probitate, rogarim,
Qua mente instructus, quantum ratione valeres,
Et miseris quantum auxilium persæpe tulisses,
Et didici tam multa tuæ præconia laudis,
Iustitiæ quàm sancta tibi sint munera, quàmq́;
Intrepidus sceleri obsistas, felicia dixi
Secula, méque etiam, fateor, dixisse beatum,
Cui tali censore agere, & cui contigit isto
Iudicio, in quemcunque velim, quæcunque profari.

Apostrophe figura cum absentibus colloquimur tanquam præsentibus.

Gratia nec minor est illi concessa figuræ,
Cùm quis sermonem auertit, seriémque loquendi;
Absentésque petit verbis, atque aduocat, vt sic
Opprimat aduersos, affectúsque excitet altos
Iudicibus, causæq́; paret pondúsque fidémque.
Vt priscos vates olim, patrésque, ducésque,

Exemplū Apostrophes. In Lutherum aduocatione Christi & Sanctorum omnium redarguit Lutheri mendatiū, de fide sine operibus.

Et sacris quæcunque leguntur nomina libris,
Discipulósque nouæ legis, teq́; optime Christe
Bacchantis Martini infandos aduoco in ausus:
Vos benefacta simul docuistis iuncta, fidémque,
Et penitus partem dictis sociastis vtramque:

Vterque liber veteris & noui Testamenti.

Nec nisi promissis diuinis crediderit quis,
Et dictis quæcunque liber proponit vterque,

Efficiat

Efficiat quæcunque volet, quemcunque laborem
Expleat; at pereunt, quæ non coniuncta fide sunt:
Mox credat; valeátque fide & transmittere montes,
Et lunam claro possit deducere cælo,
Sed sterilis, nullisque decens virtutibus, omni
Cassus ope ornatúque operum, damnatus abibit
Iudicio superûm æternas habitare tenebras:
Et tamen ausus eras Martine insane docendo
Ignauos fecisse homines, dum præmia nulla
Esse doces rectè factis: quid defuit ergo,
Vt Superos humana etiam curare negares?
Hæc igitur dicenda tibi est Auersio forma;
Quæ subito mutat personam sæpè loquendo.

Rarius aut genus est illud, quo sæpè negamus — Occupatio figura.
Dicere nos quicquam, quod non tamen vsq; tacemus,
Nouimus vt quando, quæ non coniungere causæ
Possumus instanti, tamen & memorata parabunt
Inuidiam aut laudes, & non aliena ferentur
Proposito nobis fini, tunc fingimus illa
Negligere, at manifesta tamen fecisse probamur.
Quidnam commemorem luxus? quid prãdia? cœnas? — Occupationis exẽplum in Lutheri intemperantiam.
Tanta voluptatum commenta? & munera tanta
Luxuriæ, quibus à puero corruptus agebas
Infamem vitam, quam moribus vsque malignis
Ad summam mortis tandem perduxeris horam?
Turpe tuum volumus fatum Martine tacere,
Vt nimio oppressum vino meritoria vidit,
Quod sanus conuiua bibis, caupona iacentem: — Martinus Lutherus in meritoria taberna nimia ebrietate strangulatus est. Author Cocleus.
Scilicet hic hominis fuerat sanctíque piique
Exitus, vt superas ascenderet ebrius oras.
Occupat hæc verbum id, quod prætermittere fingit,
Quare & deductum sortitur ab Occupo nomen.

Sunt aliæ species variandis vocibus aptæ, — De figuris, quas quantitatiuas appellare possis.

Quæ veneres addunt sermonibus, & quibus ipsa
Amplior efficitur sententia, siue velis rem
Augeri aut minui, seu pondera quæque parare;
Aut etenim extenuat rerum momenta seuera,
Aut rursus leuiora parant augere loquendo.

Congeries figura.

¶ Prima mihi occurrit multis circundata verbis
Congeries, & se poscit describier ante,
Cuius & officium fuerit, quæ dicta fuerunt,
Protinus admotis altè producere verbis:
Quæ si non eadem tamen æquiualentia sunto:

Exemplum Congeriei in eundem Lutherum.

Ut populi pacem tu euertere funditus audes,
Túque hominum pergis penitus turbare quietem,
Túque moues fluctus sæuos, turbámque procellis
Obruis, heu miserámque agitas & perdere pergis.

Congeries nõ multa admittit mẽbra.

Nec tamen assiduis verbis oneranda figura hæc;
Bis cumulata iuuat, nec ter repetita nocebit.

Descriptio rerum, figura.

Luce nitens multa sequitur Descriptio, seq́ꝫ
Postulat imprimis efferri, multa datura
Lumina dicendis rebus, nam nulla figura est
Utilior veram naturam exponere rerum,
Actáque & euentus propriásque ostendere partes;
Estq́ꝫ breuis, breuitate tamen quæ commoda multa
Afferat, & dictis quæ pondera certa probandis.

Exemplum descriptionis siue hypotyposis, in Lutherũ.

Non te relligio, rerum sed cura nouarum
Compulit in populis tantos agitare tumultus,
Exitium ô nostri Martine & dedecus æui:
Principibus cessisse sacris, seseq́ꝫ modestum
Præbere, atque alios eadem præcepta docere,
Relligio est. At non populi sibi quærere plausus,
Et rerum turbare modos, maioribus vllis
Non vllam præstare fidem, miscere prophanis
Sacra, nec omnino cognoscere fásque nefásque.
Ambitionis erat modus hic, non relligionis.

Illa etiam non grata minus persæpe figura est, Demonstratio figura siue Subiectio.
Quæ parat ante oculos rem, quæ sit gesta referre,
Vt te audire neges, sed demonstrata videre:
Tantum habet ars vitæ & motus, vt pingere verbis
Vsque adeo valeat res omnes, atque docere
Certius vt nullo possis spectare theatro:
Dúmque agitur res ipsa quidem, si testis adesses,
Certius aut melius rem non didicisse valeres.
Hæc à nonnullis pars Demonstratio dicta est,
Vel quia rem visu spectandam subiicit, est qui
Indidit arte sua ex priscis Subiectio nomen.
" *Iam tuba committit trepidas in prælia turmas,* Exemplum Demōstrationis.
Tela volant, ensésq; feri stringuntur, & ingens
Fit clamor, tristes iactant ad sydera voces;
Pars cadit hic, alij succedunt, perdidit ille
Crura manúsque, alius pedibus protritus equorum
Corruit hîc, animamq; vomit cū sanguine, & huius
Occupat hasta fugam, tenet & tellure refixum,
Vndique spirantûm gemitus animásque trahentûm
Auditur, feruent sæuo loca singula Marte.
Gratia nec minor est cum quis conclusa latenti Emphasis, Latine Significatio.
Cortice verborum superantia sensa relinquit,
Suspicione mihi mage quàm sermone probanda;
Significatur enim res verbis, non tamen omni
Exprimitur parte, & maior sententia dicto est.
Emphasis est Græcis, quæ & Significatio nostris.
Fitque per ambiguum verbum, quod vertis ad vsum
Ipse tuum, fitq; excessu & grauiora loquendo
Vt leuiora probes etiam; fit sæpè sequela Emphasis interdum per consequentiam intelligitur & explicatur.
Et rationis ope ex dictis non dicta legentis;
Interdum sermo inceptus præciditur antè
Quàm res clarescat, sed non obscura relicta est.
Vsque adeo, vt certum nequeas deprendere sensum. Exemplum emphasis in Lutherum.

Quid tibi cum dominis, tibi cum Martine tyrānis?
Si tibi relligio est cordi, non illa fauore
Indiget humano, humanis non viribus illa
Nititur, è cælo illapsa est, mortalia temnit,
Quis te Principibus sociauit Iudicibúsque?

Emphasis sic colligitur, cùm tu Principibus operam dares de tyrānide, aut terrena dignitate cogitare videbaris.
Cōformatio figura.

Fingimus interdum voces absentis amici,
Verbáque suscipimus necdum prolata, modósque
Illius, quem nos dicentem ad nostra citamus
Iura; eadem ratio est, cum rebus fingere voces
Nitimur, aut formam quibus hæc natura negarit:
Hoc iuuat imprimis, & multum conficit, arte
Si tamen atque loco proprio & ratione petatur.
Et fuit à nostris hæc Conformatio dicta.

Cōformationis exemplum.

In Lutherum.

Christus, vt, in terris si nunc foret, vt fuit olim,
Tunc cum Discipuli lino ratibúsque relictis
Non ad desidiam, nec ad otia fœda vocantem
Feruenti affectu Dominum studióque sequuntur;
An Martine putas istis te agnosceret ille,
Artibus audentem populos subuertere? Iam te
Reijceret, vacuámque fidem, & non sancta monētem
Otia reiiceret seruum mercedis iniquæ,
Sæpe vocans porcū immundūq; canemq; prophanū.
Nec tamen est absens Christus, auditur ab omni
Nunc populo, exagitans & te Martine, tuámque
Doctrinam infernis ductam de sedibus, inq;
Infernas referens sedes, mendacia fassos
Quosque tua, & cælo proclamat Christus ab alto,
Clamat Euangelium verbi vox viua superni,
Aeternúmque pijs solamen, luminis alti
Lucida fax clamat, te te Martine furentem:
Et mihi inurentem infami mendacia lingua
Exagitent furiæ, nec nostri muneris vnquam
Túque tuíque feras ingentia præmia, qui me

Conta-

Contaminare mali commento audetis iniquo.
Pingimus interdum faciem verósque colores — Effictio figura.
Personæ, cuius conamur dicere causam;
Membráque formamus dictis, cum scilicet hac ex
Parte modum ac vires atque argumenta putamus
" *Addere materiæ nostræ; nam sæpè videmus*
" *Corporis ex specie mentem: faciéque notamus*
" *Affectus motúsque animæ, quæ sæpius inde*
" *Proditur, & certo indicio spectanda patescit.*
Illáque ab officiis Effictio dicta figura est.
Frons breuis, & fusca cernendo lumina, nares — Effictionis exemplum.
Persimiles satyris, rictus diductus, acutis
Dentibus, atque color fuscus, & totius vsque
Corporis & motus species ac forma ferina,
Quid nisi inhumanos potuit promittere mores?
Per certos nunc verba gradus ducuntur, habentq́; — Gradatio.
Ponderis haud minimum, ratio nam crescit eundo,
Atque parat vires, additque affectibus artem.
Hinc nomen cepit forma, atque Gradatio dicta est.
Quis modus est vitiis? si quidquid criminis acres — Exemplum Gradationis.
Concipiunt animo iuuenes, exponere tentant?
Exposita atque patrare licet, quæcunque licebunt,
Hæc possunt, nec quæ possunt fecisse morantur,
Nec reprobant factum patres, neque iura coërcent?
Ordinis interdum venus est, vt parte priori
Exposita, ad reliqua accedas, quæcunque parabis — Series, figura quæ partitioni seruit.
Dicere, tunc breuiter repetas quæ dixeris; & quæ
Sunt dicenda, breui tentes proponere summa:
Hactenus audistis, quali pietate caleret
In patrem ac fratres Iacobi filius; at nunc — Exemplum huius figuræ. Alludit ad historiã Ioseph. Genes. 37.
Insontem in puerum fuerit quæ iniuria fratrum,
Et scelus, exponam, quod nulla Tragœdia vincit.
Nec minor est vsus, cùm quis producere verba — Epanorthosis, siue correctio.

De re quacunque incipiens, cupit addere ad illam
Forte minus verbum aut maius, pro pondere causæ:
Tunc simulat se verba prius damnare relata,
Et propiora loqui posse, & se corrigit, addens
Particulam quæ correctum denunciet, inde hæc
Correctionis exemplum. *Forma capit nomen Correctio: dicere si quis*
Sic velit: Egregium miserunt Numina regem
Nunc populis nostris, patriæ at dixisse parentem
Sit melius, qui tàm assiduus iam ante omnia curat
Rem populi, oblitus quæ sunt sua commoda cumque.
Parenthesis siue interpositio. *Nota nimis vulgo est alia ac protrita figura*
(Nec dicenda mihi, lex id nisi posceret artis.)
Continuos sensus quæ sæpè intercidit, atque
Inserit vsque breuem sensum, quo cætera clara
Sint magis, ac sine quo tamen haud obscura fuissent.
Huic ego Romanum facio Interclusio nomen.
Exemplum Parenthesis. In Lutherum. *Nota magis Græco est, nam dicta Parenthesis illis.*
Sæpè ego (nam memini puerum me audisse recentem
Esse ignem) in populis incendia magna timebam.
Atque vtinam tunc nascentes extinguere flammas
Posuissent .i. cessauissent. *Qui potuit vellet, (potuit quis,) tunc posuissent*
Hæc mala, iam pacem coleret pia turba quietam.
Antitheton siue cõtrarium figura, quã pugnam appellat poëta. *Contendit persæpè aliquis contraria iactans*
Verba, nec exiguam venerem solet illa figura
Addere dicendis, & vires protinus auget;
Sed tamen hanc partem multum rationis egëre
Dicimus, vtq; illis formis vtare modestè,
Censura de figurarum vsu. *In quibus ars nostra ostendit præconia laudis:*
Hoc etenim stulti peccant, quæcunque figuræ
Partem aliquam veneris didicere & laudis habere,
Obnixè incumbunt his solis, ordine nullo
Inculcant, nec verba sciunt nec tempora rerum
Eligere, hinc pariunt fastidia sæpè odiúmque

Parti-

Partibus his multùm laudatis; nam videas tu
Oppositis qui semper amant contraria verbis
Congerere assiduis concursibus, atque parare
Prælia verborum, turbis ingentibus vsque
Extructas acies, veluti committere bella
Rhetoricum sit opus solummodo, præterea nil;
" *Quo magis ingenio tibi sunt atque arte regenda*
" *Hæc, quæcunque vsu sunt inuidiosa frequenti;*
" *Nec videare sequi vulgus, neu linquere causam.*
Sic ergo Antithetis propriis suadebimus vti,
Non vt in Antithetis ratio sit tota loquendi,
Qui nocet, ô patres, socius dicetur an hostis?
Christicolam ne voces hominem cuicunq; supersunt
Diuitiæ, ast inopi saltem dare nolit amico
Quo vitare famem possit, quo frigora pellat?
Is tibi Christicola est, an Mauro sæuior omni?
Hanc vocat Antitheton tibi Græcia tota figuram:
Nos etiam proprio dicemus nomine Pugnam.
Grammaticis est illa etiam notissima forma,
Non spernenda tamen dicenti: munera cuius
Hæc fuerint, vt quæ numero proponere nullo
Vocum posse putet, satis ac sit nomine ab vno
Ostendi tamen ambage & molimine vocum
Efferat interdum causa ducente decora:
Non vnquam vt variet ratio repetita loquendi;
Simplicis interdum defectu vocis ad artem
Apposita, aut metri ratione aut carminis vsu;
Sit tamen hæc virtus, vt quando id cogat egestas
Dissimules, & sponte tua videare petisse.
Id fiet si tam gratis ambagibus vti
Noueris, vt simplex etiam si nomen haberes,
Esse magis credas gratum atque optabile, quod tu
Pluribus ostendis verbis spatióque moraris.

Vt pa-

Multis imperitis contraria siue antitheta frequenter in vsu esse.

Antitheton exépla.

Periphrasis siue circumlocutio figura.

Causæ, quare circũloquutionibus vtimur: decorum, variatio, necessitas.

Exemplum Periphrasis.

Vt patris æterni pignus, si dicere Iesum
Aut vis hunc pura de virgine promere natum,
Aut hominum præceptorem, vitæque magistrum.
Cuncta decent, et rem signant, animúmque lacessunt.
Circuitus patribus dicta est hæc forma Latinis.

Expolitio figura.

Iam multis ornata modis dicenda figura est,
Quæ se expectandam demonstrat sæpius, ac non
Fastidita manet, faciem nam promit eandem
Ornatam vario comptu, vt tu cernere dicas
Nunc aliam atque aliam; tantum sit fallere, & arte
Decipere incautos sensus, sed & addere vires
Illa solet rebus magnas, & lumina verbis:
Fit repetendo iterũ atq; iterũ, quæ pulchra videntur;
Sic tamen, vt repetat res ipsas, verba, modúmque
Dicendo inuertat, fugiens fastidia cuncta.
Immutat numerum vocum, deducere docta
Rem verbis vnam multis, & cogere in arctum;
Nonnunquam asscitis aliis inuertere primas
Illa cupit voces, nonnunquam vocibus iisdem
Ordine mutato variat, sed & omnia vertit,
Nempe modos & verba simul permutat, & ipsum
Dicendi affectum, atque alio pronunciat ore.
Vnde illi, quia tanta potest variare loquendo,
Atque polire etiam, venit estq; Politio nomen.

Expolitionis exempla.

Vt mihi nil potuit te Gaspar charius esse,
Nec animo iucunda magis quæcunque voluptas
Esse meo potuit, quàm téque videre, frui te:
Nec mihi vita fuit potior, quàm dulcia tantæ
Munera amicitiæ, quam nos non diuitis Indi
Delitiis, non imperio postponimus vlli.

Sentẽtia, quæ Græcis Gnome.

Vtilis ad vitam superest Sententia, laude
Nominis ipsa sui multum celebrata, petensq;
Non solùm audiri, sed & alta mente reponi,

Vtilitate

Utilitate sua precium promittere honestum,
Et dare, non fallax, ac plurima commoda multis.
Illa breui vocum numero præceptáque vitæ
Optima demonstrat, momentáque maxima rerum,
Atque decus grauitatis habet, cum pondere vocum.
,, *Ut nihil inuita pulchrum, si non sit honestum:* Sententiæ exẽpla.
,, *Innocuus quisquis fuerit, fortissimus idem est.*
,, *Nil timet in vita, quicunque timere Deum scit.*
Illa locis inspersa suis multúmque decoris
Et fidei multum dicendo & ponderis addit.
Ultima dicenda est nobis, sed magna figura, Cõmoratio figura.
Quæ struit atque parat toti fulcimina causæ,
Et neruos venásque omnes sermonis habendi
Roborat, atque Oratorem confidere cogit:
Audacésque animos addit, vt vincere tandem
Conetur, firmúsque velit persistere cœptis.
Huius erit ratio & virtus, vt rebus in illis
Quas tibi præcipuè dicendo profore credas,
Sæpius insistas, repetásque, & corpore toto
Sermonis vires hinc cunctis partibus addas:
Vt pars nulla tibi toto in sermone vacare
Viribus his possit neruis & sanguine, per quæ
Vita subest, paritúrque tuæ fiducia causæ:
Sæpius hoc repetas, volumus: multúmque moreris,
Unde tuis speres fore maxima commoda rebus,
Inde habet hæc nomen ratio, quia semper in illis
Fit mora præcipuè rebus, quæ maxima nobis
Fulcimenta parant, Con- dicta moratio quõdam est. Con- dicta moratio) per Tmesim. i. commoratio dicta.
Exemplum si forte petas breuitate ferendum,
Haud facile & promptũ est ostẽdere: nã modo cunctis Exemplum Commorationis non potest breuiter assignari cũ figura hæc per totam orationẽ spargatur.
Partibus infundi hanc formam sermonis habendi,
Dum tibi describo, memini dixisse: nec vnum
Occupat illa locum, nec sede moratur in vna.

Sed ta-

In sacris libris Cõmorationis vsus frequentissimus est.

Sed tamen in sacris dabimus pulcherrima libris
Exempla, & manifesta quidem, repetitáque sæpè,
Nec minus in causis ciuilibus omnia passim
Sunt huius generis conferta exempla, patronos
Quoslibet antiquos si consulis, vt Ciceronem
Sæpius audieris, dum pellere crimina tentat,
Protegere & causam curat Milonis amici,
Sæpius id repetit, vim vi propellere ius est.

In Psalmis commoratio frequens, præsertim in misericordia imploranda.

Et sacra Iessiadæ si voluas carmina vatis,
Inuenias dum sæpè Deum supplexq́ precatur,
Auxiliúmque petit, veniámve, & numina placat.
Sæpius vna illi totis clementia libris,
Et miserata malis nostris mitissima patris
Viscera, sæpè illi hæc pleno versantur in ore.

De cõfutatione eius vsum, vtilitatẽ, & difficultatẽ principio indicat.

Nec vero satis est propriam defendere causam,
Argumentorum & tibicine sustentare;
Et struere id, quod quæris, opus, partesq́ tueri
Sæpe tuas; si non, hostis quæcunque pararit
Arma, cauere queas; clypeóque retundere forti:
Atque retorquere interdum, iaculatáque contra
Irrita fecisse; hæc artis pars maxima, paucis
Concessa est. Nam qui accusent vel crimina, multos
Inuenias, vel qui laudent quæq́ optima, vulgò
Sæpe Oratores videas, non indiga tantis

Accusator paucioribus indiget, quàm defensor.

Viribus ingenij est pars hæc, fluit obice nullo
Ipsa sibi, cursuq́ suo prolabitur vsque;
Nititur in vero ratio hæc, capit inde modumq́,
Contenta & numerare gradus, speciesq́ malorum,
Siue boni partes, multum fiducia præstat
Dicenti, & persæpe solet clamore ciere
Numina, iudicium, testes, & tempora, mores.
Ordine neglecto, atque arte, & tamen vsque perorat.
At patronus erit multis instructior armis,

Arti-

Artibus atque aliјs, varius quarum indiget vſus;
Nec ſatis eſt proprijs rationibus omnia poſſe
Confirmare, ſed aduerſis obſiſtere telis
Eſt opus, & propulſare & molimina cuncta
Diruere, quæcunque paret producere contra
Accuſator, vt & propriam defendere partem
Poſſit, & egregij laudem præferre patroni.
Priſca tulit raros ætas defendere doctos.
Nam facile & pronum eſt & res, & crimina, verbis
Exagitare malis, ducit natura loquentem,
Ipſáque inhumani facti indignatio clamat.
Mille modos formáſque mouet, variaſq́ figuras Confutationis formæ.
Defenſor, cùm ſæpe neget minuát ve probata
Crimina, ſæpe etiam culpam traducat in hoſtem,
Molliat interdum, nonnunquam rideat altè,
Ridiculúmque docere paret, quodcunque probarit
Accuſator & infeſtet perſæpius ipſum,
Multáque deſpiciat dictis, quæ magna fuiſſe
Dixerit alter, & inuertat quæcunq́ nocere
Crediderit, doctus non cedere viribus vllis.
Hæc variis dictata olim pars vocibus, vt quæ Confutationis nomina, Confutatio, Depulſio, Infirmatio.
Confutet, crimen pellat, contrariáque arma
Infirmet, ſic ducta tenet ſua nomina verbis.
Non alios tractare locos, aliúdve monere
Argumentorum pondus, dum diruit, atque
Infirmat, ſolet Orator; ſed fontibus iјſdem
Confirmat proprias cauſas, hoſtique repugnat, Confutationis iidē loci ſunt, qui & inuentionis.
Vnde nouam præceptorum non ponimus artem: Confutationem tribus paramus modis, aut obiecta frāgendo, aut minuēdo, aut molliora reddendo.
Sed tamen & finem triplicem proponere ſueuit
Rhetor, vt aduerſæ deuitet vulnera plagæ;
Aut etenim penitus frangit iaculata negando,
Aut leuiora facit, verbis aut mollia reddit. Negamus interdū propoſitionem, nōnunquam vero cōſequentiam.
Protinus obiectum crimen reprehendere tentat:

Sin mi-

Sin minus id possit, mendose colligis inquit:
Et tibi concedam partes fortasse priores,
Posteriora sequi ex ipsis tamen abnuo: vel si
Id sequitur; tamen ostendam leuiúsque, minúsque
Esse quod intendis, quàm tu fortasse putaris.
Téque adeo tragico affectu, cumulóque loquendi
Obruere astantes aures, non vincere causa.
Eripuit sic sæpè reos ingentibus vsque
Criminibus, gladiísque exemit; colla catenis,
Compedibúsque grauem dissoluit, libera misit
Crura manúsque necem metuentis, & vltima fata:
Vel leuiora dedit pœnarum pondera dictis,
Mitius exilium, facile & reuocabile iussit.

De Peroratione, quæ argumentorũ enumeratione breui & affectibus cõstat.

Pondera dicendíque modos perstrinximus omnes,
Quæ loca tentari deceat, quibus vtier ausis,
Et quibus expediat quæcunque effingere formis
Argumenta, quibus propriam fulcire paretur
Aut contra aduersam penitus prosternere causam.
Principiis quibus vtendum, quæ exordia, quóque
Iudicio ponenda, satis iam diximus antè.
Nunc opus ingenio, doctam nunc quærimus artem;
Quæ totum demonstrat opus sub fine decenti
Claudere, pondus enim multum momentaq; magna
Finibus orandi concessa; & sæpè videmus
Qui totum turbauit opus, disiectáque toto
Corpore dicendi lacerauit membra, sub ipsum
Correctùs finem placuisse, & cuncta tulisse
Præmia conceptæ causæ: rursúsque notaui
Quàm multos, quibus orando sua præmia iam iam
Cessura, & merito melioris debita causæ
Eripit artis egens ingratus & exitus: Ergo
" *Non satis orasse ex arte est, nisi & arte perores.*
" *Finis enim & quæ sunt cura concepta recenti*

Promptius

Promptius inuadunt, mentiq; tenacius hærent:
Dum non plura putat sibi iam spectanda, nec vsque
Distrahitur longis auditor cursibus, ac iam
Sentit adesse modum, cupit & meditanda referre,
Et referenda aliis causæ momenta tenere.

Summa perorandi ratio speśq; vltima, (quæ non Prima perorationis pars breuis argumentorum summa.
Fallat, & incerti euentus discrimina tollat)
Constiterit duplici cura; namq; altera pars est,
Enumerare gradus causæ, & fortissima quæque
Argumenta breui motu præstringere, non quod
Sermonem repetisse pares, atque integra rursus
Verba modosq; omnes dicendo volueris, sed quod
Quidquid habet vel momenti, vel ponderis ipsa
Causa, vel ingenio quidquid coniungere causæ
Contingit reparare iterum faciliq; figura
Perpendenda iterum artifici proponere summa:
Vt quæ ostensa prius variis sunt partibus, atque
Fortassis leuiora aliis sunt singula visa,
Nunc vires cumulata suas, sibi mutua iungant
Officia, & turba vincant, & cedere cogant.
Altera cura animos magnis affectibus vsque Altera perorationis pars, affectuum concitatio.
Perturbare, nec in solis rationibus omnis
Vincendi vis semper inest: nam libera mentis
Portio, quæ imperium nostri solet vna tenere,
Concipit interdum ratione negante figuras,
Quas amat atque vltro sequitur, seq; afficit illis
Vsque adeò, vt multum assiduo defessa labore,
Dum meliora docet ratio, dum plurima ponit
Fundamenta boni, incassum se intelligat vsque
Sudasse, atque gemens cedat, potiusve trahatur,
Tantum habet arbitrij, tantum imperijq; voluntas
Humana, vt postquam rerum conceperit vllos
Affectus, ratione vlla, neque viribus vllis

Succumbat, non si sæui tormenta tyranni
Intentent, mortemq́; trucem per vulnera, non si
Dedecus; externis tandem non viribus illa
Eruitur. nisi paulatim quos induit ardens
Exuat affectus, aliamq́; effingere formam
Incipiat. Sed qua possis molirier arte
Hoc opus, inq́; tuas partes perducere mentem
Alterius, discenda breui præcepta docebo.

Optimum præceptum ad quamcumque causam perorandam, vt Orator non alienam esse putet, sed suam.

Principio quæcumque tibi tractanda paratur
Causa hominum, vel causa Deûm quæcũque mouẽda
Suscipitur, cupiam tantum tibi tradere curæ,
Vt propriam penitus credas, vt nil alienæ
Partis habere putes, tua sit, tua tota, nec vllum
Participem facias tecum, siue vtile quid sit,
Ordiri quodcumque paras, vel inutile; quidquid,
Quidquid erit tandẽ, quemcũque & cedat in vsum,
Finge tuum penitus, nec quicquam cura tepescat
Vlla tibi, quamuis fuerit qui vel sua vel se
Tradit agenda ferox inimicus, durus & hostis,
Vel Scytha, vel Turca immanis, vel barbarus hospes,
Sit quicumque, vel inuisus patriæq́; tibiq́;
Suscipienda tibi vel non est causa patrono,
Vel semel vt suscepta, animo tractanda fideli.
Non frustra propriam causam tibi credidit, is qui
Commisit tibi se totum, auxiliumq́; fidemq́;
Implorare tuam voluit: tu concipe talem
Talem animum, qualis deceat sanctumq́; bonumq́;
Veracemq́; virum; fortunam protinus omnem,
Et miseros casus, & mentem ante omnia totam
Alterius vestire tibi, tua ducito cuncta
Commoda, damna, malum, iacturã, spẽq́; metumq́;,
Et quodcumq́; potest animo superesse clientis,
Hoc patronus habe; nostram vel protinus artem
Mitte,

Mitte, nec è nostris te quisquam dixerit esse
Discipulis, Oratorem qui ante omnia iustum
Optamus, fortemq́; animo, semperq́; fidelem.
Iamq́; adeò si sancta tibi suscepta Dei sit
Relligio, & Diuina paras euoluere scripta,
Atque fidem populos præceptaq́; sancta docere,
Offensumq́; patrem vitiis, & iusta minantem
Supplicia, aut blandis ad maxima dona vocantem
Vocibus, & miseros homines meliora monere
Ipse velis, maiora tuis hæc credito rebus.
Nec tantum vel vita tibi, vel munera vitæ
Omnia, vel patriæ charæ, vel sancta parentum
Sit pietas, quantum fuerit sanctissima diuûm
Relligio, & curanda tibi maiore labore &
Viribus humanos nimium superantibus ausus.
Maxima præcipimus (fateor) maioraq́; nostro
Conatu, speranda tamen: nam sæpius illa
Vidimus in terris fieri, si sacra reuoluas
Carmina, si historias, si cuncta exempla priorum:
Inuenies miranda tibi spectacula rerum,
Spiritus vt quondam cælo delapsus ab alto
Pectora Diuino afflatu penetrata virorum
Iusserit humanis incognita viribus vsque
Tentare, & tentata etiam peruincere, quæ tunc
Et Reges, populiq́; omnes, rerumq́; periti
Mirati victasq́; manus animosq́; dedere.
Qualia non nostris etiam sperare negatum
Temporibus, modò mens adsit pia, mensq́; timore
Plena sacro, quam non rerum vesana cupido,
Vel misera ambitio, luxus fastusq́; superbi,
Nullave terrenæ vitæ vnquam commoda tentent;
Sed moueat virtus, moueat reuerentia Diuûm,
Veraq́; totius perfectaq́; commoda gentis.

Maiori cura suscipiendas esse diuinas causas, quàm si ipsius Oratoris essent propriæ.

Ad maximos & honestos conatus prouehendos, Diuinam gratiam paratam esse.

Quisquis & hanc mentem affectu studioq; pararit,
Accipiet maiora animo iam munera ab alto
Aethere, quæ humanis iubeant tentare periclis
Maiora, & tentata modis peruincere magnis.
Siue ergo diuina paras exponere dictis,
Concipe maiores humanis spemq́; animumq;.
Atque minora puta cæli quæcumque sub axe;
Vt cura, studioq́; pio, sanctoq; labore
Relligionis agas causam, rectèq́; perores.
Siue agites hominum suscepta negotia quæque,
Nulla minora tuis vel non aliena putaris;
Tunc natura tibi affectus animiq́; parabit
Irritamenta, & flammas quibus ipse mouere,
Et turbare queas, mentemq́; impellere magno
Impete iudicibus, turbæq;, omniq́; coronæ,
Et trahere inuitos etiam, potiusq́; sequentes.
Ipse tibi propriam cùm tu rem feceris, & cùm
Affectus prius ipse tibi conceperis altos:
Vt doleas verè vt verè indignatus, vt omni
Lætitia in rebus lætis correptus aperta
Pectora demonstres dictis, animiq́; furores
(Cum iusta ratione tamen) viuasq; querelas,
Natura monstrante vias, expone, modosq́;,
Fingere quos nequeat, nequeatq; ars vlla docere.
Nulla igitur præcepta dabo, quibus ipse mouere
Alterius mentem valeas, sed protinus vno
Omnia concludam. Propriam bonus indue mentem,
Qualem optas aliis, tua tunc fortuna tuusq;
Continget reliquos animus, communia coget
Esse tibi atque illis cuncta infortunia, casus,
Cæteraq́; humanam penitus variantia vitam.
,,*Cogit enim natura homines communibus vsque*
,,*Motibus impelli, seu gaudia, siue dolores*

Optimos & commodissimos affectus spontè erumpere in illis qui suas agunt causas.

Summa totius tractationis & documenti.

Ostēdit hominibus à natura tributum esse, vt alii aliorum fortunis & miseriis moueantur.

Vita

" *Vita ferat, causas & cuncta pericula iungit.*
" *Et facile alterius damnum tristesq; ruinæ*
" *Peruadunt sensus nostros, & mutua tentant*
" *Pectora: concessum sed si non cuncta leuare,*
At sentire tamen nulli credam esse negatum.
Ostendunt lachrymæ ac risus, quæq; omnibus insunt
Argumenta, pari affectu similiq; dolore
Exerceri animos hominum, multumq; moueri.
Ergo cura duplex fuerit, studiumq; laborq;,
Dum finem fecisse paras sermonis habendi, Summa eorũ quæ præcepta sunt erga perorationem.
Enumerare modos causæ, & momenta referre,
Atq; animos mollire hominum, compellereq; altis
Motibus, inq; tuæ affectus effingere mentis.
Hæc mihi peruincet demum, hæc oratio palmam
Eripiet, quæ clausa graui fine atq; decenti est.

RHETORICORVM
LIBER IIII.

Hactenus de arte Rhetorica, de caussarum locis, de orationis partibus: nūc de ipso agit Oratore.

QVÆ causæ, quibus eruere argumenta locisve,
Qua serie inuentis vti, quæ verba petisse
Conueniat, quibus exornentur & omnia formis,
Diximus, & quales fines quæque vltima poscant.
Nunc Oratorem qualem, quantumq́ patronum
Optemus, facile expediam tibi carmine tantum.
Tuq́ adeò, quem nostra colit celebratq́ camœna,
Adsis præclarum cui dat sapientia nomen,
Hesperiæ decus eximium doctissime Iani:
Quem pietas, quem sancta Deûm reuerentia magnū
Efficiunt; quem rara facit doctrina colendum;
Qui cunctos virtute trahis, sermone diserto
Perducis, magnoq́ tibi coniungis amore.
Te spectata diu probitas, & cognita multo
Tempore, & assiduo exemplo sapientia diua
Sublimem excelsis Iani posuere cathedris,
Et formanda tuo exemplo monitisq́ dedere
Pectora, mentem, animumq́ excelsi principis, in quē
Incumbit moderanda olim pars maxima mundi.
Namq́ vbi dispositis per regia gesta Philippus
Decedet serus terris, & sydera tandem
Pondere lassatus rerum melioraq́ regna
Atque decus cæli meritum, æternasq́ coronas
Sponte petet lætus vita satiatus & annis,
Carolus imperij moles, & pondera regni
Suscipiet, referetq́ & auum, referetq́ parentem:
Hesperiæ desiderium numen quoq́ duplex.
O tibi quæ doctum tentabunt gaudia pectus,
Cum celso vectum curru grandæuus alumnum

Honoratum Ianiū genere nobilissimū Caroli Hispaniarū principis præceptorem hoc in libro laudat, & Oratoribus imitandum proponit.

Cùm

Cùm videas nixum solio, cùm sceptra tenentem;
Tunc, quæ iam magni duce te moderamina regni
Iustitiam atq; fidem didicit Diuûmq; timorem,
Exercere paret, præceptaq; sancta referre,
Pectore quæ tenero nunc Iani sculpis, & altè
Insinuas, regemq; paras formare futurum.
Da facilem mihi te, vatiqúe ignosce volenti
Artibus ex multis quibus es tu maximus, vnam
Dicere, & ingenuos animos mentesqúe docere.
Et patere hic, dum Oratorem depingere conor,
Te mihi præsentem fieri, exemplarqúe colendum
Dede tuum. Nam si vultus verosqúe colores
Expressisse tuos, nobis iam forte negatum
Ingenij culpa exiguæ & virtutibus artis;
Si tamen & primas vmbras ductusqúe mouemus,
Inuariata tuo figentes lumina vultu,
Hoc sat erit, non vt Ianij componere laudes,
Et faciem pinxisse ferar, sed vt optima dicar
Ipse Oratoris posuisse exempla diserti.
Iamqúe alij vates, quibus & natura benigno
Carmina concessit fluxu, tua facta canendo
Effigiesqúe tui veras, miranda parabunt
Edere longinquis etiam spectacula regnis,
Aeternasqúe suo capiti peperisse coronas
Certabunt, tua facta omnes laudesqúe canentes,
Diuite materia inuenta, cunctisq; parato
Munere, & ad facilem palmam laurosqúe vocante.
Nec minor hæc sit cura mihi, si carmina Musæ
Vberiora dabunt, & tantis commoda votis.

Translatione ex pictura ducta extenuat ingeniũ suũ, & Honorati laudibus celebrandis impar esse fatetur.

Imprimis quicumq; voles Orator haberi,
Mentem animumqúe tuum magnis virtutibus omni
Ornabis studio, tibi sit sanctissima semper
Iustitia; humanosq; simul quæ temperat actus,

Oratorem virum bonum esse oportere dicit. Omnes virtutes perstringit quibus Christianum Oratorem ornatum esse vult.

Atq; modū rebus statuit virtus, quæq; omnia perfert
Fortunæ tormenta manens immobilis, atque
Erecta ceruice omnes contemnere casus
Sueuit, & immotis oculis prospectat Olympum.
Nam cui causa hominum cedat, cui causa Dei sit
Suscipienda, bonumqúe paret suadere, malumqúe
Dissuadere petat, cui fas, cui iura parantur,
Cui fuerit commissa olim sanctissima legum
Maiestas, cui templa Deûm, qui publica cuncta,
Qui scelus inuisum accuset, qui sæua nocentum
Pectora conturbet dictis, quem vita reorum
Fortunæqúe omnes tangant, seseqúe tuenda
Commendent lachrymis multis & supplice voto:
O qualem decet esse virum iustumqúe piumqúe!
Non illum sæui imprimis tormenta tyranni
Terruerint, non ambitio neque inania vulgi
Munera, falsus honor, vanæ & præconia laudis
Tentabunt; procul omnis amor, odium procul omne,
Spesqúe metusqúe, atque omnis opum vesana cupido.
Qui simul vt suscepta bonæ molimina causæ
Arripuitqúe, humerisqúe suis conamine multo
Imposuit, fulcire parans sancteqúe tueri,
Irruat opposito ventorum maxima flatu
Tempestas, feriant immensi sydera fluctus,
Terga premant hostes, clamor strepitúsque fragórq;
Terreat incerto sonitu, iámque ingemat axis
Orbis, & ipsa poli moles disiecta ruinam
Ostentet, iámque astra cadant, iam sydera lucem
Cuncta negent, obscura oculos nox occupet omnes;
Impauidus tamen obsistet, susceptaqúe numquam
Pondera deponet, sonitum vanósque fragores
Contemnet, nec terga dabit, nec flectere recto
Tramite cogetur, nec respexisse, nec vsquam

Vel vultus variare ſuos, vel lumina tandem
Mouiſſe, erecto procedet vertice, & vſque
Integer optatum perſiſtet quærere finem.
Prima igitur ſit cura tibi Diuûmque timorem
Imbibere, atque altè pietatem condere in imis
Viſceribus: metus ille ſacer ſanctóſque bonóſque
Efficit, atque homines nullos, nec tartara ſæua
Is timuit, cui ſancta calent. Diuûmque timore
Pectora tentantur, firmo tutiſſima vallo
Corda parat, viréſque, inuictaq́ robora mentis.
Tum ſtudium formare animum virtutibus illis,
Quæ iuſtum, ſanctumq́ virum cunctiſque probandũ
Omnibus oſtendant: nam quamquã ex Rhetoris arte
Virtutis præcepta dare atq́ oſtendere, non ſit:
Attamen & ſanctos mores & pectora pura
Vendicat ipſe ſibi Rhetor, qui quærit honeſtum
Diſcipulum, patriæq́ bonum populiſq́ ſuis, &
Religionis onus dignumq́ aptumq́ ſubire.
E ſuperis delapſa olim Suadela feroces
Compoſuit gentes, populoſq́ ad iura vocauit,
Atque hominum genus in propriam properare ruinã
Auertit, vetuit cædes & robora duri
Pectoris amouit, cantu lenita coëgit
Cedere, & ad placidæ traduxit commoda vitæ:
Tantum adeò potuit placido ſermone mouere.
Diuinas artes tandem diuinaq́ cedens
Munera virtuti diuæ ſeruanda reliquit,
Inq́ hominum vitam & mortales tradidit vſus;
Et voluit ſua ſacra illis tractanda negari,
Quos non agnoſcat, proprios nec dicat alumnos
Virtus magna Deûm proles, atque vnica vitæ
Compoſitura decus noſtræ, & quæ commoda cuncta
Afferat, atque hominum generi cæleſtia præſtet

Diuinum timorem omnis ſapientiæ & fortitudinis initiũ eſſe.

Rhetorica bonum virum non facit, ſed exigit.

Perſuaſio ad hominum vtilitatem nata bonis viris maximè gaudet.

Poëticè docet Suadelam cùm è terris diſcederet, ſua munera apud Virtutẽ depoſuiſſe, ipſamq́; Virtutem officij ſui vicariam reliquiſſe.

Munera, conciliet paritérque hominésque deósque.
Este igitur procul à nobis, quos inclyta virtus
Dedignata suis longe penetralibus arcet:
Sacrilegas prohibete manus, scelerísque nefandi
Iniustíque doli linguas fraudísque ministras;
Nostráque vos puro tantum præcepta tenete
Pectore queis simplex cordi est, queis sola placere
Sola potest virtus, queis mens cælestia tantum
Dona cupit, magnóque parat quæsisse labore.
Huic liceat penitus nostra hæc contingere sacra;
Cui studium est, cui cura genus mortale iuuare,
Sponteque pro patria procumbere, ponere magnis
Pro pietate animam rebus, grauibúsque periclis.
Hic mihi dicendo Orator suadebit, & omni
In causa eripiet palmam, cui pectus honesto
Incaluit, sociatque simul virtutibus altum
Eloquium, felix & munere præstat vtroque;
Et morum grauitate premit, dulcedine linguæ
Pertrahit, inuitos cogit, vel spontè sequentes
Ire viam suadet, qualem sermone diserto
Instruit ipse, ducémque parat se, primus in illam

Oratorem multis artibus instructũ esse debere, quandoquidem oratoria facultas nullam propriam materiam habet subiectam: sed circa omnium artium materias versatur.

Incumbens, paritérque mouet, vocémque pedémque.
Hunc etiam multis ornet sapientia diua
Artibus, atque omni doctrinæ munere, quisquis
Orator cupit & fieri, & præclarus haberi:
Hunc Heliconiades certent componere diuæ,
Quæque suum finxisse paret, proprióque coronet
Munere, perdoceat Pallasque & doctus Apollo
Instruat hunc multis, quas nouerit, artibus. Ergo
Unus erit qui sacra Deûm *mysteria priscis*
Scripta voluminibus norit, qui carmina vatum,
Et responsa adytis cognoscat reddita sacris,
Apperiat, non ignoret ciuilia iura,

Ponti-

Pontificum leges sacras, diuináque Patrum
Consilia, & quæcumque genus mortale iuuare,
Et fœdus seruare hominum, sanctúmque tueri
Concilium vitæ, & socialia vincula possunt.
Sæpe illi vel coniugium thalamíque iugales
Propositi dicentur enim, vel iura fidésque
Exercet quæcumque auidus mercator, & illi
Sæpius hæredes & testamenta dabuntur,
Vel iustè repetenda olim, vel lege tuenda.
Plurimus in vitiis sermo, in virtutibus illi
Plurimus, vt scelus exagitet, defendat honestum;
Tractandum fas atque nefas, tractandáque Diuûm
Iuráque, consilium, & quidquid sanctissima suadet
Relligio, Christusqúe iubet: sæpe ille monebit
Iratos animos, & mitia corda reponet:
Dissidiúmque inter fratres & iurgia sæua
Componet, dictísque dolentia corda fouebit.
Hic quoties belli cupidos, & sæua minántes
Prœlia sedabit populos! rursúsque feroci
Compellet stimulo, virésque animósque parabit,
Vt ponántque metus, vtqúe horrida bella capessant:
Non raro dicenda illi terræqúe marísque
Officia, & quid pastor agit, quid curuus arator:
Nauita quid præstet, quid possint astra morari
Promissum officiũ, quantũ quoque turbidus Auster
Impediat facilem cursum; iactura quid illis
Auferat, an proprias merces is debeat alto
Demisisse mari, atque vndas placare tumentes,
An casus quæcumque feret magis obuia possit,
Dum trepidat metuens, sine crimine tradere ponto!
Non illi medicina vacat quicumque loquendi
Artificem sese præstat; nam corpora primum
Rettulerit nouisse hominum, quid perferat ipsa
Membro-

Oratoriæ facultati omnium artium & negotiorum rationem propositam esse ad agendum. has autem artes enumerat.

Agricultura.

Nauigatio.

Medicina.

Membrorum natura, labor quis commodus illis,
Quæ regio noceat, quæ sint auræq; salubres,
Quæ loca conueniat iam culta relinquere rursus,
Quæ sedes habitanda magis, cæliq; soliq;
Quæ ratio, quantum possit medicina iuuare;
Quid se posse neget, sæpe hinc miracula Christo
Admiranda magis demonstret, multaq; vitæ
Commoda constituet , multa hinc exempla parabit.

Medicinæ cognitio & virtus Christi miracula multum commendant, cùm omnem humani remedij rationem morbi quos ille curabat superent.

Vtilis etiam medicinæ cognitio ad exempla multa obseruanda.

Architectura.

Non modicum nouisse etiam conduxerit artem
Aedificatricem qua tantum Græcia quondam
Floruit, & nostris qua gloria magna Latinis
Accessit, dulcis nimium neque inutilis vlla
Parte labor, quæq; ingenium mentemqúe docendo
Illustretqúe acuatqúe nimis, quæqúe vrbibus atq;
Principibus magnum decus addat, & vndiq; magna
Commoda, quæ tutos reddat sub mœnibus altis,
Securosqúe paret somnos, quantumlibet hostis
Vicinum statuat vallumqúe, armisqúe animisqúe
Sollicitet turbare, tamen præcinctaqúe muris
Oppida, & excelsis templis & turribus ipsa
Mole minas discant hostis contemnere sæui.
Multaqúe præterea sunt artis commoda, vel tu
Templa locanda pares, circos, fora publica, portus
Persuadere: nihil facies nisi protinus artem
Noueris, & quanta humanæ vel commoda vitæ
Continet, atq; decus, tum qua ratione minora
Maius opus faciantqúe magis dispendia pulchrum.

Architecturæ summa ratio.

Pictura.

Illam etiam tibi præcipiam cognoscere partem
Artis & ingenij, cui quondam Græcia multum
Romáque detulerat laudis, Musisqúe putauit
Esse parem, quæ naturæ speciesqúe modósque
Aemula depingit, mortales fallere sensus
Ausa quidem, quæ pulchra oculis spectacula promit.

Quæ

Quæ siluas pingit, tacito quæ flumina cursu,
Quæqúe irritantes sitientia pectora fontes,
Effingitque hominū atq; Deûm pulcherrima quæque
Corpora solerti studio dulcique labore:
Multa tibi exēpla hinc, multa ornamenta parabis
Dicendo; non vlla magis celebrata disertis
Ars fuit, vtiliórve magis, magis omnibus vnquam
Solicitata modis: vt possis credere doctos
Huic simul & parti intentos Musisqúe vacasse,
Tātū operæ & Veneris tantū superesse putandum est,
Vtqúe vrbes, vt templa Deûm, fora, phanaqúe semper
Ornauit, propriisque dedit fore pulchra theatra
Muneribus, sic dicendis concedere rebus
Magna potest ars hæc quondam ornamenta parare.
Sæpe equidem (fateor) dum dicere pulchra frequēter
Curarem, cupidusqúe diu meditata profari,
Rerum exempla auidus peterem, sed plurima passim
Obuia damnarem, memini petijsse disertum
Villegam pulchrè cui pingere numina docta
Concessere manu, & magnis virtutibus altum
Ornari ingenium voluere, & dulcia cuncta
Munera cum suaui vultus grauitate dedere.
O quanta indè tuli semper quàm multaqúe vitæ
Exempla, atque operum formas, rerumqúe colores,
Dum sequor intendēs arti mentémque animúmque,
Dúmque ipsum intueor multa & præclara loquentē.
Tandem nulla tibi ratio non cognita rerum,
Nulla tuam mentem ars fugiat, quæcumque iuuare
Officio solet, aut rursus neglecta nocere,
Illustratqúe homines, aut vitæ commoda præstat;
" Sæpe tibi occurrent dicendæ, sæpe probandæ;
" Sæpe dabunt exempla tuis & lumina verbis,
Nec studium præstasse illis operamqúe pigebit.

Ex pictura multa naturalium rerum cognitio & multa exempla petuntur.

Petrus Villegas Hispalensis optimus vir, & pingendi peritissimus.

" *Nil adeò exiguum est, nihil aspernabile, quod non*
" *Sit didicisse magis pulchrum, potiúsque beatum,*
" *Quàm falli, cùm fortè petet tibi quæstio tales*
" *Res agere, aut vsus, seu tentans omnia casus.*
Nec nos cuncta tibi hæc tamen addiscẽda monemus,
Aut manibus tractanda damus, sed mente vidẽda,
Mente reponenda est ratio, ingenióque sagaci,
Nosse decet, quid quæq; velit, faciátque, parètq; ars;
Vtile quid vitæ efficiat, quæ commoda præstet;
Nec labor hic nimium durus quando omnia sese
Munera coniungunt cognatis finibus, atque
Materia interdum communi, aut denique in ipso
Officio socias formas speciésque sequuntur.
Nam belli quicunque rudis Martísque cruenti
Non fuerit, turmas componere nouerit, atque
Iungere equos curru; ferrumque & sulphura tetra
Occuluisse caui sciet in penetralibus æris,
Et iaculum torquere manu, celerémque sagittam
Aptare, atque arcum distentis tendere neruis,
Multáque præterea belli instrumenta mouere
Doctus erit; sic ferri illi, sic sulphuris atque
Neruorum natura patet, sic vsque feroces
Nouit equos, currusque leues, calamique volantis
Signa tenet, multas sic denique concipit artes.
Omnia quæ ingenio inuenta, aut exercita quæ sunt
Ingenio lustrare datur studióque domare
Has artes, atque hæc rerum documenta secutus
Orator si nostra simul præcepta tenebit,
Maxima præstabit vitæ & sermonis habendi
Munera; magnus erit dicendo, magnus & vsu
Viuendi, populósque sibi turbasq; virorum
Conciliare prius norit, mox reddere dictis
Parentésque sibi, & trahet in sua iura vocatos.

Non omnium artiũ exactissimam peritiam postulari, sed nullius ignorationem.

Maximam esse humani ingenij vim ad artiũ cognitionem, præsertim cùm artes ipsæ plerumq; inter se conueniãt, quod exẽplo probat

Sed

Sed frustra quis nostra velit præcepta subire, De memoria, quæ omnium rerum & verborum thesaurus est.
Frustra omnis labor & studium profunditur omne,
Ni memori valeat mentis componere cuncta
Conceptu, & retinere simul res verbáque cuncta.
Mirandas natura dedit mentique animóque
Discendi vires, atque arctis abdidit amplas
In spaciis penitus sedes, vt maxima rerum
Contineat simulachra animus, pluresque figuras,
Temporis antiqui historias, longámque dierum Memoriæ laus.
Annorumque trahat seriem, momenta sequatur;
Et loca cuncta suis spaciis præsentia semper
Contineat: fontésque vrbésque & flumina, portus,
Et quæcumque tenet lato imperióque gubernat
Aequora Neptunus, scopulos malè tuta carinis
Freta simul, syrtes; quæcumque pericula tandem.
Iam verò tot signa poli, tótque astra, tot ipso
Dispositas cælo formas rerumque figuras,
Tot numeros viresque tenet, tot nomina tótque
Pondera, tot rerum species, tot concipit vsque
Res priscas, & quas paulo conspeximus ante,
Vt credas posuisse Deum sedésque capaces,
Et loca, quæ mundi formásque modósque tenerent
Finibus angustis nimium nimis orbibus arctis,
Atque adeò hinc artes omnes, hinc maxima vitæ
Commoda nascuntur, rerum prudentia nobis
Ducitur hinc, quoniam frustra labor omnis & vsque
Discendi indefessa foret mortalibus ægris
Cura omnis, si non concessum munere Diuûm
Mente animóque agitata diu componere certis
Sedibus, inde adeò officio repetita fideli
Quærere, præsentésque olim depromere in vsus.
Hoc tamen atque alia id generis voluere labore Memoriam cura & studio excolendā esse.
Numina constare assiduo, námque illa veterno

Pars

Pars animi capitur noſtri magis omnibus vna,
Et torpet non culta diu, viréſque remittit,
Anguſtátque locos, & ſedes contrahit omnes.
Multa etiam patitur diſcrimina, ſæpe ſenectus
Perturbat memorem ſenſum, poſitaſqúe per annos
Effigies delet rerum, vel ſingula certo
Membra mouetqúe loco, & cæcis conuoluit aceruis:
Sæpe etiam adueniens morbus vim mentibus illam
Abſtulit humanis, & pigra obliuia rurſus
Impoſuit: vidi qui nomina chara ſuíque
Sanguinis atque ſua obliti, perdiſcere rurſus
In teneri infantis morem coguntur ab ipſis
Principijs formas, & nomina quærere rerum.
Tantam animis molem, & tantam contagio labem
Corporis adiungit, terrenáque ſemina miſcet.
Sed quamuis natura dabit felicia mentis
Principia, atque animum facilem, tamē vſque fidelē
Sæpe negat, memorémque diu contingere ſenſum:
Sunt etenim quibus inuitis hærere recentes
Et res & voces ſoleant, & protinus ædant,
Quæcumque exiguo modò percepêre labore.
Hæc tamen & ſubitus motus mox mentibus ipſis
Deijcit, & facilis deturbat caſus, vt olim
Quæ molli ſignata luto traxere figuram,
Continuo fugiſſe ſolent, reſidéntque ſoluta:
Rurſus & illa magis durant, quæcumque notantur
In ceris, aut ſunt cretæ commiſſa tenaci.
Sic tardæ interdum mentes, quas fingere cura eſt,
Et melius retinere ſolent, & reddere certum
Depoſitum, nomenqúe ſibi feciſſe fidele.
Siue ergo natura ſequax penituſqúe beatum
Ingenium tibi ſit, Diuûm non ſpernito dona;
Sed gratus, iubeo, agnoſcas, curaqúe frequenti
Mune-

Memoriam multis cauſis minui.

Solent qui facilè capiunt, facilè obliuiſci.

Pulcherrima ſimilitudo ad facilitatē & difficultatē memoriæ oſtendendā.

Siue, inquit, bona, ſiue minus felici memoria prædıtus ſis, illa ſemper eſt excolenda.

Munera commiſſa exerce, & meliora colendo
Effice, neu cælum infenſum, neu ſydera reddas
Ipſe tibi, neu te dignum cui plura negentur.
Siue parum felix campus, ſalebroſaquè mentis
Contingat natura tibi, non deſere mœſtus
Fortem animum, ſed cura omni aſſiduóque labore
Peruince & ſteriles campos, fœcundáque cultu
Redde ſola, atque tibi egregiam proponito laudem,
Téque para ad pulchram aſſiduo certamine palmã:
Néve minora tibi promittas, Numine dextro
Contingent ſperata tibi, durúmque laborem
Et curã, atque animum fortẽ, ſpémq; aſtra probabũt;
Et ſe victa tibi ſubdent, cedéntque iubenti.
Ergo animum peruince tuum, curámque frequẽtem
Admoueas, exercendo & peruiceris omnem
Duritiem, noménque tibi per ſæcula pulchrum
Compones; quódque inuideat cui ſorte benigna
Indulſit facilè ingenium natura animumquè.
Multa igitur diſce, atque animo concepta reuolue;
Atque agita aut ſacras Leges, vatúmve ſacrorum
Reſponſa, & celebres hymnos, & carmina Regis
Ieſſiadæ, quibus ô quantum ſapientia diua Pſalmorum encomium & totius ſacræ ſcripturæ quam ediſcendam Oratori Christiano ſuadet.
Indulſit! quantáſque & opes quantáſque parabit
Diuitias, quicumque ſacris diteſcere mentem
Carminibus ſacriſque paret ſe legibus altè
Imbuere, & quæcumque libris ſententia ſacris
Eruitur, mandétque animo, penituſquè reponat:
Inde etiam atque etiam repetat, quandoque canendo
Hæc referat, quandoque leuet faſtidia vitæ,
Atque iter imminuat longum, durúmque laborem:
Hæc memori voluens animo, dulcémque camœnam
Prouocet, aut ſi quæ peragenda negotia dentur: Memoriam rerum quæ ediſcũtur meditatione & repetitione firmari.
Hinc repetat ſimiles ſpecies, & commoda rebus

Consilia, exemplumquе graue, aut contraria gestis
Gesta trahat, quæ cuncta simul iam conferat, atque
Quid pulchrum, quid turpe putat, dignoscere curet.
Sic agitata animo & multum repetita parabunt
Aeternas in mente domos, semperquе manere
Gaudebunt, vbi tam grato se excepta probarint
Hospitio, inquе omnem euentum se commoda semper
Præstabunt, referéntque operis fructum atq; laborũ.

Multa etiam alia ediscenda esse, siue prosa oratione, siue carmine scripta sint

Nec non multa tibi sunt ediscenda priorum
Dictata, atque animo penitus retinenda fideli,
Quæcumque aut prodesse queant, possint ve iuuare,
Et fructus retulisse olim operæ atque laboris.
Siue illa incessu plano gressúque soluto
Dicta suis grauiter fuerint auctoribus, inde
Inde pete, & committe animo, quæ sæpe reposcas.
Seu numeris astricta magis, magis & pede certo
Procedant, certis parentia legibus, atque
Musarum assuefacta modis, sonitúsque secuta,
Quos Helycon, quos sacra audit Permessidos vnda:

Carmina multum memoriæ accommodari.

Hæc melius sese insinuant, & mentibus hærent
Dulcisonis admissa modis suauique lepore,
Et numeris sese facilè associantibus intra
Labuntur, mox clausa animo penitúsque locata
Perdurant, ponúntque sibi gratissima semper
Confugia & sedes, iam cedere nescia, sed se
Conseruant iisdem numeris, atque ordine queis se
Ingessere, nec hinc penitus discedere possunt;
Nam si forte aliquid cedat, missóque vagetur
Ordine, continuo in numerum reuocabile rursus
Cogitur, & socium turba clamante recurrit.

De memoria quam Artificialem vocāt.

Sed quoniam nil non mortalis tentat egestas,
" *Quæquе negat natura homini, tamẽ improbus audet*
" *Explorare labor, quædam concedere casus*

Assolet,

„ Assolet, & veniens tardo experientia gressu.
Hæc vada tentare, & vetitos contendere in vsus
Mens hominum fuit ausa olim, ingeniúmque negatũ
Fingere, & inuitis componere protinus astris:
Et vitia assiduo tamen emendare labore.
Quando igitur rara hæc memoris sunt munera mẽtis
Concessa, & locuples rerum thesaurus habetur
Haud facile, inuidítque homini natura bonorum
Plurima; tentatum est animum molimine multo
Fulcire, atque opere admoto reparare labantem:
Additus arte labor, lustrandóque omnia quosdam
Inuenere locos, vbi ponere nomina rerum
Et rerum effigies possent, móxque inde petita
Ordine singebant certo, certáque figura,
Sedibus inqúe suis ponebant singula cauti.
Vt si virtutem vellent laudare deorum
Progeniem, quæ sola potest mortalibus ægris
Curas & miseræ discrimina pellere vitæ;
Solaqúe post obitum facere & seruare beatos,
Atque suos tandem in cælum sedésque supernas
Tollat, & æternis iubeat discumbere mensis.
Primo ergo ipsa loco virtus efficta manebat
Inter cælicolas, collumqúe amplexa parentis
Illa Iouis, quamqúe ille volens gratusq; foueret.
Parte alia virtus miseris mortalibus astat,
Pocula proponens certa & medicamina cunctis,
Queis animi curet morbos, curásq; nocenteis
Depellat, mox visa sacrum conscendere Olympum,
Ducere mortales secum, sacrisq; locare
Sedibus, æternásq; illis concedere mensas.
Hæc loca sunt libris olim celebrata priorum,
Artifici deducta modo, serieq; decenti
Disposita; hic rerum series & verba solebant

Antiqui ad artificialem memoriam quædam loca nota obseruabãt, in quibus rerum imagines & verborum notas cogitando locabant.

Exemplum rei in locis ad memoriam parandam dispositæ

Ponere, & ad certos vsus repetisse parata.
De Seneca hoc narratur.
Hinc aliquis multa extemplo sibi carmina multis
Audita à pueris retulit, non fallere doctus.
Ars memoriæ à Poeta excogitata: amicorum & familiarissimorum effigies in mente certo ordine collocare, resque ediscendas illis ordine committere. hic modus facillimus fuit Poetæ nostro, cui amici omnes quos plurimos habet, nunquã memoria neque cotidiano sermone excidunt.
Est aliud genus artificem tibi ponere mentem
Quo possis, nec certa minus dat pignora fidum
Reddere depositum, nec nos ea cura fefellit,
Nam sæpe experti officiumq́ operamq́ fidelem
Vidimus, in numerum certum quantumlibet vsque
Ingentem charos opus est componere amicos,
Nomina grata mihi, & numquam de pectore nobis
Elapsa, atq; omni præsentia tempore nostris
Mentibus, hos certa distinximus ordine quondam,
Et serie certa atque notis: tum protinus illis
Quæcumque aut dicenda forent, animóve tenenda,
Commisi; quibus & verbis, quóve ordine vellem
Dicere, proposui tacitus sic singula cuique;
Vt facerem mihi præsentem, iámque omnia coram
Differerem, vocesq́ omnes & cætera fingens.
Atq; illum præsentem animo, & mea cuncta notãtẽ
Fingebam, mox discedens seruanda reliqui
Cuncta illi, in proprios vsus, aliumq́ petebam;
Moxq́ alium, atq; alium socium quam plurima vellẽ
Nomina resq́ animo committere, cuncta parabam
Commisisse suo disponereq́ ordine charis
Aut sociis, aut cognatis, aut deniq; amicis:
Sic vbi iam ratio exigeret, vel dicere causam
Relligionis apud populum, vel principis aures
Tentare, & rerum molimina ponere certis
Magnum ludum vocat Gymnasium publicũ litterarum.
Vocibus, aut magno in ludo certamina docta
Sustinuisse, diem totum perstare parati,
Nostraq́ differere, & multis rationibus vsq;
Firmare, & contra iaculata retundere tela,
Sensimus hanc artem certam, nec me illius vnquam
Pœni-

Pœnituit, quare hanc iubeo ne neglige Gaſpar.
Quidam etiam meminiſſe docens, molitus & artē
Quæ mentem firmare queat, multumq́ fidelem
Reddere; præcepit, ſi quiſquam forte puellam
Ardeat, hanc animo quoniam non deſeret vmquā,
Huic rerum meliora libens, huic optima ſcitu
Committenda paret prudens, & dulcia fingat
Colloquia, atque illi cuncta hæc ſeruanda relinquat;
Mox vbi vel ratio vel tempus poſtulet, illam
Mente adeat poſitumq́ petat, quæratq́ relictum:
Sed fuge præceptis Gaſpar fallacibus vmquam
Parêre, & monitis noſtris accede rogatus.
Principio non vlla tuos percellere ſenſus
Pulchra puella queat, nec dulces pectore flammas
Concipias, namq́ ingentem tibi protinus ignem
Prædico: quæq́ exiguo ſcintilla calore
Prima tibi fuerat, iam magna incendia cordi
Iam dabit ingenteſq́ rogos, quóſque ipſe Typhœus
Aſpiciens leuiora ſibi tormenta parari
Gaudeat, atq́ ſuam ſortem ſoletur. Amorem
Deuitet quicumque cupit ſapientibus eſſe
Perſimilis, quicumque ſibi reliquiſq́ parabit
Prodeſſe, hanc fugiat peſtem ſæuumq́ furorem
Inuiſumq́ Deum Muſis, namque omnia ſacra
Contemerat, dulcéſque choros cantuſq́ prophanat,
Atque adeò quicumque ſemel fera vulnera ſenſit,
Quæq́ Amor immiſit, quæ fixit tela medullis,
Prima ſui hunc rapiuntq́ tenentq́ obliuia, nec ſe
Perditus agnoſcit, patriam charoſq́ propinquos
Deſerit, & rerum contemnere maxima gaudet;
Non honor hunc, non diuitiæ, non tangit honeſti
Cura, decus proprium, ſimul optima negligit vſque
Officia, atq́ odit ſocium meliora monentem,

Damnat Petri Rauenatis præceptum de paranda memoria, propoſita puellæ amatæ imagine.

Mira & artificioſiſſima Amoris deteſtatio.

Amor memoriam rerum omnium perdit.

Atque infantileis lusus curasq; frequentat,
Et leuibus totus studiis incumbit, & omnes
Deridet, quoscumque iuuat sapientia, quosq;
Et rerum decus exercet, quos Diuaq; virtus.
" *Tantum adeò refert curas admittere edaces;*
" *Aque sinu exiguos fouisse Cupidinis ignes.*
Sed quænam poterit ratio, quæ forma iuuare,
Vt meminisse queat rerumq; atq; ordinis atq;
Verborum, quemcumque sui non tangere cura
Vlla potest, animumq; miser mentemq; perire
Non sensit, puero similis vilissima tractat.
Nonne vides quæ iam facies, quis vultus amantis,
Quis color atque tremor sit toto in corpore, quando
Mente colit charam (sua tristia fata) puellam!
I nunc & sensus rerum seriémque modósque
Verbaq; dicendi atque artem committe puellis,
Vt decus omne tibi pereat, plenóque theatro
Dedecus ipse tuum prodas, turpemq; pudorem.

Alia ratio ad parandum memoriam artificialem optima, atque certissima. quę & ad facile percipiendum, & ad diu retinendum ea quæ percepta sunt conducit.

Sed tamen ipse tibi possim præscribere certam
Discendi formam, & numquam fallentia mentem
Dogmata: namq; omnes (fateor) tentauimus olim,
Expertiq; sumus, quas quisque ostenderat artes;
Cætera sed tandem damnauimus: hanc ego primus
Composui, hac vsum me etiam sæpissimè numquam
Pœnituit, certam reperi, semperq; fidelem.
Nec mihi præsentes hæc tantum contulit vsus,
Sed diuturna etiam promittit commoda, namq;
Radices in mente locat, facilique labore
Exiguo & cultu producit cuncta, iubetq;
Perstare, æternumq; facit dictata manere.

Primum huius artis præceptum est, res ipsas ordine disponere, considerando ea quæ rebus secun

Principio rerum quas dicere contigit omnem
Naturam inspicias iubeo, & primordia prima,
Et quæ sint elementa prius dignoscere cura:

Mox

Mox etiam effectus rerum fructusq́; repone,
Qui certi, quive incerti, qui scilicet omni
Tempore proueniant, qui raro; hæc singula cautus
Perpende; & iam quas formas, quæq́; extera iungãt,
Associéntq́; sibi, postremo exquirito fines;
Atque euenta petas rerum, & proprio ordine cuncta
Discute; mox breuibus discussa exponito chartis,
Ordine quo primum deducta, ac nota fuere.
Ergo cuncta tibi semper disponere primis
Principiis, atque ad certum deducere finem
Præcipio; atque obiter quæ sunt cognata locare,
Quémque dedit rebus Natura, hoc ordine nunquã
Neglecto, certósque modos assuesce parare,
Atque viam certam, qua possis quærere quidquid
Vel ratio dederit, vel sors improuida forsan
Obtulerit, subito atq́; oblata efferre iubebit.
Hæc vbi dispositis comprenderis omnia formis,
Ordine quæque suo componens; verba parabis
Dicendiq́; modos, propriasq́; aptasq́; figuras,
Queis ornes dicenda; tamen non longius illa
Deducas, non obscuris inuoluere pergas
Vocibus, & duris nimium; sed commoda semper
Quæsieris, & quæ cognata vocabula rebus.
Namq́; etiam seruant seriem, seséq́; vicissim
Nomina contingunt, vt res, vtq́; ordine nobis
Res olim natura dedit, sic ordine iussit
Componi voces ratio, totusq́; suas res
Consequitur dicendi ordo, speciésque genusq́;,
Vt rerum sic verborum: nec discrepat vllo
Limite ab indoctis sapiens, nisi nouerit & res
Ordine quasq́; suo prudens distinguere, & idem
Iungere, tum voces aptas componere rebus.
Hoc igitur sequere, & verbis vestire propinquis

dum naturam insunt, & quæ secundum accidens.

Omnia quæ cognoscuntur ad rem pertinere, disponẽda sunt paucis verbis, & dialectico stylo in tabella, deinde eodem ordine in orationem exornanda & amplificanda.

Verborum & figurarum ornatus facilis sit, & ad sermonem communem accommodatus.
Vt inter res ipsas ordo & series inuenitur, sic inter vocabula rerum quædã quasi cognatio est.

Propriis vocibus maximè vti oportere.

Res omnes assuesce mihi, & tua doctus habebis
Munera, nec propria certus priuabere laude.
Sed si quando alias voces transferre libebit,
Et propriis te vti semper, iam tædia tentant:

Translatis verbis quomodo vti deceat.

Scilicet & facias, concedo: sed omnia tandem
Sunt fines habitura suos, formamq; modumq;,
Et genus & series etiam seruatur in ipsis
Translatis, & certa sequi se nomina iungunt,
Seq; vocant ipsæ voces, gaudentq; propinquis
Nexibus astringi, atque solent disiuncta dolere,
Et mentem vexare etiam discentis, & ipso in
Tempore deficere, & cassum reddisse laborem.
» *Siue igitur propriis verbis, seu dicere tentes*
» *Translatis, nunquam naturas desere rerum,*
» *Atque pares rebus voces, & nomina prudens*
» *Compone, hæc iubeo; pulcherrima & optima semper*
Ornamenta tui fuerint sermonis habendi.

Alterum præceptū ad memoriam artificialem parandam, vt quæcumque cōposuerimus propria manu, & certis notis & characteribus scribamus.

Et quoniam totam exhibeo non inuidus artem,
Quam mihi donarunt Musæ studiumq; labórque
Omnia tentanti, præcepta hæc vltima tradam.
Quidquid erit, quod tu certa ratione modóque
Dispositum teneas, atq; his, quas diximus antè,
Artibus ornatum, hoc propriis describere signis
Atque characteres proprios depingere disce:

De scribendi studio & ratione quam hoc loco multum commendat.

Imprimisq; & scribendi non vltima cura
Sit tibi, pingendíque notas elementáquè pulchra;
Gratia magna quidem pulchrè scribentibus vsque
Contingit, gaudent omnes laudántque legendo
Scripta charactere eximio, quales meus olim

Benedictus Arias poetæ pater scribēdi dexteritate maxima præditus fuit, cuius multa extant monumenta eruditionis plena, & elegantissimè scripta.

Fingebat genitor; possunt queis cedere prælis
Nobilibus quicumque libri excuduntur, & ipse
Hæc chari monimenta patris, hæc pignora mecum
Conseruo, Astrorum motus cælique meatus
Scripse-

Scripſerat ille mihi ſenior, pulcherrima nato
Dona, labórque ipſis ipſis quoque pulchrior aſtris,
De quibus ille mihi præcepta probanda reliquit:
Non homini vox talis erat, non dulcior vlli
Cantus, & ingenium nulli mage dotibus auctum
Crediderim, maior fuerat non gratia vultus,
Atque manus: quicquid dixiſſe, egiſſe pararet,
Cedebat facili ductu: teſtis mihi certus
Temignus, Legio Heſperiæ quo præſule quondam
Gaudebat, namq́ue ille mei monimenta parentis
Et ſpectanda olim & cunctis laudanda ferebat.
Illi bis duodena dabatur epiſtola noſtro
A genitore, notis variis depicta, nec vna
Alterius, præterquam aut ſigna aut nomina tantum
Auctorem teſtata ſuum ſub fine, tenebat.
Atque adeò iam hæc barbaries quoq; maxima noſtris
Exulat Heſperiis, quæ quondam inſederat altis
Nobilium infelix in mentibus vſque laboris
Et pulchri ſtudij ignaris: nam turpe putabant
Ingenuo vel ſcire notas depingere pulchras:
Tantum adeò valuit mentes inuertere torpor.
Attamen (Heſperiæ melius lucentibus aſtris)
Nobilium iuuenum ceſſit iam hic mentibus error,
Inter & ingenuas artes numeratur & illa,
Scribendi pulchraſq́ue notas dignaſq́ue Camœnis;
Quales docta manus nouit depingere Petri
Veleij; quales noſter Chiroſius, actu
Gaſpar amicitiæ exemplar, ſanctæq́ue meumq́ue
Et decus, & noſtræ dulciſſima pignora vitæ.
Ergo ſcribendi curam laudamus, & artem,
Et Muſis dignam ſacris, diuæq́ue miniſtram
Mnemoſynes; namq́ue illa ſolet perſæpe iuuare
Mentē hominis: didici expertus, cū carmina, cūq́ue

Idem Benedictus poetæ pater & vocis ſuauitate, & muſicæ peritia excelluit. vultu autem & aſpectu digniſsimo erat.

Citat teſtem Temignum Legionenſem epiſcopum, qui epiſtolis à Benedicto patre ſibi miſſas oſtendebat.

Damnat maiorum noſtrorum iudiciū, qui rectè ſcribendi ſtudium tanquam nobilitati minus aptum reiiciebant.

Petrus Veleius nobiliſsimus & eruditiſsimus ſcribendi peritia laudatus. item Ioannes Chiroſius & nobilis & apprime doctus, & poeta cultiſsimus. nec non & Gaſpar Velezius ipſe.

Mnemoſyne. Memoria.

Ipse meis digitis descripsi multa, soluto
Sermone, ediscenda mihi, populumqúe docenda
Christicolûm, pietatis opus, sanctúmque timorem,
Spémque fidemqúe, & multa adeò mysteria Christi;

Maioribus litteris multum iuuari memoriam.

Ipse meis posui digitis, certásque figuras
Depinxi, longásque notas, facilesqúe legendo,
Distinctasqúe locis certis: nam gratia magnis
Multa notis certè suberit, velut ipse notaui:
Vtilitas nulla exiguis, quas fallere certum est
Primum oculos, & mox mentem, fugiuntqúe videri,
Et breuitate latent nimia, mentique negantur.
„ Magna igitur pingam quæcumq; ediscere curem.
Hæc vbi disposui scriptis, deciesqúe relegi,

Tertium præceptũ, scripta sæpe relegere.

Hærent, & nostræ semper præsentia menti
Assistunt; atq; ipse liber mihi fingitur intus,
Et sese ostentat dicenti: vtqúe ipsa legendo
Pagina versa mihi fuerit, sic vertere sese
Ipsa solet tacito in corde, ostenditqúe videndam.

Summa præceptorum quæ ad memoriam artificialem pertinent.

„ Hæc ergo memorem mentem certámq; parabunt,
„ Naturæ constans ordo, vocúmq; figura
„ Apta ipsis rebus; propriámq; hæc scripta per artẽ,
Quam poteris pulchris formis, & sæpe relecta.
Si tamen exoptas memoris miracula mentis,

Parecbasis in qua Honorati Ianij memoriam cum plurimarum artium peritia laudat.

Et cupias animo mortalem excedere sortem,
Par superis meminisse velis; mea carmina nunquam
Id tibi monstrabunt: nec enim diuina monemus,
Nec molimur opus nullis imitabile, quando
Ingenio id fuerit nostro, nostrísq; negatum
Viribus, & nulli contingere vidimus vnquam,
Præter Honoratum doctum, cui Numina tantum
Concessere animi virtutum, ac tanta dedere
Munera, quanta olim tanti decuere magistrum
Principis, & quæ etiam nullis cognouimus ante
Exem-

Exemplis, & quæ nostri meminisse nepotes
Non poterunt exempla suis sentire diebus.
O quoties Mæcenatem hunc miratus ab ipso
Sydere, quo tellus pallentes discutit vmbras,
Donec in occiduo demergitur æquore Phœbus,
Officio astantem vidi, cùm plurima turba
Hunc adit, atq; huius gymnásia docta frequentat,
Quíq; colũt Musas, queis sunt sacra carmina curæ,
Qui studium exercẽt linguæ eloquiumqúe disertum;
Quósque tuum Phœbe inuentum, medicina salubri
Detinet auxilio; quos publica iura forumqúe
Exercet, iamqúe astrorum mundiqúe periti
Hic orbem, hic maria ac terras metantur, & altè
Tempora discutiunt, motus quos sydera toto
Fixa polo seruent, atque hic quem maxima rerum
Delectat Natura parens, causásqúe notare
Cogit, & in rebus elementa inquirere cunctis.
Hic quicumque modos vocum, qui carmina neruis
Aptat, & intonsi pertractat Apollinis artem:
Non pictor, non & sculptor, seu marmore siue
Aere sacros ducat vultus Diuûmque figuras,
Et veterum artificum certet superare labores,
Hîc cessat, non ingenij quicumque probati
Laude aliqua nomen pulchrum famamqúe tuetur.
Omnibus ille vacat gratus, cunctosqúe tuetur
Officióque fouet docto, & certissima reddit
Responsa in quacumque illum quis consulit arte.
Iamq; adeò quisquis Diuina oracula sacris
Scripta voluminibus celebrat, legesq; frequentat,
Et monitus Diuûm, vatumq; arcana piorum;
Huc conferre solent quidquid didicere legendo,
Hinc petere abstrusos sensus, quicumque latere
Et fugere humanam mentem ingeniumq; videntur.

Ipse

Ipse ego sæpe domum (fatear) miratus, & altum
Ingenium, doctusq; magis melioráq; redibam:
Vnde tibi tantum mentis doctissime Iani,
Vnde fluens indefesso tibi pectore torrens
Dicendi? vnde & tot spacium, tot tempora rebus
Discendis, quando & Marti bellisq; vacabas?
Vnde recordandi vires, & cuncta locandi
Ordinibus propriis, vt non confusa ferantur,
Vt prodas, mox quæsitus, non omnia tantum
Momenta, & methodos omnes, quæq; artibus insit
Materies, sed scriptorum tibi pagina multa,
Auctoresq; ipsi toti certo ore citentur,
Seu Graio sermone petam, seu forte Latino,
Seu Tusco, siue & Gallo? nam plurima linguæ
Ore sonas facilis discrimina, quæ tibi magni
Ad Mitridatem alludit multarum linguarum peritum.
Inuideat Ponti princeps; namq; ille disertus
Bisduodena suis totidem distantia linguis
Iura dabat populis quos sub ditione premebat.
Hoc ego temporibus modò non imitabile nostris
Quod tibi felici donabant Numina sorte,
Iani non vllis componam versibus vmquam:
Hæc superos poscenda puto, non arte petenda.
De pronuntiatione, cui quidam in orando palmam tribuũt.
Sed quid tam longam Gaspar contexìmus artem,
Tantaq; verborum & rerum præcepta mouemus?
Vt quod Musa mihi spacium præscripserat omne,
Imprudens penè implerim: & loca parua supersint,
In quibus ipsa suos viuens prolatio motus
Explicet, & numeros & partes compleat omnes;
Queis tantum valet, vt merito sibi præmia palmæ
Sæpius eripiat, nulli concedat honorem
Parti alij, iubeatq; omnes & cedere cogat.
Se iactet, viresq; suas, queis pectora cuncta
Impellat, fortisq; trahat multumq; fatiget;

Donec

Donec peruincat, cogatq; faceſſere, quidquid
Perſuadere olim cuperet, votiſq; fruatur.
Quod ſi carminibus breuibus non paſſa doceri eſt,
Dedignata locum anguſtum, tempuſq; modumq;,
Et nimis arcta ſibi damnet ſedilia, rurſus
Conueniat, totam tibi quam præſcripſimus artem,
Diruere; inq; breues conſtringere cuncta figuras,
Dicta prius quæcumq; mihi, totumq; parare
Huic operi & ſpacium & tempus, deſcribere & artis
Hanc vnam potius partem, cui cætera cedunt:
Sed tamen interdum breuibus tentanda putamus
Munera, quaſq; ſibi viuens prolatio partes
Vendicat, atq; opere in toto dicentibus ipſa
Commodat, orandiq; omnes concedit in vſus.
Omne adeò, quodcumq; animos impellere tentat, Pronuntiationis vim maximam eſſe ex naturali conſideratione oſtendit. Senſus exteriores animæ ianuas eſſe.
Atque intus penetrare parat, ſecretaq; mentis
Afficere, externos primum pertingere ſenſus
Conueniet, namq; hi primi mentiſq; animiq;
Cuſtodes, primiq; duces, rem protinus omnem
Excipiunt venientem, ad primæ & limina mentis
Admittunt, proprioq; parant examine primum
Explorare, nec inuitis tu ſenſibus vnquam
Pertinges hominum mentes: ea munera prima
Scilicet iſq; labor, primum percellere ſenſus,
Multipliceſq; animi portarum tangere poſtes;
Et petere hinc ad ſecreta penetralia mentis
Occultos certoſq; aditus, & ſæpius omne
Pondus, & in cauſis momenta tuliſſe videmus,
Si quis permouit ſenſus, animiq; miniſtras
Prouidus affecit vires, & cedere iuſſit.
' Tantum operis, tantum imperij Natura putatur
' Permiſiſſe ipſis iam primum ſenſibus, vt ſi
Impulſi externis fuerint victiq; figuris,

Alli-

Alliciant penitus mentem, cursuqúe secundo
Deducant, aut expugnent, & cedere cogant;
Sed non tam rerum vires & pondera possunt;
Non tantum ipsa potest series, non omnia tandem
Artis multiplicis molimina pellere duros
Et sensus placare omnes, non vincere tantum,
Quantum hæc vna potest dare iam prolatio, quando
Sensibus aptat se cunctis, conatur & omni
Parte reluctantes multa peruincere mole:
Et nihil aggreditur vanum, nil tentat ineptum;
Omnia sed certa & nunquam fallentia tangit.
Iamqúe igitur reliqua occultam pertingere mentem,
Secessusqúe animi internos penetrare fatemur,
Atque agere interdū, sed maxima & optima tādē
Vendicat vna sibi recta hæc prolatio causis
In cunctis, atque vna solet peruincere, quod non
Vel potuit res ipsa olim, vel copia fandi.

Sensus affectu magis quàm ratione expugnari.

Rationes & argumenta ad intellectū vincendum: parantur affectus ad sensus permouendos, qui quidem affectus pronuntiationi feruiunt.

Primum igitur vox ipsa tibi formanda paretur
Quæ motus animæ internos, quæ verba referre
Sola potest, nec enim sine voce hac dicere quicquam
Continget, velut illa animi meditata per auras
Atq; agilis penetrat spaciis distantibus aures
Interpres Diuûm atq; hominū, sacra munera magni
Mercurij, apta hominum socias coniungere turbas.
Hanc igitur qualem dederit Natura, videndum est;
Nam variis olim formando finxerat ipsa
Nos omnes natura sonis, & dispare cunctos
Gutture disparibusqúe dedit sonuisse figuris.
Hic grauiore quidem sonitu, ast hic præstat acuto;
Hic magis obscuro, claro hic, at flectitur ille
Et medias rumpit voces, & deficit; ast hic
Perpetuo ductu perduxerit integra vocum
Munera: iam mollis vox quædam fœmineumqúe

De voce.

Vocis natura, formatio & vis.

Vocis varia est natura.

Personat; aut trepidans pueriles concitat ictus:
Sunt alia & vocum discrimina, siue canendo
Seu sermone velis sonitus discernere cunctos:
Hæc quoniam variè affectis de partibus edit
Natura, atq; omni non idem spiritus ore
Ducitur, in varias diduxit sæpe figuras.
Adde etiam quòd sæpe solet collapsa perire, Voci accidentia.
Aut mutata alias prorsus inducere formas;
Cumq́ue graues veniunt morbi, cùm membra vigorẽ
Amittunt, variatq́ue ætas, tristisq; senectus
Accedit, vitæ & ratio, & sors ipsa colendi
Permutata trahit diuerso pondere voces:
Cunctaq́ue vertentes anni rupere sonoros
Vocum aditus. Hæc cuncta tibi quæ dicta monemus
Contemplator ages tecum, & curanda parabis
Atque vsu reparanda suo, & quid quæque recuset,
Et quid quæque ferat ratio, cognoscere tenta:
Iam sequere, & vires ipsas, qua ducere gaudet
Natura, & proprio numquam de limite vocem
Depellas, nec enim facilè in longinqua vagatur Vocis naturam sequi oportet, non alienam vocem imitari.
Aut aliena suis fert munera viribus, & si
Cogatur, perit infelix discrimine in ipso,
Turpiter & cedens fructum disperdit agendi.
„ *Quam verò natura dedit, seu tempora vocem,*
„ *Hanc sequere, & prudens exerce: plurima ab vsu*
Vis etiam voci accedit, multumq́ue iuuari
Assolet, euentumq́ue potest assuescere in omnem.
Multa tibi formanda quidẽ & dicenda monemus, Vocem assuefaciendam esse, & multo vsu examinandam.
Et tecum meditanda olim, repetendaq́ue, donec
Prospicias propriæ quæ sint tibi munera vocis,
Et lapsus vites cunctos, alienaq́ue prudens
Abijcias, proprias vires, propriumq́ue sequaris
Munus, & in rebus nunquam fallentia vocis

Pon-

Pondera, quæ certa penitus correxeris arte,
Vt facilè affectus omnes, meditataqúe mentis
Explicet, & flexus varios sonitusqúe modósque,
Atque tonos præstet, munus quoque compleat omne.
Vox aliena tibi non vnquam imitanda petatur;
Nam grauitas & tota perit tibi gratia fandi,
Nec res vlla magis suspectam prodidit artem.
Sed neque cura minor fuerit tibi cuncta referre
Verborum pronunciatio integra esse debet.
Verba, modósque omnes & partes integra prorsus
Omnia nec cursu propero concisa, nec vsque
Affectata halitu moueant fastidia lento:
Sed deceãt, mediumqúe modum certámque figuram
Contineant, & res ipsas motusqúe sequantur,
Atque animi affectus, & cunctas protinus aures
Integra perueniant, neque quemquã munere fraudẽt.
Iamqúe adeò nutusqúe animi, quósque induit intus
Vox ad affectuum rationem varianda est.
Mens habitus, atque affectus seruare memento:
Atque ministerio vocis sonitúque referre
Siue iram, siue ostendas tua gaudia, seu tu
Fortè metus referas trepidos, tristémve dolorem;
Spémque, minásque truces, aut flectere iudicis iras,
Et lachrymas mouisse pares, miserataqúe tentes
Pectora, quæcumque aut mentes turbare quietas
Ipse velis, proprio sonitu, propriisqúe moueto
Vocibus, atque suis quas seruant omnia formis:
Vocis varietas pro ratione affectuum.
Nam qui perpetuo sonitu similisque legenti
In ludis puero pronuntiat omnia, nunquam
Sollicitum faciet quemquam, in sua votaqúe ducet.
Namque alius tristi est sonitus, aliusqúe dolenti,
Incensos animos ira ferientia vocum
Fulmina truxqúe decet properato spiritus ore;
Non eademqúe rogans pronuntiat, atque rogatus;
Non admiranti est eadem, ridentibus atque

Vox

Vox eadem, ſua quemq́ decet facieſq́ moduſq́
Verborum & vocis, grauior, vel acutior an ſit,
Flebilis, an læta ac mollis, ſedata furenſúe,
Ipſa dabit rerum ratio cauſæq́ figura:
Quemq́ habitum Natura petat circũſpice prorſus,
Et ſimiles vocum reſonent habitúſque tonique,
Atque adeò, vt breuibus poſſis hæc cuncta doceri,
Nóſque artem penitus fugiamus prodere longam;
Hoc ſemel admoneo præceptis maius & arte:
Scilicet vt numquam dicendo fingere diſcas,
Nec referas aliena vnquam, tua ſint tibi cuncta,
Quidquid agis, vel quã cauſam tibi quiſq́ patrono
Credidit, hãc ſtatuas propriam, tua commoda crede,
Vel tua damna, vel inuiſum certamen honoris,
Vel capitis pellenda tui diſcrimina, quidquid
Suſcipias accuſator, cupiáſve tueri,
Concipe tu veras curas, verumq́ dolorem,
Spémque metumq́ tuum facito, proprióſque furores
Aſſume, aut miſeros animóſque reique figuram
Indue, vt infenſi deflectas iudicis iras:
Præſcribet Natura tibi variantia vocum
Munera, & ad cunctas dicendi commoda partes,
Cùm tibi tu proprias diſcas præſcribere cauſas,
Et veros edes gemitus, qui rumpere poſſent
Vel ſilicem, vel & indomitos flexiſſe leones.
Et molles vocum ſonitus ſuauémque tenorem
Elicies, queis mollire & peruincere dura
Pectora, & in proprium poſſis perducere votum.
Atq́ vtinam tales habitus ſimilemq́ figuram
Induerent, quicumq́ ſacris per pulpita rebus
Incumbunt; vtinam proprias feciſſe liberet
Chriſte tuas cauſas, quódque illis creditur almæ
Relligionis onus, non tantum pectora vulgi

Præceptum ſæpe repetitum, vt nihil fictum aut ſimulatum ſit.

Naturam ſponte ſequitur vocis modus.

Hortatur verbi ſacri concionatores ad veros affectus concipiendos in religionis cauſis.

Dura forent, non tam multis sermonibus heu tâm
Exiguus fieret fructus; feruentior esset
Mens hominum, pietas maior, maiórque teneret
Relligio populos, & turba frequentior altum
Percoleret virtutis iter, felicior iret
Vita hominum, neq; tanta forent dispendia gentis,
Pro qua supplicium durum mortémque cruentam
Nate Dei summi, & lignum crudele subisti:
Sed quod turpe foret priscis orantibus in re
Exigua, hoc isti affectant, seseq; videri
Vel doctos cupiunt nimiumq; artisq; peritos,
Artis inertis, vt hanc damnet vel scurra, vel omnis
Histrio; nam tepidè dicunt, quæcumq; referre
Mentibus incensis deceat, iam rursus & iras
Deplorat vulgi rationem & iudicium de sacris concionibus, quorundam cócionatorum culpa fortasse.
In leuibus simulant rebus, mentitaq; produnt
Ora, manus, vocemq;, alienaq; mentibus esse,
Dicere quæcumq; incipiunt, studióque loquendi,
Non tamen orandi studio rerumve teneri.
Vnde fides leuior vero, & reuerentia Diuûm
Vsque minor sequitur, semper decrescit & ipsa
Relligio, & virtus, rari in virtutis amorem
Incensos animos referunt, odium quoque rari
In scelus & vitium, scelerataq; crimina prorsus
Concipiunt, cunctique velut ad carmina tendant,
Et melicos audire modos, diuina frequentant
Templa: nec est alius sermo redeuntibus illinc,
Quàm conferre modos dicendi, & verba sonumq;
Dulcius expressa, aut longè repetita loquenti;
Vtq; alius superetq; alium, meliusq; sonando,
Et motu, & gestu, & manibus pronunciet, vtq;
Gratia rara vel inuentis, vel vocibus, atq;
Copia verborum quanta est, sine pondere inanis,
Scilicet hæc secum populus iam discutit omnis,

Quæ curare suos creditq; videtq; magistros;
Quæq; videt multo studió ostentanda parari.
Namq; & verborum artifices sese ipse vicissim
Appellat chorus orantum, fabrósq; loquendi
Dicere sæpe solent sese, gaudentq; vocari:
Tantum simplicitas humanis cordibus olim
Exulat, atq; animos pietas sacrata reliquit:
Huic vos ergo malo & damnis occurrite tantis
Pastores ouium sacri, quibus ipse regendos
Commendat populos pastorum maximus ille
Nazarides, curámque gregis commisit agendi.

Christianos pastores appellat, postulatque ab illis vt quàm optimos concionatores in suis ecclesiis constituendos diligenter curent.

Martine egregium nostri decus ordinis, & quem
Pontificem felix sortita Segobia, cui iam
Inuidet ipsa prius felix Guadixa, doletq;
Præceptore suo priuata & præsule tanto,
Præsule, cui ingenio nuper Mahametus acuto
Cessit, & indoluit nullas erroris iniqui
Relliquias superesse animis ac gentibus illis;
Quas prius ipse suas habuit, quas numine dulci
In nostrum pridem Christus reuocarat ouile;
Non bene dimissis tamen has erroribus ipse
Conspicis, & primos, queis sunt imbuta, liquores
Pectoribus purgas teneris, sacrumq; probatæ
Relligionis opus documentaq; certa reponis.
Te quantum pietas, quantum sapientia, quantum
Doctrina atq; vsus rerum, & prudentia Diua
Exornet, quantis cumulent tua pectora semper
Dotibus, & quantum exemplo sermoneq; possis,
Publica res testatur enim, quàm multaq; rerum
Euenta, atq; viri innumeri quibus ipse probari
Sæpe soles magnis celebratus laudibus vsque.
Te Latiæ gentes pridem, te Gallica turba
Mirata est, te laudauit Germania, quando

Martinus Aiala Guadisiensis quondam, nunc vero Segobiensis episcopus, ordinis nostri vir, qui tandem Valentinus Archiepiscopus creatus est.

Concilio intereras ſacro, quod priſca Tridentum
Chriſticolûm populo rebuſq; petentibus ipſis
Romano dictante etiam paſtore coëgit.
Hic tua laudata eſt cunctis ſapientia, & altum
Concilium, & magnæ doctrinæ munera tanta,
Queis vix ſufficerent multi, ſeu pondera rerum
Iuſta perpendas trutina, ſeu verba modoſqúe
Explicuiſſe pares, quibus hæc myſteria Diuûm
Obſeruata latent; Syria vel voce ſonandum,
Hebræo aut ſermone foret, ſuperumq́; loquelis:
Attica ſeu quando petitur facundia, libros
Expoſitura nouos, leges, monumentaq́; Chriſti,
Vnus eras cui cuncta ſimul præſtare daretur.

Chriſtophorus Valtodanus ex ſacro Inquiſitorum ſenatu epiſcopus Palantinus electus Comes Perniæ.

Et tu quem dignis gradibus prouexit ad ipſum
Pontificale decus virtus ſpectata per omne
Conſilij exemplum, & rerum ingeniumq́; diſertum,
Valtodane meum à puero & poſt fata parentis
Præſidium, doctiſque viris laus magna boníſque,
Quem nuper gaudens magno Pallantia plauſu
Electum auſpiciis fauſtis & ſorte beata
Audijt, accuſatqúe moras, & tempora dicit
Longa nimis, quæ te abſentem ſua vota morari
Compellunt, optat peplóque oſtróque videre
Conſpicuum, & ſacra redimitum tempora mitra,
Dictantem leges iuſtas diuinaqúe iura

Pallantini ſacerdotes eruditi.

Inter ſacrificóſque viros turbámque peritam,
Qua non vlla vſquam Heſperiis eſt cognita regnis
Docta magis, nulla ad ſacras aut aptior aras:
Te comitem ferro armatum gladióſque vibrantem
Iam ſpectare cupit multum Pernia fidelis,
Te duce iam nullos hoſtes nec bella timere
Vlla poteſt; tantum hos ferro ſeruabis & armis,
Quantum conſilio atque fide officióque ſeueri

Indi-

Iudicis, atque pij patris seruare fidelem
Ipse soles populum Christi, quem vera perornat
Relligio, quem tu turpi defendis ab hoste,
Qui pauidas hominum mentes & pectora vulgi
Simplicia indoctus dirisque erroribus vsque
Vulnerat, & Stygio gestit turbare veneno;
Vnde animos æterna subit mors, tristiaq́ orci
Nec repetenda vnquam tranantur flumina multis.
Iam patere exiguasq́ moras, & tempora cede Apostrophe ad Pallantiam.
Longa tibi certe docta ô Pallantia, donec
Consulat, & rebus magnis imponere finem,
Et populos sedare queat, tristesq́ procellas
Mentibus excutiat multis, iubeatqúe quieta
Viuere corda hominum nullasq́ timentia fraudes,
Quas ferus in nostras inuexit Lutherus oras;
Lutherus immane ostentum, nostríque ruina
Temporis, Eumenidum soboles & filius orci.
Nec tu Cuesta minus nostris venerãde Camœnis,
Quo præceptore obscuros mihi voluere libros Andreas Cuesta Legionensis episcopus Poetæ in scholasticis disciplinis præceptor.
Contigit, & Scoti densas penetrare tenebras,
Et dulceis duro decerpere cortice fructus;
Tunc mea Complutum felix te Cuesta videbat:
Te nunc Hispana hæc Legio, regna inclyta quondã
Armorum studio & multis celebrata trophæis,
Te fruitur rectore pio, te præsule felix
Relligionis onus gratum, iuga dulcia Christi
Sustinet, atq́ tuis monitis sine pondere perfert.
Hoc ergo prohibete omnes, occurrite damnis Redit ad institutam postulationem.
Christicolûm, populis & quæ bona semina vestris
Sparguntur, purgate precor, multoq́ probate
Iudicio; ne quid pereat, pars nulláque sancti
Vana cadat verbi, & fructus disperdat amœnos;
Et sterili iactû vacuas ne compleat aures:

Hoc agite, & grauiter vestris edicite templis;
Si vos sancta tenet pietas, si commoda tangunt
Vlla hominum, si sancta mouet reuerentia veri,
Hoc mihi præsul agat cunctus, Christiq; fidelis
Pastor, & in sacram quicumq; edicere gentem
Iura solet, mores rigida & formare grauique
Lege potest, atq; ad normam reuocare probandam.

Eandem rem poscit pios & doctos sacrorum librorum expositores.

Hoc doceat quicumq; sacri mysteria verbi
Explicat, instituitq; alios, verbique ministros
Præceptis format doctis, arcana librorum
Quæq; voluminibus clauduntur condita priscis,
Exponit; qui monstrat iter, fingitque futuros
Sacri Oratores verbi; quo munere prisca

Ioannes Cannus Andorisensis Legionensis Canonicus & sacrarum scripturarum professor.

Andorise iactat sua pignora maxima Cannum,
Cannum dulce mihi nomen, Legionis amœnæ
Splendorem, magnumq; decus: namq; ille docendos
Suscepit iuuenes sacros, turbamque piorum,
Quos olim sacra templa habeant, quos cura tenebit
Relligionis, & in populos sacra semina multos
Effundent, quæ nunc animis & pectore puro
Concipiunt, admirati quam maxima linguæ
Gratia Canne tibi, seu Græco siue Latino
Incipias sermone sacras exponere chartas,
Siue Abrahamæo potius fuit ore sonandum:
Nam nihil ignoras, nec te fugit vlla loquendi
Regula, quæ officio possit conferre fideli.
Quid referam rerum quanta experientia, quanta
Copia doctrinæ variæ, quàm multa sorores
Castalidumq; chorus dederint tibi dona benignis
Haustibus, & puro recreent de flumine doctum
Pectus, & admittant quæcunque ad sacra clientem?
Anne alius cùm virtutem laudare parauit
Affectu maiore calet? cùm crimina sæua

Impro-

Improbat, anne alius crimen vehementius odit?
An pro diuinis rebus certare paratus
Quis magis esse queat, vitamq; impendere vero?
Quippe tuam causam credis, tua commoda Canne,
Quas res cumque paras verbis tractare disertis.
Inde ardes vero affectu, verisque loquendo
Vocibus incendisque animos, meritumque reportas
Ingenuique viri nomen, iustique bonique,
Quo te omnis chorus appellat, qui templa frequẽtat
Pulchra ista, & tecum sacras operatur ad aras.
Induet affectus similes, propriámque putabit, Præceptum repetit.
Quisquis aget causam sacram, Diuináque rerum
Suscipiet momenta sibi, si numinis vlla est
Aut pietas, aut tantarum reuerentia rerum:
Et cura maiore etiam dicenda parabit,
Quàm si pro propriis subeat certamina rebus,
Et proprias agitet causas; quantóque minora
Diuinis humana putat, tanto vsque calore
Ardeat ille magis, qui Diuûm suscipit vllam
Materiem veris peragendam vocibus, atque
Affectu maiore animos pertentet inertes.
Quem vocis dabit ipsa modum Natura, per artẽ Vocis naturam arte iuuari.
Fingimus in melius, nam sunt præcepta sonandi;
Vt tibi si vehemens eruperit impetus, illum
Temperet ars, certum iubeat seruare tenorem,
Et flecti in varias species, habitusque per omnes
Fortunæ affectusque trahi, vt vox ipsa loquatur, Voce sola affectus produntur etiam sine verbis.
Et sine verbo etiam conceptus indicet omnes.
Quippe hoc in mutis cernas animantibus; illis
Pro sermone dedit vocem natura, dolorem
Lætitiamque, iras, sæuósque cupidinis ignes, Bruta animalia voce affectus suos indicant.
Et pietatis adhuc speciem affectusque parentum,
Et quæcumq; animæ turbamina fundere norunt.

Ast homini sermo, Diuináque munera linguæ,
Verbáque concessa humanæ dulcissima vitæ
Humani sermonis laus. Vincula, quæ occultos motus, animíque recessus
Affectusque omnes referent, quæ singula monstrent
Momenta, atq; omnes partes, communia iungant
Officia, & poscant, capiant reddantque vicissim.
Præterea nihil ad doctas fuit aptius artes;
Hoc aditus pandit sacros dicentibus, inque
Intima doctrinæ prorsus sacraria ducit,
Atque latens verum penitus per viscera mundi
Rimatur, clarásque in luminis eruit oras.
Vt vox cum oratione & cum voce oratio congruat. Hæc igitur formanda simul sociandaque eijsdem
Legibus, vt vocem sermo non deserat vllus,
Nec vox sermonis faciem momentáque fallat:
Sed sibi ad officium concurrat vtrumque vicissim;
Nec quicquam simulare decet, nec fingere falsum.
De totius corporis & membrorum gestu & habitu. Interea caput atque humeri totumque mouetur
Corpus agentis, & ad vocem conceptaque mentis
Adiungunt sese, & vario per singula gestu
Cernuntur, sed & ipsa loqui verbisque ministras
Ferre vices animam motumque afferre videntur.
Quippe mouet cunctas partes, atque omnia cogit
Membra animus seruire suis affectibus, vt iam
Non eadem facies, non idem corpore toto
Gestus in iratis, nec motus tristibus idem,
Non eadem metuentis erunt spectacula, totis
Artubus ille tremit: sed qui bona nuntia læto
Percepit vultu, gestu quoque dispare gaudet.
At miser ingenti confectus sæpe dolore
Cum gemitu propriam in speciem gestuque mouetur.
Caput. Hæc caput imprimis variat, pars optima nostri
Corporis, atque animæ regnum sedesque superna.
Nam quoties animus varijsque agitata procellis

Concu-

Concutitur mens ipsa, prius sua regna fatigat,
Et primas turbat sedes; móxque incipit ipsum
Indicio caput internos ostendere motus:
Annuit, aut renuit, vel protinus innuit, iras
Ostendit, iurat, minitatur, singula motu
Prosequitur vario, signísque loquacibus ornat.
Nec tamen id crebris sine crimine motibus vnquã In motibus capitis modus exigitur.
Concutitur; namque aut stultæ sunt maxima mentis
Indicia, insaníque hominis nullo ordine, nullo
Iudicio vertisse caput; motuqúe frequenti
Perdere dicendi Veneremqúe, modumqúe, fidemqúe.
Vt res, sic rerum comites educere motus
Conueniat; vocesqúe sequi affectumqúe loquendi,
" *Arte opus est, & iudicio, quod temperet ipsam*
" *Naturam, quod compositos ferat vndique motus:*
" *Nec studiosa nimis, nimis aut neglecta docebunt.*
Maxima vis oculis, & gratia maxima cedit;
Nulla adeò magis aut certis ostendere signis Oculi.
Fortunas habitusqúe potest, momentaqúe mentis
Pars nostri. Hinc sese effundunt bona gaudia, tristes
Mœrores, iraqúe truces plenæqúe minarum,
Spesqúe metusqúe etiam trepidi, sæuiqúe dolores.
Hæc pars sola potest celatum prodere amorem;
Et quæcumque solent mentes turbare quietas.
Quippe animis nulla nostris coniunctior est pars,
Nulla quoque vt plures admittit ad intima formas,
Et rerum species agit in penetralia plures;
Queis anima indiciis agitur, penitusqúe mouetur;
Sic nulla aut plures motus, pluresqúe referre
Affectus valet occultos, & prodere mentis
Arcana, & quicumque latent moresqúe habitusqúe.
Quod si dicendo tua commoda cuncta putabis Præceptum repetit in quo omnia pronuntiationis præcepta continentur.
Damnaqúe fortunasqúe omnes vt sæpe docentes

Præcipimus, mox ipſa oculos formabit agentis
Natura, atque ſequi mentemq́ue habituſq́ue iubebit
Internos, & conuenient cum vocibus ipſa
Lumina, conceptos motus educere prompta.
Si verò affectus nullos tu concipis intra
Pectora, ſed fictos habitus ſimulatáque verba
Comœdam penitus faciem meditaris agendi,
Tunc tibi maiori cura ſtudióque cauendum,
Ne mentita animum varient tua lumina vultus,
Et prodant artis ſtudium, momentaq́ue vana.
Namque cadunt male compoſiti nec mentibus imis
Hærentes rerum affectus, nec ficta per omnes
Signa animus potis eſt ſemper producere partes.

Manus digiti brachia.

Ipſa etiã manus & digiti, & duo brachia multis
Vſibus eſſe ſolent dicentibus, omnia namque
Perſequitur manus ipſa animi meditata, nec vlla
Pars hominis feſtina magis, magis aptáve multis
Officiis, non ad vitam magis vtilis vlla eſt:
Vnde tot articulis, tot flexibus annuit illi

Manus officia multa.

Verſari Natura parens, ínque omnia motus
Direxiſſe loca, & partem prætendere in omnem,
Seu ſuprema velit rerum, ſiue infima rurſus,
Siue vtrumque latus, ſiue anteriora petiſſe;
Poſteriora etiam, ſeu deuoluatur in orbem;
Omnia conceſſum contingere, & ipſa loquentis
Affectus vocéſque ſimul comitatur, & vna
Vocis habétque vicem certam, munuſq́ue loquendi
Vſurpat, nec clara minus, nec certa, minúſve
Intellecta, procul ſocium ſolet illa vocare,
Cuius ſe motas vox non peruenit in aures:
Conſulit illa fugam ſociis diſtantibus, illa
Dimittit puerum, concedit & illa, negátque,
Blanditur, placátque minas, & concitat iram;

Atque

Atque animos agitat, iuuenésque in prœlia trudit,
Et reuocat, pellitqúe ſimul, vel ſiſtit euntem.
Denique non vlla eſt humanæ motio mentis,
Quam non priuatis ſignis manus vna ſequatur.
Atque adeò populis cunctis ſpaciumqúe per omne
Terrarum, & ſonitus varios, per munia linguæ
Diuerſa, vna omnes manus exercetur in vſus;
Et cunctis eadem mentis momenta viciſſim
Explicat, ac veluti ſermone oſtendit eodem.
Ergo cura tibi hanc fuerit componere ad omnes
Dicendo affectus, animi ac meditata mouere,
Siue roges, referáſve aliquid, ſeu maxima quæque
Admirere, neges, concedas, denique quidquid
Oſtendiſſe pares, vel commemoraſſe docendo,
Hoc manus ipſa loquax referat, viréſque miniſtret,
Et Venerem & lucem dictis, atque excitet ipſum
Quo tibi cum res eſt, prætorem, ſiue theatrum.
Sed fuge ridiculos motus nimióſque loquendo
Corporis atque manus, ſtultam teſtantia mentem
Momenta, & crebros concuſſus verticis, atque id
Imprimis vitium iubeo vitare memento,
Ne referas mimi ſaltus, ne brachia rebus
Omnibus aptaris, tantumqúe tua exprime doctus,
Quæcumque afficiant mẽtémq;, animumqúe quiete
Deturbare ſua ſoleant: ſed non tamen omnes
Exerce motus, non omnia verba ſequatur
Officiúmve manus, vel corporis impetus ardens,
Nec tu, ſi gladios memoras, celereſve ſagittas,
Fuſa venena, necem illatam, vel flagra fugamqúe,
Aut imitêre fugam pedibus, gladióque ferire
Te oſtendas, non extentas torquere ſagittas,
Nec flagris quemquam cædas, gladiúmve minantem
Non referas, neu mortiferum præbere venenum.

Temperamentum motibus adhibendum eſſe.

Hæc

Hæc dixisse satis, verbisque agitasse superbis:
Sed retulisse modis scenæ vetat ipsa decere
Lex operis, grauitasque loci, & natura loquendi.
Arte opus est & iudicio; nam finis agendi
Persuadere fuit, non ludere, & acta referre:
Inflammasse animos dictis & motibus, at non
Vsque theatrales formas & scenica semper
Edere ridendo populis spectacula motu.
Adde etiam quòd sacratis expellere templis

Motus quidam minus decentes.

Multa velĩ, nãque & manibus cõplodere, stultũ est,
Et tamẽ id nimiũque frequẽs, nimiumque receptum;
Et sese in summos digitos extollere, toto
Corpore contremere, mentiri sæpe dolorem
Iliacum, laterique manu succurrere lasso,
Sicui Natura indulsit ve dolórue, labórue,
Non tamen ars vnquam vitium permiserit vllum
Affectare, sed id condemnat quisquis agendo
Inuitus patitur: sed cur non damnet ineptus
Sectator, sed vt ad vitium se accommodet omne,
" *Non ad virtutes dicentis! fallimur omnes,*
" *Et facilè à veri specie, & grauitate modóque*
" *Ad leuiora gradu prono properare solemus.*
Hæc tibi, dum facilem ac dulcem vi carminis artẽ
Ipse paro Gaspar, studio properante canebam:

Peroratio totius operis.

Quæ primũ modulata mihi atq; incepta, vbi nostræ
Gaspar amicitiæ dulces decerpere fructus,
Et sociam licuit pariter coniungere vitam:
Nunc spacia immensa, alterius longissimus orbis
Tractus, & occidui, nunc hospes Solis vtrumque
Separat Oceanus, studióque incendit amico;
Et nunc cura tui Gaspar tenet anxia, pectus
Oppressura meum, donec te sospite nobis
Contingat dulces iterum decerpere fructus,

Et præsente frui possim te Gaspar amico.
Annuite his nostris ô vos pia Numina votis,
Diua maris sydus, mundi lux maxima nostri,
Quæqúe soles tempestates sedare sereno
Lumine, & incolumes pelago traducere nautas.
Per sacram te nos prolem dulcissima cæli
Pignora adorantes petimus, votisqúe precamur,
Redde animum pia virgo mihi, miserere laboris,
Et lachrymas compesce meas: sociumqúe fidelem,
Quem tam longe oculis nostris terrisqúe remotum
Vocibus assiduis curaqúe ardente petitum
Esse vides nobis, hunc tu mihi Diua vocata
Redde precor; laudésque tui dulcissima vatis
Admitte, & quæ dona tuas promittimus aras
Ornatura, tuum auxilium testantia semper.
Tuqúe adeò nostrasqúe preces studiumqúe iuuato
Aluare Lugue animæ semper pars optima nostræ,
Namque etiam te Gaspar amat, tu Gaspare amico
Vsus eras, grato cùm te mea pulchra tenebat
Rupes, Musarum secessus, grataqúe vtrique
Lugue tibi & nobis sedes, & grata Camœnis:
Nunc nobis viduata vacat, dum munera sacræ
Ipse ego militiæ Diuinaqúe castra frequento,
Atque Iacobæos enses studiumqúe sacratæ
Relligionis, & ingenuas colo Lugue phalanges:
Tu verò in siluis & montibus Aluare amœnis
Abditus, ætheream meditaris ducere vitam,
Atque parem superis exoptandámque quietem,
Intentus sanctisque libris, studióque sacrato
Arcanas voluis chartas, & numina semper
Alloqueris, gratóque foues tua pectora fructu
Semper; vt & curas hominum contemnere discas,
Atque tuam sortem laudes, & munera vitæ
Huma-

Rogat Aluarum Lugum amicum & studiorum suorum socium vt pro Gasparis reditu preces ad Deum fundat.

Habet Poeta secessum amœnissimum in Rupe quam Alhagiaream vocant accolæ in recessu quodam Mariani prope Aracenam oppidũ.

Idem Aluarus Lugus secessum colit in montibus Segobiensibus.

Humanis maiora bonis. His artibus, his tu
Instructus studiis, vrbes populósque fideles
Deinde petis, quos de Diuinis Aluare rebus
Sæpe doces, atque humanum contemnere suades
Omne opus & votum; Diuináque munera regni
Optare ætherei, totísque capessere curis,
Atque viam monstras certam obsequiũque fidẽque,
Seruandásque doces leges, præceptáque sancta
Exponis; dux ipse viæ exemplóque probandus.
Tu precibus votum nostrum bone Lugue iuuabis,
Et chari mecum reditus orabis amici.
Versibus interea nostris grataque Camœna
Ingenij partu exigui lætare, meumque
Esse puta, quodcumque subest; nam diligis ipse
Nósque foues, tibi sic venient mea carmina grata.

Hæc nos in tuo nomine annotabamus eruditissime Gaspar in conuentu S. Marci apud Legionem anno à Christo nato 1561.

FINIS.

ERRATA SIC CORRIGE ANTEQVAM SERIO *legas opus. Primus numerus paginam, alter versum denotat.*

PAg.6.vers.22.Pro.repone,.Pag.8.11.lege At te. 10.1.qualisnam.ibid.3.quam. 11.24. Ars & nomina sint. 12.12. exhibeas. 13.23.dicendoque sibi. ibid.29. dispunge sic. 14.16.quodcumque. 15.8.incusare.16.28.inter suadere, loquendo, dispunge. 17.12.illuditur.ibid.16.dispunge & munera, ibid.28. dele &. 19.13.fixo & visu, sine dispunctione.20.9.gressum.ibid.15. proculne. 21.4.depasta. ibid.5. apis.ibid.30.in primis. 23.19.oblitum leonem. 24. 4.referri. 25. 5. pluuias.ibid. 24. taxatas. 26.27. Quòd. 29.10.eadem. 30.vltimo.facileque. 31.post Perducunt distingue;ibid.18.post soli dele punctum,& 17.post ruinas dele incisum. 32.32.exhausta. 33.6. pro hinc sudor lege ergo labor. ibid.22.Appelles.ibid.28.an iusta nimis ne iniusta. 36.12 .nec ars secus vlla reperta est. 37.2.pro præficies lege Anteferes.ibid.24. Pondera non decisa vllis aut partibus aucta.ibid.28.luces. 40.3.circa. ibid.11. penitus.ibid.17.munimine.ibid.40. Nec verum atque decens tamen vlla parte relinquunt. 41. 6. ast alia est lex visa,& ibid.7.solum. 42. 4. cedat. ibid. in fine versus.19.distingue.ibid.20.nonnunquam. ibid.27.discursu mẽtis, tantum hunc. 43.3.legibus & nullis affine sed exuler ergo. ibid.10.consilium.& ibid.11.lege spoliet.& 23.spoliant. 44.26.dele &. 45.quantopote 48.5.fasce miser nimio. & 6.omnes mole sua contundat. 50.7.sepelisse.& 12.meritus.& 18.sonaret. & 12.o schola Complunt.& 25.in fine dele incisum,& vltimo diu. 52.26. facturus, inerti absque puncto. 55.10.audimus,& dele punctum post dicenti. 56.13 .dispunge sic,tantasq; minas timuisse, & 17.post pietate repone incisum.& 18.onusque,& 20 pro ipsum &, lege & quæ. & 21. pro quæ,leg. sint. 58.7.lege differat.&,absque puncto.& 12 depressus.& 32.pro subeunt lege vacuũ. 59.25.cantata,& 31. dispunge sic.tur, per crura &.62.21.petiuit.65.32.semoto.66.3. Adfuimus.& 28.chalybem.& 30.pro ve,lege ne. & pro postremo ve,lege vel. 67.5.fronte, leg facie. & 28.læuo. 6.20.dele tu. & 23.pro atq;lege que. 69.6.pro plantat, lege figit. 70.1.muta versum. Gymnasia hac tua te poterunt ex parte iuuare.& 18.in fine distingue.?. 72.29.Collidens crebro. 75.30.sed. 76.5. lege Enthymema illud dix. priores. 77.23. seu tu. 78.10.onus sanctæ,& teterrima pestis.& 17.lege amnes. 79.vlt.indideris. 80.10 voluitur. 81.7.Clario.31.Phœbe. 82.7.quas iam virides.12.succinit.16. vltrà noua. 83.16.sunt sat &.26.quarum. 85.vlt. profari. 86.12.profari. 87.7. huc. 88.9.inducens.

& 13.vls. 90.16.restinxit.& 22.vicit & ingenio,const.p.v. 93.vlt. Qui rebur. 94.25.est 96.26.excandentia. 97.26.iniisse.& 28. funestasq; stygis. 99. 13.aut verbis non plura. 101.14.at. 104.28.Atque Euang. 105.1.Conspurcare. 11. lusca..21. expromere. 22. Atque exprompta. 107.26. Nonnunquam. 108.1 .si dicis &,expunge incisum. 10.scit.26. Non. 111.6.proprias partes. 115.11.tanti.13.quanti. 119.17.lani. 120.1.expunge rebus.9.cum.14 quantum. vlt. respectare 122. vlt. Expediat. 123.23.agat. 127.15.Saxa. 129.17.facile. 130.3.quod & patet.& 22. intro. 132.12.certo. 134.6.Atque 137.27.ac tu. 138.5. legenti. 140.1. fateor. 144.14 prorsus inaures. 146.24. velut si 148.5.consilium. 155.16. decebant.& 25. totum sic muta: Quippe animis nostris non pars coniunctior vlla est. 156.15.ementiri.

In toto opere ferè est distinctio hæc ; posita vice.quæ periodum indicat.

SVMMA PRIVILEGII.

CAVTVM est Regio priuilegio, ne quis alius præter Christophorum Plantinum typographum iuratum, *Rhetorica B. Ariæ Montani* imprimat, aut alibi impressa vendat hinc ad sexennium, sub pœna confiscationis librorum, vt latius patet in literis datis Bruxellæ VII. Maij. M. D. LXIX.

Subsign. *De Vuitte.*

